

KAD JŪS SUGEBĒTUMĒT VISUS SUBURTI PRIE SAVO "VARPŪ"!

Monsinjas KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

**LITERATŪROS
ALMANACHAS
'2014 (30)**

Vyriausiasis redaktorius
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė
SILVIJA PELECKIENĖ

Dailininkas
BRONISLOVAS RUDYS

Redakcijos kolegija:
VIKTORIJA DAUJOTYTĖ
ALGIRDAS GLUODAS
DONALDAS KAJOKAS
VYTAUTAS MARTINKUS

PAGRINDINIAI RĖMĖJAI:

SPAUDOS,
RADJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą „Kultūros, meno, mokslo procesų atspindėjimas ir analizė „Varpų“ almanache“ (remiamos rubrikos *Mūzos, Debiutai, „Varpų“ svetainė, Literatūrinis palikimas, Kūryba ir gyvenimas, Filosofija, Proza, Esė, Publicistika*; paramos suma 2014 metais – 20 000 Lt).

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS RĖMIMO FONDAS

RĖMĖJAI:

ŠIAULIŲ MIESTO SAVIVALDYBĖ
(meras Justinas Sartauskas,
kultūros skyriaus vedėja Patricija Poderytė)

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO narys Valerijus Simulik
UAB „Sabalin“ (direktorė Regina Arcišauskaitė)
UAB „Rūta“ (direktorius Algirdas Gluodas)

© VARPAI, 2014 (30)

Almanachas sumanytas 1942 metais
Leidžiamas nuo 1943 metų
„Varpų“ sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917–1992)
Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906–1996)
Leidimas atnaujintas 1989 metais

Varpai 2014 (30)

KAZYS INČIŪRA	4	Velykų rytą. <i>Senujų „Varpų“ skambesys</i>
PATRICIJA DROBLYTĖ	5	Žmogaus gyvenimo komedija nebyliojo kino ritmu
PAULIUS JAVSAS	13	Donelaičio semiotika, su prieskoniu estetikos. <i>Kristijonui Donelaičiui –300</i>
MARYTĖ KONTRIMAITĖ	30	Trys eilėraščiai. <i>Mūzos</i>
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS	33	Žydinčių medžių pranašystė. <i>Kūryba ir gyvenimas</i>
MYKOLAS KARČIAUSKAS	52	Rusenančios ugnelės Jurgiui Pabrėžai (fragmentas). <i>Mūzos</i>
DAIVA MOLYTĖ-LUKAUSKIENĖ	61	Teksto vizualumas, arba tarp vaizdo ir žodžio
LIDIJA ŠIMKUTĖ	67	Mosėdis, 2012
	70	ROMUALDAS GRANAUSKAS: „Klausiat kaip Leninas. Atsakau kaip Granauskas“. „Varpų“ <i>svetainė</i>
VYTAUTAS MARTINKUS	77	Benamiai. <i>Esė</i>
JUOZAS ŠIKŠNELIS	88	... su raudonais guzikais
SAULIUS VASILIAUSKAS	95	Literatūros pasaulis taip pat yra žaislas. <i>Debiutai</i>
ANTANAS ŠIMKUS, IEVA RUDŽIANSKAITĖ	101	Eilėraščiai
TIIT HENNSTE	107	Atmintis ir gyvenimas. Grilio eros tekstai. Pamąstymai apie trečiojo tūkstantmečio pradžios estų literatūrą. <i>Europos literatūros pulsas. Estija.</i> <i>Iš estų kalbos vertė Danutė SIRIJOS</i> <i>GIRAITĖ</i>
JŪRI TALVET, TRIIN SOOMETS	116	Eilėraščiai
JAAN TÄTTE	121	Tiltas. <i>Dviejų veiksmyų pjesė</i>
ALMANTAS ŠLIVINSKAS	136	Fotografas, dailininkas, diplomatas Kostas Cerpinskis ir jo atvirukų katalogas. <i>Kultūros istorija</i>
	147	Kronika

KAZYS INČIŪRA

Velykų rytą

*Atsimenu, tada žiedai po kojų krito.
Atsimenu, kuriuo prakalbinai žodžiu.
Atsimenu kaip sapną tą Velykų rytą
ir tuos varpus širdy tebegirdžiu.*

*Tarei: – Tu mažas tebesi, o mano sakalėli.
Užaugsi – ir tėvų paliksi namą.
O kas užstos, kai zvimbs nuodingos strėlės?
O kas už rankos ves tave neramų?*

*Tai tardama vedei tu takeliu siauruoju
tolyn – papieviais, pamiškėm, pakriūtėm.
Prieš mus – miestelis. Ir išgirdom – vargonuoja.
O kas tai? Kas tai gali šiandien būti?*

*Šventoriuj vėliavų marga siūbavo upė,
ir žengė minios, atpirtos Krauju Jo.
Kurti, raiši, akli ir paukščiai šakosna sutūpę
giedojo giesmę: Aleliuja! Aleliuja!*

*Prabėgo metų daug. Ir obelys paseno,
tačiau tą rytmetį menu kaip šiandien.
Prisėskim po medžiu, o sengalvėle mano,
tegu širdis širdy tylios paguodos randa.*

*Aguonos grūdu, dobilu mane tu vadinai vis,
vedžiojai po pilis ir tolimuos kraštuos,
o aš neatsigėriu taisiais dviem keleiviais.
Nūn jųjų pėdomis pasekim juos.*

*Regėjau juos lūšnelėj ir karalių menėj.
Regėjau jaunus, kaip du žiedus parugėj.
Jauni jie, nors ir daugelį gyvenimų gyvenę –
per ūkanas, per tolimas norėčiau juos regėt.*

Varpai-1944

PATRICIJA DROBLYTĖ

ŽMOGAUS GYVENIMO KOMEDIJA NEBYLIOJO KINO RITMU

Dažnai sakoma, kad gyvenimas – tai komedija. Kas gi suteikia komizmo žmogaus gyvenimui? Komiškos paprastai esti įvairios nesąmoningo elgesio apraiškos, kuomet žmogus niekaip negali sutaikyti savyje kovojančių priešingų polinkių. Jis puldinėja iš vienos būsenos į kitą su vienodu tikroviškumo jausmu. Čia jis drabstosi purvais, čia gražbyliauja, čia demonstruoja alinančią neapykantą, čia – begalinį prielankumą. Ir šitaip jis juda ydingu ratu būdamas įsitikinęs, kad visos jo reakcijos tėra teisėtas atsakas į išorinės tikrovės kontrastus. Kuo tankesni ir kontrastingesni prieštaringos elgsenos ciklai, tuo joje daugiau komizmo. Dėl tos pačios priežasties visada šypsena kelia ir nebylaus kino juostos, rodančios nenatūraliai vikriai žirgluojančius žmogeliukus. O jeigu dar juosta turi kokią siužetinę liniją, tai griūk negyvas iš juoko. Tiek daug dramos sutelpa į nedidelį laiko vienetą ir dar tas juokingas tursenimas, skėryčiojimas bei nenatūralios grimasos. Be abejo, tai dirbtinės priemonės, skirtos žodinės raiškos trūkumui kompensuoti nebyliajame kine. Jei turėtume galimybę stebėti žmogaus

gyvenimo juostą pagreitinto sukimosi režimu, jis taip pat imtų panašėti į komediją. Bet vos tik perjungtume juostelę į realaus laiko režimą, komizmas išnyktų, liktų apnuoginta tikrovė. Kasdienybėje viskas vyksta lėčiau, emocinius proveržius skiria ilgesni laiko intervalai, o per juos tarytum kaleidoskopas keičiasi aplinkybės ir veikėjai.

Į kasdienį gyvenimą panirusi sąmonė aiškiai nesuvokia savo atskiriamumo nuo žmogiškosios būklės kaip tokios. Ją veikia nuolat kintančios aplinkybės, kurios išskaido jos dėmesį į įvairius dirgiklius. Todėl ji lengvai nusigręžia pati nuo savęs ir panyra į pasaulio tirštumą. Joje ji semiasi medžiagos savo veiklai – vaizdinių.

Kol išorinė tikrovė mus labai vilioja, mes stengiamės ją pajungti sau apraizgydami visokeriopų lūkesčių voratinkliais. Kadangi daug iš jos tikimės, lengvai pasiduodame ir jos provokacijoms – kitaip tariant, priimame jos iššūkius už gryną pinigą. Kiekvieną stuktelėjimą labai sureikšminame ir imame su juo galynėtis, nevaisingai stengdamiesi „pakeisti padėtį“ – įrodyti, kad juoda yra balta arba atvirkščiai. Jei ten susiklosčiusios padėties pakeisti niekaip neįstengiame, mūsų lauką susigrąžiname į vidų – savo širdį. Kurį laiką tyliai kaunamės tikėdamiesi, kad galbūt kas nors ten – kitapus - išgirs jos skundus ir kaip nors persimainys. Jei atsako nesulaukiame, imame sielvartauti dėl pralaimėjimo, kurį, galimas daiktas, įvardijame kaip neteisybę ar skriaudą. Kuo daugiau mūsų lūkesčių nuvilia išorinis pasaulis, tuo daugiau sielvarto nešiojamės širdyse. Šitaip pamažu galime įbristi į neviltį. O tai visai tikėtina, nes tarp asmeninių lūkesčių ir pasaulio veikimo būdų nėra jokio būtino sąryšio, jeigu pirmuosius suvoksime kaip užsakymą.

Giliau įsižiūrėjus galima pastebėti, kad tam tikra sąsaja tarp mūsų lūkesčių ir pasaulio atsako visgi egzistuoja, bet pastarasis nebūtinai įgauna lūkesčių patenkinimo formą. Iš tikrųjų pasaulis niekada netyli; priešingai, jis nuolat su mumis bendrauja. Tiesiog mes jo atsako nepriimam kaip tokio, galimas daiktas, dėl išankstinės nuostatos, kad bet koks atsakas, nesusijęs su mūsų lūkesčių patenkinimu, reiškia abejingą ignoravimą arba net žiaurią patyčią. Pasaulis su mumis visada elgiasi savo nuožiūra, nesvarbu kokiais lūkesčiais mėginame jį palenkti į savo pusę. Kai kada jis mus ant rankų nešioja kaip čempionus, o kai kada priešingai – trypia kaip skudurus. Tačiau aišku viena: **pasaulis nėra aptarnavimo biuras, todėl neprivalo pildyti mūsų lūkesčių taip, kaip mums norisi.** Vienintelė patikima santykio su pasauliu forma yra pasirengimas atsižadėti.

Įsiklausykime: **pasirengimas atsižadėti.** Ar dažnai būname pasirengę atsižadėti

to, ko trokštame? Ar savo patyrimo istorijoje galėtume atpažinti akimirkas, kai jautėmės pasirengę lengva širdimi paleisti dalykus ar asmenis, prie kurių buvome prisirišę mintimis ir jausmais? Turbūt visai nedaug. Dažniau pasitaiko, kad gyvenimo aplinkybės tiesiog išplėšia juos mums iš širdies, todėl suvokiame juos kaip netektis. Jei tokiu atveju ir galime kalbėti apie atsižadėjimą kuria nors prasme, tai tik kaip apie išorinį susitaikymą su netektimi. Tuomet tiesiog suvokiame savo bejėgiškumą žlungančios tikrovės akivaizdoje; žinome, kad negalime jos nei sulaikyti, nei atkeisti. Primygtinai verčiami galime atsižadėti visko – net ir pačių brangiausių dalykų. Bet tik išoriškai. Viduje anaipol nesame pasirengę tų dalykų paleisti. „Tu man išplėsei dalį širdies...“ Tai panašiau į smurtinį veiksma. Tik smurtas šiuo atveju – ne fizinis, o dvasinis. Tipiški netekties palydovai – skausmas ir neviltis. Skausmas žymi atskyrimą nuo kažko brangaus. Galimybė patirti skausmą mane lydi visada, kai turiu – tiksliau, **jaučiuosi turinti** - ką prarasti, kai jaučiuosi nuo kažko atskiriama. Praradimo skausmą neretai lydi neviltis – netikėjimo būseną, kurios nei vidinės, nei išorinės sąlygos negali įveikti. **Neviltis kyla tuomet, kai skausmas viršija mano jėgas, o tikėjimas savimi pažyra į šipulius.**

Skausmo akivaizdoje sąmonė perkelia tikrovės centrą į išorę ir nubraukia mano atskirumą nuo skausmingų įvykių kaip kažką netikrą. Galima sakyti, įvykiai taip užvaldo mano vidinę erdvę, kad aš imu jos pačios nebejausti. Mane apėmusi būseną tampa tikrovės pakaitalu.

Gebėjimas atsižadėti – tai gebėjimas širdį pasilikti sau – galbūt nuliūdusią, bet nesužalotą ir, gink Dieve, neišplėštą. Atsižadėti – tai ne išplėsti dalį širdies, o paleisti iš širdies. Praradusi saitą su kažkuo brangiu mano širdis tampa vienišesnė – dėl to tam tikrą laiką jaučia liūdesį. Bet jeigu ji nepraranda saito su pačia savimi, gali išsaugoti sąsają su viskuo, kas esti.

Vis dėlto lūkesčių įkvėptai sąmonei rekomendacija atsižadėti gali nuskambėti labai nykiai. Mat vienintelė jai pažįstama atsižadėjimo forma – abejingumas. **Abejingumas – tai ištuštėjimo ir apmirimo būseną, kai dingsta įkvėpimas ir užgęsta viltis.** Žmogus negali trokšti tokios būsenos, nes tai prieštarautų jo prigimčiai. Juk įkvėpimas – tai būties džiaugsmo šaltinis. Jei užgniaušime įkvėpimą, pakirsime pačią savo gyvybingumo šaknį. Ko tuomet bus vertas mūsų gyvenimas? Ar mes įstengsime toleruoti jį tokį? Vargu bau. Todėl net ir tuomet, kai pasaulis nuvilia natūralius ir tyrus mūsų lūkesčius, mes būtinai prisikuriame pakaitalų, kad kaip nors įprasmintume

savo egzistenciją. Pamėginkime įsivaizduoti save pasaulyje, kuriame nėra nė vieno iš tų dalykų, kurie mus galėtų įkvėpti. Mūsų vargana būklė toje padėtyje tebutų „liga myriop“, kaip pasakytų danų filosofas S. Kierkegaardas, kurią įstengtume tvirti tik neilgą laiko tarpą. Vadinasi, įkvėpimas mums būtinas kaip oras. Bet ar pasaulis, kuriame nematyti nė vieno iš mūsų trokštamų dalykų, gali sužadinti mums įkvėpimą aktyviai jame dalyvauti? Ar įkvėpimas būtinai turi priklausyti nuo to ar mes galime jame turėti tai, ko trokštame?

Jei mūsų įkvėpimo objektas išskaidytas į dalykus, kuriuos norėtume įgyti ar nuveikti pasaulyje, tai nelikus galimybių juos realizuoti nebeturime į ką atsiremti. Mūsų emociniai saitai su pasauliu ima trūkinėti ir mums nelieka nieko, išskyrus izoliuotą savastį. Izoliacija – tai apmirimo zona, kurioje negali tarpti įkvėpimas, nes tuomet nėra kam kurstyti gyvybės ugnelės, kad gyvenimas kaip kūrybinis procesas galėtų tęstis.

Tik štai koks reikalas. **Ar izoliacija yra tikroviška būseną? Ar egzistuoja atskiras „aš“, kurį galima izoliuoti nuo „ne aš“?** Jei izoliuotas „aš“ realus, tuomet neviltis yra galutinė išeitis ar „išeitis“, nes tai kelias, kuris niekur neveda. Tiksliau sakant, tai vienintelė išeitis, nes gyvenimas tuomet tėra bendrystės iliuzija ir bergždžios pastangos atitolinti nevilį. Jeigu jaučiuosi iš esmės atskiriama nuo pasaulio, tuomet neviltis - labai reali galimybė. Žinoma, ji reali tiek, kiek fenomenų arba išoriškai patiriamų reiškinių pasaulis man yra realus.

Bet argi galima abejoti jo realumu? Na, visa vienu ar kitu lygmeniu patiriama tikrovė yra reali, skiriasi tik jos tikrumo gradacijos. Svarbiausia, kur mes patys brėžiame tikrumo ribą. Jei fenomenų pasaulis mums yra galutinė tikrovė, kurios dalimi jaučiamės ir patys, tai į jį ir nukreipiame visus savo troškimus tikėdamiesi patirti visapusišką pasitenkinimą. Pasvarstykime, ar tai realu. Pirmiausia, kas yra fenomenas? Tai yra objekto reikšimosi forma. Objektas – tai bet koks pasaulyje egzistuojantis dalykas nuo akmens iki žmogaus, kuris tik patenka į mūsų patyrimo lauką. Jei pasaulyje sutinkamus objektus vertintume fenomenų lygmeniu, matytume didžiulę įvairovę ir nuolatinį kitimą. Vis dėlto įvairovės ir kitimo laipsnis skiriasi, nelygu fenomenų rūšis. **Kuo mažiau sąmonės, tuo mažiau įvairovės ir kitimo.** Negyvosios gamtos kūnų, pavyzdžiui, akmenų, reikšimosi formos labai ribotos ir visiškai prognozuojamos: jos daugmaž vienodai atsikartoja kiekviename tos rūšies objekte. Akmenį galima nugludinti, apdaužyti, jis gali apkerpėti ir apsamanoti, bet pats neturi galios keistis. Taip yra todėl, kad jam, kitaip nei gyvoms būtybėms, nebūdingas jautrumas, kuris jį

įtrauktų į dinamiškus santykius su pačiu savimi ir su aplinka. Mes negalime turėti jokių „santykių“ su akmenimis, nebent vaizduotėje, bet ir tai tik tuomet, kai priskiriame jiems magiškų ar antropomorfinių savybių. **Kuo objekte daugiau sąmonės, tuo jo būtis įvairiapusiškesnė, tuo didesnę susidomėjimą jis objektyviai gali mums sužadinti.**

Visgi **labiausiai mus įkvepia kažkas didesnio negu mes patys**, kažkas nepatirto, nepažįstamo ir paslaptingo – kažkas, kuo norėtume pasipildyti. Savos būties nepakanka sielos skrydžiui palaikyti. Svarbiausia ne tai, kad objektas egzistuoja išorėje, o tai, kad be objekto, kuris mus kuo nors papildytų – užpildytų tuštumą ar kompensuotų stoką – mes negalime rasti savyje įkvėpimo šaltinio. Kita vertus, tai nereiškia, kad santykis su objektu nesvarbus. **Įkvėpimui – ypatingai kūrybinei būsenai - sužadinti objektas būtinas.** Pašalinus objektą liktų tik viena iš dviejų – neviltis arba abejingas pasitenkinimas savimi. Tačiau nė viena iš šių būsenų negalima, kol esu susijusi su pasauliu širdimi. Per ją iki manęs atiteka visas džiaugsmas ir skausmas, kokį tik galiu čia patirti. Visgi šias būsenas nebūtinai lemia pasitenkinimas ar nepasitenkinimas tuo, kad vienas ar kitas pasaulio objektas mane kažkuo pradžiugina ar nuliūdina. Jei įkvėpimas yra mano gyvybingumo išraiška, tai kaip jis gali priklausyti nuo dalyko, kuris su manimi nesusijęs? Juk įkvėpimas kyla iš mano esybės gelmių. Vadinasi, gebėjimas jausti įkvėpimą yra žmogiškos savasties ypatybė ir ne kokia nors antraeilė, o pati esmingiausia. Tik įkvėpimo pagauti jaučiame, kad gyvename tikrąja šio žodžio prasme. **Jeigu jaučiamės „gyvi“ tik išorinių sąlygų dėka, tai kas gi mes esame – pasaulio veidrodžiai ar jo žavesio atšvaitai?** Įkvėpimo praradimas susijęs su tuo, kad mes tikimės gauti iš pasaulio kažką, kas mus praturtintų, pradžiugintų ar patenkintų. Žinoma, bendrystės ir harmonijos patyrimas su vienu ar kitu „objektu“ teikia džiaugsmą. Tačiau juk ne visada, anaiptol ne visada pavyksta gauti tai, ko tikimės. **Net ir gavę trokštamą dalyką galime likti nusivylę, nes vietoje džiaugsmo arba greta užsikrauname ant pečių ir slegiančią našta.**

Visgi išsiderinus harmonijai ir įsivyravus trinčiai su išorės objektais galime neprarasti gebėjimo džiaugtis, jei ta mūsų esybės dalis, kuria patiriame bendrystės džiaugsmą, nepasimeta. Mūsų esybėje slypi gilesnis pamatas, kuriuo remdamiesi galime atkurti vidinę žydėjimo būseną – atgaivinti įkvėpimą. Tačiau tai nebe tas įkvėpimas, kuris skatino mus vaikytis laimės paukštę pasaulyje, o tas, kurį sužadina laimės paukštė, atrasta savasty, todėl ir jo kokybė kitokia.

Negalime pasiekti tvarios laimės šiame pasaulyje, jeigu visą objekto sritį

perkeliamo į išorę. Atsiskyre nuo sielos – savo gyvybės šaltinio – ištuštėjame ir tampame imlūs skausmui, todėl netenkame galios harmonizuoti santykius ir su išorinio pasaulio objektais.

Pasaulis kaip įkvėpimo šaltinis – labai nepatikimas, todėl ryžto gyventi negalime patikimai grįsti išoriniais dalykais. Šiame pasaulyje mums nuolat tenka susidurti su kliūtimis. Štai tuomet ir prasideda žmogaus gyvenimo komedija. Formuojasi savotiška psichologija. Pasaulis tampa mano priešininku. Aš nuolat turiu kažką iš jo atsikovoti. Privalau nuolat jam įrodinėti, kad esu svarbi tokia kokia esu, – nesvarbu mano „tobulumo“ laipsnis. Aš netgi drįstu iš jo tikėtis „gerumo“, bet ar žinau, ką tai reiškia? Ar mano trokštamas gerumas – tai besąlygiškas palankumas ir palaikymas? Už ką ir kodėl? Vien todėl, kad egzistuoju kaip tokia ir turiu begalę asmeninių lūkesčių? Pasaulį aš galiu paveikti tik jėga arba daugybe netvarių priemonių. Tačiau neturiu galios harmonizuoti savo santykių su juo taip, kad mudviejų priešiškus ištirptų. Jeigu į kokį nors reiškinį reaguojau kaip į tikrą dalyką, tas reiškinys tik dar labiau savyje sutvirtėja – aš pati sustiprinu jo tikrumą.

Mes dažnai pasišaipome iš vadinamos „gyvenimo komedijos“, betgi reikalui prispyrus vis iš naujo kartojame jos scenarijus. Kodėl taip yra? Ogi todėl, kad savo būklę suvokiame tik teoriškai – na, bent jau tais atžvilgiais, kuriais neįstengiame harmonizuoti teorinio suvokimo ir praktinės veiksenos. O kaip galėtume suvokti praktiškai? Jei norime kažką suvokti praktiškai, turime ištraukti į gyvą santykį su tuo dalyku ir perleisti jį per savo patyrimą. Kitaip tariant, pažinti jausmais. Teoriniam arba intelektualiam santykiui – šiaip jau šaltam ir negyvam - jausmai įkvepia gyvybės. Tačiau jausmas jausmui nelygu. Vieni jausmai mums atveria tikrovės pamatus, kiti gi įmurkdo į tikrovės mirazų liūną. Faktiškai mes dalyvaujame tikrovėje jausmais, tik mūsų dalyvavimo forma skiriasi. Švytavimas nuo vienos būsenos prie kitos yra viena, o štai gebėjimas juoktis besikeičiančių tikrovės būsenų akivaizdoje – visai kas kita. Pastarasis, savo ruožtu, gali būti kandus ir piktybiškas, o gali būti ir supratingas bei atlaidus. Pirmu atveju juokas kaip atsakas į kontrastingus tikrovės stimulus reiškia, kad esame jiems nejautrūs ar, kitaip tariant, abejingi. Tai yra beširdiškumo būseną, nes širdis tuomet arba atsisako skleisti šilumą į aplinką, arba tos šilumos apskritai neturi. Kartais dėl patyrimo stokos ji būna nejautri kai kurioms žmogiškoms keistenybėms ar kitokioms erzinančio netobulumo apraiškoms, todėl reaguoja į jas tik su pašaipą. Žinoma, pašaipą galima tik tuomet, kai svetimos keistenybės nekenksmingos stebėtojui,

antraip šis pratrūktų pykčiu. **O kas yra pyktis? Tai ne kas kita kaip nežabota reakcija į skausmą – tokia, kurioje lieku tik aš.** Pyktis sužlugdo mano santykį su kitu – ne išorinį, nes pastarojo žlugimas tėra tik išdava, o vidinį. Pasitaiko akimirku, kai negatyvi mano „aš“ reakcija į emocinius aplinkos stimulus užgrobia visą mano vidinę erdvę. Ji sužlugdo ne tik mano santykį su kitu, bet ir santykį su pačia savimi. Kita vertus, pyktis yra normali žmogiškų jausmų spektro dalis. Visiškai normalu ir net gyvybiškai svarbu jį jausti. Kaip žalojamas kūnas *junta* skausmą, taip ir žalojama siela *jaučia* skausmą. Tai yra teisėta reakcija. Tam tikru atžvilgiu ji net naudinga. **Pyktis, taip pat ir kitos „negatyvios“ reakcijos į aplinką, man praneša kai ką labai svarbaus apie sutrikusią harmoniją aplink mane.**

Vis dėlto kur kas svarbesnis mano pačios santykis su pykčiu. Tam, kad galėčiau atkurti harmoniją, pykčiu negaliu remtis. Kai kam tokia rekomendacija turbūt nuskambėtų keistai. Ar čia esama galimybės rinktis? Emocijos kartais mus taip stipriai užvaldo, kad virstame vientisu emociniu kūnu – mūsų savimonė išsilydo emocijų liepsnose ir mumyse nebelieka jokios atsvaros. Pyktis tampa vienintele ir galutine mūsų tikrove. Faktiškai nebelieka mūsų pačių, lieka tik pyktis. Tuomet nieko kito nebegalime padaryti, kaip tik realizuoti jį išorėje. Neįstengiame nei pasilaikyti jo sau, nei ištirpdyti, nes neturime jokio skyrium nuo pykčio egzistuojančio „aš“, kuris galėtų tai padaryti. Tas pats pasakytina apie bet kurį stiprų mus aplankantį jausmą. Atkreipkite dėmesį į formuluotę: „jausmai mus aplanko“. *Jausmas yra – ar, tiksliau, turėtų būti – mūsų svečias. Jis gali sustiprinti mūsų vidinės esybės pojūtį, bet negali jos pakeisti – stoti jos vieton.*

Pyktis keroja skurdžioje terpėje – ten, kur neprasiskverbia daugialypiai jausmai, sulydomi supratingumu ir atjauta. Taigi šaipytis iš kito galime tik tol, kol patys nejaučiame skausmo. Kai nejaučiame skausmo, jaučiamės stiprūs. Svetimas skausmas neatiteka iki širdies, kuri nepajėgia prasibrauti pro asmenybės šarvus. Skausmas ir visa kita, kas susiję su kito būtimi, mums yra svetima. O mūsų asmenybės šarvai tuo tvirtesni, kuo mažiau patys esame susidūrę su skausmu. Paradoksas: šarvai kieti, bet nei jėga, nei smurtu jų neįveiksi – nuo šių jie tik dar labiau sutvirtėja. Asmenybės šarvus suminkština tik širdis, sukrėsta iki pat gelmių. **Jautrumas – tai pažinimo širdimi vaisius.**

Kai į žmogaus gyvenimo komediją žvelgi iš šalies kaip į meninės ar filosofinės refleksijos objektą, atpažįsti savo paties elgesio scenarijus. Faktas, kad realus žmogus

stoja prieš kamerą siekdamas įkūnyti personažą – tegu ir patį juokingiausią – nė trupučio nejuokingas ir apskritai nesukelia jokių emocijų. O štai personažo būseną, kurią jis atvaizduoja – visai kas kita. Taigi emocinį pagyvejimą sukelia realios sąmonės gyvenimo peripetijos, nes jose atpažįstame savašias. Bet kokia audringa jausminė reakcija į reginį susijusi su atpažinimu, antraip tegalimas abejingumas.

Komedijos herojai paprastai atrodo arba šaunūs, arba apgailėtini. Vieni nublokšti į pasitenkinimą, kiti – į apmaudą, vieni šaunūs, kiti niekam tikę, bet tiek vieni, tiek kiti atlieka savo vaidmenis su kažkokiu buku atkaklumu. **Jie taip susitapatinę su savo būsenomis ir įsitikinę jų autentiškumu**, kad atrodo, jog vaidmuo vaidina aktorių, o ne aktorius vaidmenį. Komedijos žiūrovai krizena ar net leipsta juokais, nes nujaučia, jog komediantai lyg įkalinti apgaulingame „aš“ ir dėl to kažkokie neautentiški. Atrodo, kad juos lyg marionetes kažkas tampo už virvučių.

Gyvenimas galėtų būti nesibaigianti komedija, jei patiems netektų jame dalyvauti. Kodėl? Ogi todėl, kad ten, kur prasideda skausmas, komedija baigiasi. Tikra tiesa, kad iš visos širdies kvatoti gali tik tada, kai pats nejauti skausmo, ir ne tik nejauti, bet ir nenutuoki, kad būtent skausmas diktuoja komiško reginio dalyvių elgesį, todėl jie tau ir atrodo juokingi. Komedija tęsiasi tik ten ir tik tol, kol nejuntamas ir neįsisąmoninamas skausmas.

* * *

Taigi pasaulis toks pat kaip ir mes – skurstantis, alkstantis, trokštantis pasipildyti tuo, ko jam trūksta. Jis iš esmės negali mūsų pasotinti. Žinoma, tai nereiškia, kad jis negali mūsų džiuginti ir skatinti. Dar ir kaip gali: juk jis taip pat kaip ir mes pulsuoja gyvybe. Tačiau kitais atžvilgiais taip pat kaip ir mes jis esti suvaržytas, apkapotas, apakintas ir apkurtintas – nuskurdintas, suluošintas ir savęs deramai nepažįstantis.

Bendravimas su pasauliu – tai azartinis žaidimas, įkvepiantis ir įtraukiantis tuos, kurie juo tiki ir daug iš jo tikisi. Visgi nežinia, kuria puse jis atsigręs į tave vieną ar kitą akimirką. Kiekvienas reikšmingas pralaimėjimas prieš pasaulį, kuomet kažką reikšminga jame prarandame, gali mus tiek sugniuždyti, tiek pakylėti. Tačiau toks santykis su išorine tikrove labai nualina širdį. Patyrimo kontrastų sužadinti jausmai ypač stiprūs, jeigu priimame juos už gryną pinigą. Ką daryti su kilusiais jausmais? **Anksčiau ar vėliau ateina laikas sutarti su savimi dėl tinkamiausios laikysenos kintamos pasaulio būklės ar netvaraus objekto atžvilgiu. Ir gimsta mintis, jog būtina ugdyti jautrumą sau ir pasauliui, kad geriau jį ir save pažintume.**

Patricija DROBLYTĖ

PAULIUS JAVSAS
DONELAIČIO
SEMIOTIKA,
SU PRIESKONIŲ
ESTETIKOS

„Naiviai nustembi, kai susimąstai apie padėtį žmogaus, kurį, dar negimusį ir iki pat mirties, nuo ryto iki vakaro iš visų pusių tiesiog yra apspitusios reikšmės“

(Algirdas Julius Greimas, Struktūrinė semantika)

*„Juk ir mes, kaip tu, šime sviete vos pasirodom,
Štai tuo bėdos iš visų pašalių susibėga
Ir nuo lopšio mus ik grabo persekinėja“*

(Kristijonas Donelaitis, Metai)

Imtis rašyti apie Donelaitį, reikia pripažinti, yra nelengva. Taip visų pirma yra todėl, kad Donelaitis, kaip, beje, ir didžioji dalis lietuvių literatūros klasikų apskritai, vos apie jį pagalvojus, iškart tarytum užgriūva kažin kokiu nujaučiamo, bet neaprepiamo, nepaaiškino, nesupranto autoriteto svoriu. Tai bloškia į savotišką resignaciją: jei jau jis toks antžmogiškai didis, tai ir skaityti jį turėtų atitinkama – antžmogiška – instancija. Tokius įspūdžius, žinoma, galima, o

veikiausiai ir reikėtų, laikyti asmenine bei mokykline nuoskauda, bet ir iš jų įmanu šio to išmokti: būtent kad abiejose šios impresinės „autoriteto“ struktūros pusėse vyrauja ne kūryba, ne interpretacija, ne veikalai, ne institucijos, o *instancija*, kuri ne tik antžmogiška, bet ir anonimiška. Tai, aišku, būdinga šiandieniniam lietuviškajam gyvenimui apskritai, ir su Donelaičiu, bent tiesiogiai, mažai tesusiję: jis buvo pajėgus įvardyti savojo pasaulio veikėjus.

Grįžtant prie jo ir kalbant konkrečiau, vis dėlto galima ir ne taip asmeniškai pastebėti, jog ir pačioje lietuvių literatūroje, o taip pat literatūros mokslo tradicijoje, Donelaitis taip pat visų pirma skaitomas bei interpretuojamas „per aplink“, biografiškai ar istoriškai, o ne estetiškai ar plačiąja prasme kritiškai. Paprastai čia vaizduojama ar aiškinamasi Donelaičio asmeninės bei literatūrinės biografijos įvykiai arba, kalbant jau apie kūrybą, ką gi jis „norėjo pasakyti“ vienais ar kitais istoriniais klausimais, kokios buvo jo pažiūros, einant iki šiek tiek kuriozinių problemų, kaip, pavyzdžiui, tai, ar Donelaitis „mėgo“ lietuvių liaudies dainas. Kūryba – visų pirma, žinoma, *Metai* – čia dažniausiai figūruoja išoriškai, iliustratyviniu pavidalu, o jai artimesni, kiek daugiau ją „užkabina“ nebent svarstymai apie *Metų* padėtį visuotinės literatūros krypčių istorijoje, jų žanrą, taip pat tam tikras kalbinės raiškos ypatybės, tarkime, vyraujančias gramatines formas, eilėdarą, žodyną ir kt.¹ Tad iš esmės ir toliau lieka galioti dar 1965-aisiais išsakytas Kosto Korsako raginimas į Donelaičio tyrinėjimus „įlieti daugiau šiandieninės mąstysenos, nušviesti ją šių dienų estetinė mintimi“.²

Taip donelaitikoje atsispindi tam tikras mūsų kultūros faktas – filosofinės-estetinės interpretacinės tradicijos nežymumas.³ Tiek, kiek interpretacija yra bent jau neišvengiama, kūrybinę estetiką tada užgožia ideologinis-moralistinis skaitymas, kai tekstuose visų pirma ieškoma ne meninės ar prasminės visumos formavimo principų, ne bendrą pasaulėvaizdį tam tikromis priemonėmis perteikiančios vaizduotės veiksenos, o paskirų ir, pageidautina, vienareikšmių ištarų, atitinkančių stereotipines schemas (kaip kraštutinį pavyzdį galėtume prisiminti ganėtinai aršias

¹ Čia norėtųsi išskirti bent jau išties kryptingus Rimvydo Šilbajorio samprotavimus ir tiesiogiai Donelaičio poetikai bei pasaulėvaizdžiui skirtas Albino Jovaišo pastabas. Žr. Šilbajoris R., „Teksto plotmių santykiai Donelaičio *Metuose*“, in Vaicekauskas M. (sud.), *Egzodo Donelaitis*, Vilnius: Aidai, 2001; Jovaišas A., Kristijonas Donelaitis, Kaunas: Šviesa, 1992 (ypač III sk.); „Moralės kriterijai K. Donelaičio kūryboje“, in Darbai apie Kristijoną Donelaitį, Vilnius: Vaga, 1993, p. 8–21. Taip pat minėtinas ir Alekso Girdenio tyrimas, parodantis Donelaičio hegzometro savitumą: Girdenis A., „*Metų*“ hegzometras“, in Kalbotyros darbai, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 75–106.

² Korsakas K., „Aktualieji donelaitikos uždaviniai“, in Literatūra ir kalba, VII: Kristijonas Donelaitis. Pranešimai, straipsniai, archyvinė medžiaga, Vilnius: Vaga, 1965, p. 54.

³ Čia, literatūros srityje, žinoma, reikia paminėti Viktorijos Daujotytės darbus, bet taip pat reikia pastebėti, jog bent kol kas jos plėtojama literatūros fenomenologijos kryptis netapo mokykla.

sovietmečio diskusijas dėl Donelaičio „socializmo“ arba „klerikalizmo“). Tokia vertybinė skaitymo ir supratimo stereotipizacija mūsų, žinoma, neatsiejama nuo istoriškai įsišaknijusios nuostatos, esą kalba ir literatūra esančios tautos išlikimo laidas ir todėl kone privalo tarnauti saugos „uždaviniui“.⁴ Kada pamirštama, jog išlikti – tai ne tik likti nepaliekiamam, bet ir *norėti gyventi*, su, donelaitiškai kalbant, visais iš to plaukiančiais vargais ir džiaugsmams, tada tokia nuostata, kaip viena iš galimų ir esamų vertybinių orientacijų, perdėm dažnu atveju tampa tiesiog ideologine kliše. Dabar galima kiek praskleisti pradžioje apmestą įspūdį: visokios interpretacijos požiūriu, tokia klišinė orientacija, savarankiško kalbos ir literatūros gyvavimo sąlygomis (o jau kurį laiką jos gyvuoja, palyginus su Donelaičio gadyne, tiesiog puikiai) ir stokojant filosofinės-estetinės minties, iš esmės skatina vertybinę infliaciją ir linksta versti literatūrą, o ypač, aišku, jos klasiką, *paminklu*.⁵

Čia visokias kasdienes „pilosopijas“ norėčiau baigti ir trumpam sustoti prie trečios pavadinimo dedamosios, semiotikos: kuo ji čia dėta? Dažnai manoma, jog semiotika esanti tiesiog „griežtas metodas“, kuris literatūros skaitymą veikiau apsunkina, mat viską skaito tik „po eilutę“. Tai nėra neteisingas požiūris: semiotika, bent jau greimiškoji, iš tiesų kelia sau uždavinį sukurti mokslinę prasmės-reikšmės teoriją ir jos aprašymo metodologiją, turinčią užklausti visus įprastinio skaitymo lygmenis. Tačiau laikantis tokio požiūrio dažnai pamirštama (taip pat ir pačioje semiotinėje praktikoje), jog toji metodologija kuriama ir taikoma remiantis ne daiktiškumo, o relevantiškumo principu, ir siekia išaiškinti ne kokius nors konkrečius, tarkime, literatūrinius, tekstus kaip tokius, o bendrąsias reikšmines duotis ir dėsningumus.

Šia prasme semiotika, be aprašymo metodologijos, mažų mažiausiai yra ir prasmės-reikšmės epistemologija, tai yra, bandymas įvardyti ir įvaldyti reikšmės atsiradime apskritai dalyvaujančius matmenis, plotmes, jų tarpusavio sąryšius ir kt. Taigi semiotikos, kaip bendrosios prasmės-reikšmės teorijos, santykis su visokiausiais tekstais ir apskritai kultūros reiškiniams toli gražu nėra toks vienareikšmis kaip konkretaus metodinio įrankio taikymas konkrečiam tekstui. Semiotika tekstuose nieieško, ar bent jau neturėtų ieškoti, vien tik galimybės

⁴ *Plg. kad Donelaičio sukakčiai skirtos anketos vieno iš klausimų formuluotė: „Kiek mums padeda K. Donelaitis šiandien, kiek jis apsaugo kultūrą ir literatūrą nuo išnykimo globalinėje vartotojiškoje visuomenėje?“ In Metai: Lietuvos rašytojų sąjungos mėnraštis, nuo 2013 m. Nr. 03, prieiga internetu: <<http://tekstai.lt/zurnalas-metai#catid748>> (žiūrėta 2013 08 31).*

⁵ *Tai, aišku, nėra būdinga tik literatūros sričiai, ir asociatyviai siūlosi kitas, kasdieniškesnis pavyzdys. Turiu omenyje sumanytą Vilniaus Lukiškių aikštėje statyti paminklą „Tautos dvasia“: kai vertybinės sklaidos šerdyje sudaro niekaip nebediferencijuotas, jokių tikslų sau nekeliantis „išlikimas“, tautai telieka statyti ant fikcinės spekuliacijos ribos atsiduriančius paminklus sau pačiai.*

patvirtinti jau turimus įrankius ir atpažinti jau įvardytus reikšties dėsniumus: teksto, o juo labiau literatūros kūrinio analitinis skaitymas semiotikai, metodologijos atžvilgiu, visada yra *bandymas*, o tą metodologiją grindžiančios epistemologijos atžvilgiu tas tekstas aplanai yra kone tolygus *pasauliui*, kaip reikšminei visatai. Tai, beje, atspindi ir terminologinė dviprasmybė: „semiotika“ vadinamas ir bendrasis mokslinis projektas, ir projektuojamasis tyrimų objektas.

Taigi tekstas kaip visuma, jo konstravimo principai, galų gale juo perteikiamas pasaulėvaizdis, semiotikai, kaip ir estetinei interpretacijai, taip pat yra iššūkis, tik ne tiek vertybinis, kiek teorinis. Gal semiotinio pobūdžio svarstymais ir nesiekiami įvardyti literatūrinių priemonių, apibūdinti tikrovės ir vaizduotės santykį ar panašiai, bet, kiek visi šie dalykai yra visuotinės prasmės-reikšmės manifestacijos, tiek jie kelia klausimus, ir dažniausiai nepatogius, jau pačiam semiotiniam pasaulio aiškinimui. Taip semiotika atsiduria ant interpretacijos ribos: iššūkis metodologijai visada yra ir iššūkis bendriesiems prasmės-reikšmės aiškinimo principams, taigi ir bendrajam pasaulio suvokimui. Būtent šia prasme, atsižvelgdamas į kai kuriuos skaitant išskylančius semiotinio pobūdžio klausimus, čia mėginasi glaustai aptarti Donelaičio *Metų* semiotiką, išskirdamas tam tikrus – toli gražu ne visus – probleminius taškus: konkretesnius, susijusius su teksto konstravimu, ir bendresnius, kreipiančius link donelaitiškojo pasaulėvaizdžio išsklaidos.

NARATYVUMAS IR VEIKLA

Pirmuoju semiotiniu žvilgsniu Donelaičio *Metai* atrodo esą, paprastai tariant, šiek tiek keisti. Ne dėl to, kad jie yra „poetiški“, o greimiškoji semiotika, ypač literatūrinė, vis dar yra visų pirma naratyvinė: tai jau seniai nėra nesuderinami dydžiai, ką Lietuvoje rodo kad ir Kęstučio Nastopkos darbai. Tas „keistumas“ veikiau kyla iš to, ką kaip tik būtų galima pavadinti iš pažiūros pertekliniu naratyvumu.

Semiotikoje, ypač klasikinėje-naratyvinėje, aiškinant kokio nors teksto visumines reikšmines struktūras, įprasta kliautis įvykiu. Čia geriausias pavyzdys yra vadinamoji kanoninė naratyvinė schema, kuria nusakomas subjekto kelias nuo atskirtumo, arba disjunkcijos, su vertės objektu iki jūdvių susijungimo, arba konjunkcijos. Toji konjunkcija – tai naratyviškai artikuliuojamą vertybinę poziciją išreiškianti transformacija, aiškinama veikiančiojo subjekto atliktimi arba, kitaip tariant, tuo, kad jis kažką *padarė*, kad kažkas *būtų*. Taigi prasminis krūvis, įpainiojantis vertės ieškančius subjektus, patraukiantis juos vertėmis įkrautais objektais, galų gale perteikiantis tam tikrą vertybinę pasaulio sanklodą, čia pasireiškia kaip savotiškas

linijinis, vienakryptis giluminių verčių iškėlimas ir įtvirtinimas, o visuminis šio vyksmo, kaip „teksto“, pavidalas išryškėja per santykį tarp pradinio, verčių stokos, ir galutinio, tos stokos patenkinimo, taškų: mes stebime, kaip pereinama nuo vienos pasaulio būklės prie kitos, o įvykis yra tokio perėjimo sąlyga.

Metai, kaip visi puikiai žinome, prasideda taip:

*Jau saulelė vėl atkopardama budino svieta
Ir žiemos šaltos trūsus pargraudama juokės.
Šalčių pramonės su ledais sugaišti pagavo,
Ir putodams sniegs visur į nieką pavirto.
Tuo laukus orai drungni gaivydami glostė
Ir žoleles visokias iš numirusių šaukė.
Krūmai su šilais visais išsibudino keltis,
O laukų kalnai su kloniais pametė skrandas.
Vislab, kas rudens bjaurybėj numirė verkdams,
Vislab, kas ežere gyvendams peržiemavojo
Ar po savo keru per žiemą buvo miegojęs,
Vislab tuo pulkais išlindo vasarą sveikyt.⁶*

Iš pažiūros transformacija čia akivaizdi nuo pat pradžių: saulė *dar*, kad pasaulyje kažkaip *būtų*. Tačiau iškart matyti, jog ką nors darančių čia yra žymiai daugiau ir, negana to, veikiama čia tiek aktyvumo, tiek ir pasyvumo modusu, jiems dar ir persipinant: pasyviai *budinamas* svietas, aišku, ir pats *bunda* (tai iškeliamą jau nuo 7-os eilutės), o štai *graunami* žiemos trūsai iškart pereina į aktyvią būklę, virstę *gaištančiais* ledais ir *nykstančiu* sniegu. Į akis krinta ir Donelaičio taip mėgstami pusdalyvio-veiksmožodžio deriniai. Naratyvinis požiūris padeda kiek suvaldyti šią veiksmų gausą: žiūrint transformacijos, *saulelė* visų pirma ne budina svieta, o *grauna* žiemos trūsus (tai savaip patvirtina ir gramatinių formų atitikimas, atkopardama-pargraudama *versus* budino-juokės). Tokiu būdu atsiskleidžia savotiškas vaizdo trimatiškumas: *saulelė-(svietas)-trūsai*. Dėl to keista ir lėkšta būtų laikyti šį gamtos aprašymą pasakojimu apie daugybinius veikėjus *saulelę, svieta, žiemos trūsus, ledus ir sniegą, orus, laukus, žoleles, šilus ir klonius* – jis turi ašį.

⁶ Čia ir kitur cituojama iš Donelaitis K., *Metai: Poema, pasakėčios, laiškai, eilėraščiai, leidimas antras, papildytas ir pataisytas. Vert. į rusų k.: Isajevs S. (Clandestinus). PEN: Kaliningradas, 2012. Pirmojo šios naujos redakcijos leidimo aptarimą žr. Vaicekauskas M., „Donelaitis: naujas rusiškas leidimas“, in *Knygų aidai, Nr. 4, Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2011. p. 6–9. Kai kurios šioje „populiariojoje“ redakcijoje grąžintos ir čia sutiksimos formos, naikintos ligšioliniame kanone, tebus palinkėjimas tarmių metų proga.**

Reikalas, žinoma, tas, kad čia vaizduojamas virsmas, tačiau toks teiginys nėra niekuo neatskleidžia to, kaip jis čia suvokiamas. *Ne-skaitymo* išdava būtų teigti, jog čia tiesiog aprašomas „pavasaris“ kaip prieš stebėtojo akis besirutuliojantis vyksmas: jis čia aiškiai ir susiliečia su *žiema*, ir yra pajungtas ne stebėtojiškai, o išvidinei veiksmo perspektyvai. Neteisinga, nors galbūt vaisingiau, būtų ir klasikinės naratyvinės semiotikos maniera teigti, esą čia „pavasaris“, kaip *lėmėjas*, siunčia savo atstovus perkeisti pasaulį. Panašu, jog visi pastraipoje aprašomi veikėjai ir jų veiksmai yra suprantami tiek, kiek čia susiduria *du* metų laikai, ir būtent jų sandūra yra tikrojo – gamtos – veiksmo ašis. Tai, atrodo, yra „gamtos aprašymo“ pavidalu pasireiškiantis vienas donelaitiškojo pasaulėvaizdžio ir poetikos „kablukų“: čia turime reikalo ne su gamtos keliamų įspūdžių, o su *gamtos darbų* aprašymu, kuriame visi minėtieji veikiantieji ir veikiamieji iš tiesų yra ne veikėjai, o gamtos atliekamo pasaulio pertvarkymo matmenys.

Tai pasakius, galima mėginti fiksuoti ir vieną būtent donelaitiškojo „gamtos aprašymo“, kaip žanrinės konvencijos, savitumą: gamtai čia visi tie darbai išeina tarsi savaime, kartu su atitinkamu nusiteikimu (pavyzdžiui, aptariant pavasarinį paukščių gyvenimą bus tematizuotas natūralus džiaugsmas). Tuo tarpu žmogus, kaip *Metuose* ne kartą bus pabrėžiama, yra pasmerktas *pasipurtyt* ir visada yra pavojuje nusiristi į *slunkystę* bei *nurnėjimą*. Tai savotiška donelaitiškoji filosofija, tuo tarpu epistemologiniu požiūriu, kalbant apie santykius su pasauliu, gamtos ir žmogaus visatos iš esmės panašios. Gamta turi savas pasaulio tvarkymo priemones, žmogus irgi, ir visos jos per vadinamąjį katalogą atskleidžia *veiklos*, kaip kartinio akmens būties pasaulyje prasmei, matmenų įvairovę, pavyzdžiui:

*Skubykimės, eime nugamykim reikalą kožną!
 Orei žagrių reiks, palyčių beigi noragų;
 O akėčioms reiks negelių bei bingusių kuinų.
 Žinom juk, ką jaučiai mums rėplodami riekia,
 Kuinai tur, kad liepiam jiems, skraidydami trupyt.⁷*

[VYKIS IR SAKYMO SITUACIJA

Bet dar sugrįžkime prie metų laikų. Atidžiau įsiziūrėjus į pirmąją pastraipos eilutę, akis užkliūva už gana neįprastos ir sudėtingosrieveiksminės konstrukcijos: „*jau saulelė vėl atkopardama [...]*“ *Vėl*: kitaip tariant, mums pristatomas įvykis nėra įvykis

⁷ „*Pavasario linksmybės*“, 413–417 eil.

linijinio lūžio prasme, jis mažų mažiausiai kartotinis. Tačiau tai nedaug ką tepaaiškina. Mat laikyti *saulelės* atkopimą tiesiog pasikartojančia tos pačios programos atliktimi neleidžia kitas prievoksmis – *jau*. Jis tarytum nurodo į proceso pabaigą, bet kas gi čia baigiasi? Galėtume sakyti, jog tai tam tikras lūkestis, kada įvyksta tai, kas buvo laukta, tačiau tokiu atveju mums trūktų laukiančiojo: laikyti juo kokį nors „sakytoją“ reikštų kurti jau sava „sakymo situacijos“ tekstą. Pagaliau reikia atsižvelgti į tai, jog abu šie prievoksmiai čia vartojami kartu. Tai mums primena, apie ką čia kalbama – matome gamtos *darbą*, arba, kalbant banaliau, pasaulio virsmą iš žiemos į pavasarį.

Būtent ši banalybė čia ir išjudinama – nurodoma – tokiu sudėtinu aspektiniu dariniu, o taip pat anksčiau aptartu naratyvinio pobūdžio konkretybėmis reiškiamu veiklos daugiamatmeniškumu. *Jau* ir *vėl*, nes čia prasideda tai, kas jau ne kartą buvo, bet ko vis dėlto laukiama. Per tokį dvejojimą kryptingumą – prasideda kažkas „čia ir dabar“, bet tas kažkas ateina iš lygiai taip pat akivaizdaus „kitur“ – per jį atsiduriame ne stebėtojo pozicijoje, iš kurios apžvelgtume vyksmą nuo-iki ir aprėptume visumą kaip tai, kas vyksta *tarp* šių prasminių ašigalių, bet tarsi pačiame vyksmo centre, jo pusiausvyros taške. Būtent taip „pasaulio virsmas iš žiemos į pavasarį“ *išjuda*: jis nebėra tik prasminis pamušalas, įgalinantis suvokti, ką gi reiškia tai, jog „saulelė budina svieta“ ar kad „sniegs į nieką pavirsta“. Šia prievoksmine aspektinių-deiktinių nuorodų sampyna esame verčiami į tą pamušalą atsigręžti ir suprasti jau ne konkretų perėjimą iš vieno metų laiko į kitą, o metų laikus apskritai, kaip visatos tvarką ir gamtos lemtį, ją ištinkantį įvykį.

Nežinia, kiek tokį raiškos būdą dar galima laikyti *pasakojimu*, bet jei čia pasakojama, tai apie tai, kas jau yra „žinoma“. Apie tai savaip, aptardamas *Metų* fabulos klausimą, kalba Rimvydas Šilbajoris, lygindamas epizodų ir pasakotojų santykį su viduramžių ikonomis ir teigiantis, jog „Donelaičio būrai „tikrajame“ savo gyvenime žinotų visus ryšius tarp atskirų poemos momentų ir galėtų aiškiai atsakyti, kada gi sudegė Krizo ūkis, kaip, kodėl numirė tas gerasis amtsrotas [...]“⁸ Vis dėlto panašu, jog, kaip ir gamtos darbų atveju, čia iš esmės svarbūs ne paskirų nutikimų sąryšiai, o jų santykis su pirmine, savaime suprantama tvarka. Todėl niekas nėra nuo mūsų „slepama“ kaip nors išdalinant žinojimo sritis tarp pasakotojo, skaitytojo, veikėjų ir pan. Mat čia siekiama ne ką nors pranešti, ne papasakoti istoriją apie kažką ar ką nors kitą, o *parodyti*, ir parodyti ne tai, kas vyksta kur nors, kokių nors laiku („ten ir tada“, „čia ir dabar“ ar panašiai), o tai, kas vyksta apskritai, aplink, pasaulyje arba kasdienybėje. Tokie iš principo yra visi *Metų*

⁸ Šilbajoris R., *op. cit.*, p. 423–424.

įvykiai: ne sąryšingai einantys vienas po kito, vienas kitą aiškinantys, o išnyrantys arba, tiksliau sakant, ištraukti iš banalybės, *savaimesuprantamybės*, pamušalo, idant priverstų į jį atsigręžti, išvysti jo santykį su pasaulio tvarka.

Paimkime žmogišką ir komišką nelaimėlio *Plaučūno* nuotykių pavyzdį.⁹ Iš esmės visą šį epizodą galima laikyti savotišku pirmoje eilutėje pateikiamo epiteto *nenaudėlis* išplėtimu, kada visais siužetine prasme niekur nevedančiais nutikimais rodoma, kaip *Plaučūnas* įvairiuose matmenyse iškrenta iš kasdienybės tvarkos. Jis „baisiai prirįja“ talkoje (nesaikingumas), nakčia „ant tamsų laukų klydinėdamas“ pameta „budę naują su dalgiu“, kurių kitą dieną miegodamas „ieškot nemini“ (laikinės tvarkos nepaisymas, kognityvinių gebėjimų ir materialinių gėrybių netekimas), tada, atėjus metui šienauti, „vaitodams bėginėja“ (pragmatinis neįgalumas) ir galiausiai „iš papykio“ beveik „numuša“ pačią su vaikais (nesaikingumas pasijiniame matmenyje ir socialinis neįgalumas). Kitoje pastraipoje, pasakojančioje apie *Plaučūno* išvyką pirkti dalgio į Karaliaučių, visa ši gama papildoma dar naujais aspektais ir galiausiai užbaigiama savotišku išvadiniu *nenaudėlio* įvaizdžiu, parodančiu, kas lieka iš su visais tais matmenimis susitvarkyti nesugebėjusio *Plaučūno*, kada jis „šnypšdamas ir rėplinėdamas“ pjautuvu kerta savo „pridergtą pievą“. Matyti, jog visi skirtingi vienos ir tos pačios nesėkmės atžvilgiai formaliai, kaip vidinė veiklos įvairovė, funkcionuoja taip pat kaip skirtingi gamtinės raiškos matmenys. Tik čia pateikiamas ne žanriškai orientuotas gamtos aprašymas, o kalbama apie niekam tikusį, su pasauliu nespėjantį žmogų, todėl stichines pasaulio dedamąsias pakeičia plačiąja prasme moralinės. Tai kuo tikriausias *įvykis*, bet juo pasakojama ne apie linijinę, bet apie išvidinę ir tarsi savaiminę transformaciją, atskleidžiant, kaip kasdienės pasaulio tvarkos atodairoje formuojasi visiems puikiai pažįstamo „nevėkšlos“ likimas.

Dėl tokios įvykių konstrukcijos mėginimai ieškoti *Metuose* kokio nors Siužeto iš esmės yra bergždi ir klaidinantys: siužeto kaip trečiašalių įvykių plotmės čia nėra ir neturi būti, nes pamatinė intencija nukreipta į bendrą ir visiems jau pažįstamą pasaulį. Šia prasme įvykių atrankos ir pateikimo kriterijų įvardyti gana paprasta – tai *Vyžlaukio valsčius*, nepamirštant ir to, kad šis pavadinimas yra pramanytas, taigi bendrybinis. Kitaip tariant, faktiškumas čia grindžiamas ne kokia nors istorine situacija, bet kasdieniškumu. Šiam būdingi prasminiai telkiniai (tarkim, supratimas, kas yra „girtuoklis“) tarsi išnarstomi, atsižvelgiant į jų sąsajas su įvairiomis kasdienybės dedamosiomis („darbu“, „protu“, „bendruomeniniu

⁹ „*Vasaros darbai*“, 449–472 eil.

gyvenimu“ ir pan.) ir atskleidžiant jiems būdingą įtampą. Tai nereiškia, kad tarp *Metuose* dėstomų nutikimų nėra sąryšių. Sąryšių esama, bet jų paskirtis – ne nusakyti, kodėl vienaip ar kitaip kūrinio eigoje elgiasi vienas ar kitas veikėjas ir ne išreikšti vienokį ar kitokį požiūrį į kintančią jo elgseną arba paaiškinti ją kokiomis nors aplinkybėmis. Įvykiais čia rodoma *kaip* kas nors vyksta santykyje su tuo, kas numanoma ir savaime suprantama, o juos suriša būtent šis „aiškus“ gyvenimo pamušalas ir skirtingų jo matmenų išsklaida dėstymo, arba sakyimo, plotmėje.

Toks įvykių pateikimo pobūdis taip pat nulemia ir savitą sakytojo ir skaitytojo susitikimo situaciją. Tiek, kiek čia siekiama rodyti tai, kas artima, sakytojas nėra ką nors skaitytojui „perduodanti“ instancija. Iš apsnūdusio prasminio kasdienybės audinio iškeliant ir tam tikru kampu išryškinant savaimesuprantamą, sakytojo ir skaitytojo sandūros situacija tarytum sutampa su bendru savojo pasaulėvaizdžio reflektavimo judesiu. Taigi sakytojas čia nesiekia meninės išmonės pagalba atvaizduoti kokią nors pasaulio ar jo istorijos dalį, padaryti skaitytojui kokį nors poveikį ar sukelti jam kokius nors jausmus. Jis, atrodo, reikalauja būti *suprastas*. Suprastas, vėlgį, ne kaip kokia nors vidujybė ir ne kaip pateikiamų įvykių raidos aiškintojas, bet kaip tas, kuris *rodo* bendrą, *įprastą* pasaulį, tai, *kaip yra*. Todėl tasai rodymas gali įgauti ir iš pažiūros tiesiogines formas – „Tu žmogau niekings! mokykis čia pasikakyt“ – ar, pavyzdžiui, Donelaičiui taip būdingus humoristinio bei barokiško „persūdymo“ pavidalus, bet nurodomasis „čia“ visada bus ne iliustracija, o visuminė situacija, konkrečiai perteikianti moralinę pasaulio tvarką. Taip, pavyzdžiui, „mokytis pasikakyt“ žmogus raginamas iš varles lesančių ir tuo pasitenkinančių gandrų, bet tai ne raginimas kokiai nors gastronominei ar ornitologinei praktikai, o nuoroda į prieš tai pateiktą žmonių ir paukščių vargų bei ūpų sulyginimą, kuris savo ruožtu kreipia į anksčiau einantį visuotinio pavasarinio džiugesio apsakymą ir t. t. Taigi *Metai* tikrai nėra koks nors „gamtos ritmu gyvenančių būrų paveikslas“ – tai išsities kasdienio buvimo pasaulyje per-pratimo aktas.

PRASMINIAI SAITAI

Žiūrint kitu kampu, tokiu būdu iškeliant vis naujas kasdienėmis savaimesuprantamomis grindžiamas pasakojamąsias-mintines situacijas, tekste nuolat kuriamos sudėtinės ir tęstinės nuorodos į tai, kas tarsi lieka anapus jo kaip betarpiško „to, kas užrašyta“ suvokimo. Jei laikysime tą betarpiškąjį matmenį *reikšminių* struktūrų pasirodymo ir suvokimo vieta, tai per tas struktūras nurodomieji dydžiai intuityviai siūlosi vadinami *prasminiais* dariniais. Tokie

įvardijimai savaime kreipia prie reikšmės-prasmės santykio, jų dialektikos problemų.

Tų problemų čia nespręsiu, juolab kad to ir negalėčiau padaryti, bet probėgšmais galima prisiminti, jog iš tikrųjų reikšmės-prasmės santykio klausimas, nors niekada nelaikytas pirmaeilium uždaviniu, visada buvo semiotikos akiratyje. Greimas, pavyzdžiui, jųdviejų santykį yra nusakęs šitaip: „reikšmė yra ne kas kita, kaip kalbos vieno lygmens į kitą, skirtingą, transponavimas, o prasmė – ne kas kita, kaip ši *perkodavimo* galimybė“.¹⁰ Vėliau jis pats, knygoje *Apie netobulumą*, tarsi grįžo prie šių klausimų jau iš patirties perspektyvos, kalbėdamas apie „regimybės ekraną“ griaušančią prasmės *pagavą*, vykstančią per susidūrimą su pasauliu jusliniais pagrindais. Šiuolaikinėje semiotikoje šių samprotavimų kryptį produktyviausiai plėtoja Ericas Landowskis, kurį irgi visų pirma domina juslumo, o taip pat bendrojo santykio su pasauliu, kaip kažką reiškiančiu apskritai, problematika. Jis taip pat linkęs atsieti objektyvuotą ir įtarpintą reikšmę, mainais grįstą „komunikaciją“, nuo tiesioginiu, jusliniu sąlyčiu paremtos prasmės pagavos.¹¹

Nesvarstant šių teorinių koncepcijų išsamiau, galima pastebėti, jog aplamai prasmei jose suteikiamas pirmapradiškesnės duotybės statusas, o kelių į ją ieškoma per vienokį ar kitokį reikšmės „įveikimą“. *Metuose*, kaip mėginau parodyti anksčiau, nuolat susiduriame su to, kas numanoma ir savaime suprantama, iškelimu, kuris vyksta atskleidžiant paviršinės nutikimų, būtybių ir daiktų įvairovės įrašytumą į daugiaplotmę pasaulio tvarką. Tai atrodo glaudžiai susiję su reikšmės-prasmės dialektikos problemomis, todėl įdomu iš šios perspektyvos pažvelgti į donelaitiškąją poetiką ir pasaulėžiūrą.

Viena vertus, toks dialektiškumas turbūt apskritai yra būdingas tam, ką įvardijame „poetiškumu“, „metaforiškumu“ ar kitais žodžiais, nurodančiais tam tikrą implicitinį literatūrinio ar aplamai meninio kalbėjimo supratimą. Apie reikšmės ir prasmės dialektiką ir apie atitinkamas nurodymo procedūras vienaip ar kitaip byloja tokios estetiniam-kritiniam diskursui būdingos sąvokos kaip „antras planas“, „potekstė“, „konotacija“ ir pan., kiek jomis kalbama apie tai, kas „pasakyta nepasakant“. Šia prasme *Metai* visų pirma klausimus kelia, vienareikšmiškumą mėgstantį analitinį žvilgsnį trikdo tuo, kad juose tos „potekstės“, atrodo, kone ištiesai yra daugybinės. Tas „antras planas“ čia tarsi be perstojo kinta, išsiskiriant ir persipinant vis kitiems jo matmenims, ir todėl funkcionuoja ne kaip pirmaplanas ir

¹⁰ Greimas A. J., *Semiotika. Darbų rinktinė*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 81.

¹¹ Žr. pvz., Landowski E., „Skaitymo išbandymas“, in *Baltos lankos*, Nr. 20, Vilnius: Baltos lankos, 2005; „Sociosemiotika“, in *Baltos lankos*, Nr. 29, 2009.

pirmaeilės paskirybes „aiškinanti“ potekstė, bet veikiau kaip paties jų pasirodymo pagrindas.

Jeigu, prisiminę pirmąją „Pavasario linksmybių“ pastraipą, anksčiau aptartą „gamtos darbų“ ir apskritai „metų laikų“ implikaciją laikysime pirminiu metaforizacijos judesiu, tai matysime, jog, kaip ne kartą jau buvo pastebėta kalbant apie *Metuose* vartojamų metaforų gausą, visa tai, kas perteikia tą implikaciją netiesioginiu „vaizdu“, visa tai taip pat yra pakelta dar bent vienu laipsniu. Tokiu kampu pažvelgus į šį gamtos aprašymą, labiausiai į akis krinta tai, kad jis nuoseklus, pasižymi vidiniu tolydumu. Gamta čia ne „išvardijama“ (nors įvardijimų gausu) katalogu ar akimirkos išpūdžių fiksavimu, bet pateikiama kaip tvarkinga, formuojant visuminį pasaulio vaizdą: nuo gaubiančiojo dangaus (metų laikų) pereinama prie gaubiamosios žemės (klimato), o tada, pakeitus perspektyvą, nuo gaubiančiosios žemės (kraštovaizdžio) prie gaubiamųjų jos dedamųjų (gyvijos būstų). Techniškai skambanti bendro pobūdžio perėjimą *gaubiantysis*->*gaubiamasis* paskirybių plotmėje atitinka perėjimas nuo stambiųjų prie smulkiųjų dydžių, kas apskritai yra tipinis ir įvairiai atsikartojantis Donelaičio minties judesys (taip, pavyzdžiui, paskutinysis „Vislab“ taps stambiuoju dydžiu santykiyje su kita pastraipa, kur apsakomi įvairūs gyvūnai).

Svarbiausia šiuo atveju tai, kad tokiu būdu kuriamas už visų paskirybių glūdinčios savaiminės tvarkos išpūdis. Virsmas tarp metų laikų čia vyksta tiek stambiuoju, tiek smulkiuoju mastu, tarsi „domino efektas“, todėl vargiai būtų galima teigti, jog viena plotmė čia „judina“, pati likdama nuošalyje. Taip, *saulelė* čia „budina svietį“, bet tai, kaip matėme anksčiau, pareina iš ir nurodo į metų laikus, kaip savaimė suprantamą dalyką. Taip, *orai* „gaivina“ laukus, bet jie tokiu pat ryšiu susiję su *saulelės* ir *žiemos* sandūra, ir taip toliau. Ne, pasaulis čia juda pats: skirtingi jo „aukštai“ yra ne stebėtojo valios ir ne gamtos galios aktas, o jos dalia, savotiška gamtos butis. Tokiu būdu jau vaizdo kūrimo plotmėje atsikartoja pirminis nurodymo į savaimės suprantamumą, į prasminį krūvį turintį *taip yra*, judesys.

Tai, žinoma, nereiškia, kad *Metai* neturi pasaulėžiūrinių implikacijų ir tik perteikia pasaulį tokį, „koks yra“. Priešingai, toks nurodymas į savaimingu nuoseklumu pasižymintį glūdintįjį prasminį krūvį ir yra tam tikros pasaulėžiūros ženklas. Vidinės, savaiminės tvarkos išpūdžio kūrimas būdingas Donelaičio dėstymui apskritai, iki pat vadinamųjų barokinių hiperbolių. Taip, pavyzdžiui, kone asociatyviai, bet nuosekliai, nuo paprasto žmogaus burnos iki požeminio pasaulio, išauginamas „pragaras“ persirijusio pono epizode:

*Voliojos ant aslos ir prasikeikdams rėkė:
Nės jis velnius ir velniūkščių kaimenę visą,
Dievą bluznydamas, taip baisiai šaukti pagavo,
Kad visa pekla dėl to nusigandusi rūko
Irgi bedugniai jos bei pamotos prasivėrė.¹²*

Pabaigai dar galima pastebėti, jog tokia pasaulio „savijuda“, kada vienas virsmas išeina iš kito, šioje, įžanginėje *Metų* pastraipoje įgauna ir konkrečią poetinę išraišką: įžangos į *pavasari* pabaigoje, jis, minties eigoje, lyg tarp kitko, susaistomas su visais kitais metų laikais.

Reikia išskirti dar vieną lygmenį, kuriame ir atpažįstame visą tą įvairovę, sudarančią tolydinę pasaulio tvarką. Jį turbūt parankiausia įvardyti „semantiniu“, mat jis susijęs su žodžių ir konkrečiųjų pasakymų parinkimu. Iš esmės turiu omenyje Donelaičio žodyną, bet ne jo gausumo, tarmiškumo ar kitomis panašiomis prasmėmis. Jį turiu omenyje tuo požiūriu, kad, pavyzdžiui, „atgimstančio pasaulio“, kaip vidujai besitvarkančios gamtos, vaizdas, išlaikant būtent tokią jo semantiką, tuo pačiu tarsi apraizgomas tarpmatmeniniu tinklu, nurodančiu į įvairius kitus prasminius klodus. Tai yra, gamtoje čia vyksta „miegojimas“, „budimas“, „griovimas“, „gaivinimas“, „gyvenimas“, „mirtis“ ir t. t. Praktiškai visos šios sąvokos, o neretai ir tiesiog tie patys žodžiai, vienaip ar kitaip (dažnu atveju – sunkiai beatpažįstamai) ne kartą atsikartos visame *Metų* tekste. Taip, pavyzdžiui, žiemiškasis kraštovaizdžio apdangalas – „skrandos“, kaip „prastas drabužis“, taps ir būrų apskritai metonimija, ir jų išorinio prastumo, bet vidinio grožio ženklų, ir t. t. Tokiu būdu susidaro vidinių nuorodų tinklas, kuriame kažkas „tas pat“, bendras pasaulį sudarančių matmenų nuvokimas, dėstymo eigoje atskleidžiamas vis naujais atžvilgiais, per jį kaip per prizmę perleidžiant vis kitų reiškinų, daiktų teikiamus įspūdžius.

INTARPAS: ŽMOGUS, GAMTA IR PASAKIŠKUMAS

R. Šilbajorio vertinimu, tokie semantizmai rodo, jog „Donelaičio kalbinės figūros realizuoja ne gamtą kaip tokią, o žmogaus santykiavimą su gamta“ ir esančios pasakėtinio pobūdžio „gamtos ir žmogaus sugretinimas“.¹³ Vis dėlto toks požiūris, atrodo, kelia keblumų net ir turint omenyje pasakėčios kaip literatūrinės-žanrinės

¹² „Pavasario linksmybės“, 213–271 eil.

¹³ Šilbajoris R., *op. cit.*, p. 406.

priemonės atspalvį turinčius epizodus, o juo labiau semantinę plotmę apskritai.¹⁴ Kalbant apie paskirųjų žodžių ar pasakymų semantiką, vargu ar čia tinkama antropomorfizacijos sąvoka, bent jau tokia prasme, kokia ją vartoja Šilbajoris. Visas šis „žmogiškas“ žodynas – tai ne gausių gamtinių veikėjų žmoginimas, o prasminių saitų pynė. Ir kone visi šie saitai vienaip ar kitaip ataidės visoje *Metų* eigoje. Taip, pavyzdžiui, po *svieto* „budinamas“ bus ir *Slunkiūs*, „trūsai“ pasirodys ir būrų gyvenimo ašimi, „žolelių mirtis“ bus prilyginta žmonių mirčiai ir kt. Tad visa ši semantika randasi iš bendrojo pasaulėvaizdžio ir skirtingose mintinėse situacijose nuolat iš naujo atskleidžia būtent jį.¹⁵ Šia prasme, jeigu norite, antropomorfizacijos *Metuose* nėra, nes gamta nuo žmogaus čia nesiskiria. Tokia – *kita, kitokia* – ji tampa tik tada, kai *žmogų* reikia pamokyti jos pavyzdžiu, bet, kita vertus, lygiai taip pat tarpusavyje lyginami ir būrai, būrai ir ponai, lietuvninkai ir svetimšaliai ir t. t. Ironizuojant būtų galima pastebėti, jog Donelaitis nė nevartoja žodžio „gamta“ ir niekur nekalba apie ją kaip tokią, bet žymiai svarbiau čia tai, kad visokio žmogaus ir gamtos lyginimo pagrindas čia yra *moralinis*, ir jis ne alegorinis, o tiesioginis.

Atitinkamai, net ir pasakėtinio pobūdžio *Metų* situacijose „moralizuojama“ ne sugretinant kelis antropomorfizuotus ir konkrečius dorovinius vaidmenis atliekančius veikėjus, bet gyvūnų (paukščių) ir žmonių elgesį ar nusiteikimą jiems visiškai bendroje prigimtinėje situacijoje: gandrai tvarkosi per žiemą iškleipusius namus, lakštingala pasižymi išorišku skurdumu ir vidujiniu grožiu, vanagas, pelėda, varnos ir šarkos daro bloga patiems paukščiams, vilkai yra „neprieteliai“ galvijams ir kt.; tuo tarpu žmogus, iš Dievo gavęs „daugių daugiau“ (bet to paties!), atsiskiria tuo ir tik tuo, kad, *smaguraut išsižiojęs*, gali būti visų didžiausias *razbaininks* ir nenustoja *nurnėti*. Tad jei vis dėlto norėtume įvardyti, kas gi *Metuose* skiria gamtą nuo žmogaus, tai būtų ne kokia nors ontinė būklė, bet veikiau nepasotinamas žmogaus *geismas*, dėl kurio jis iškrenta iš pasaulio – tiek

¹⁴ *Tuo pačiu čia norėčiau stabtelėti prie „Pavasario linksmybėse“ esančio šikšnosparnio ir pelėdos epizodo ir būtent žanriniu požiūriu nesutikti su Šilbajorio pateiktu jo perskaitymu bei interpretacija (Šilbajoris R., op. cit., p. 416–417). Mano nuomone, gana akivaizdu, jog to epizodo pabaiga yra padaviminio tipo. Tai yra, ten pono kančios ir velniavimaisi susiejami su pasakojimu (nežinia, savaip perdarytu ar originaliu) apie šikšnosparnio ir pelėdos, kaip rūšinių individų, kilmę: šikšnosparnis lieka neįgalus skraidyti, o „smertnai nusiminus“ pelėda – verkti tamsoje. Todėl 244-oje eilutėje prasminis kirtis yra ne „Ir dėl to žmogaus tamsoj dūsaudama verkia“, bet „Ir dėl to žmogaus [dėl mirtinai persirijusio pono – P. J.] tamsoj dūsaudama verkia“.*

¹⁵ *Galbūt šiuo požiūriu galima būtų plačiau teoriškai įvertinti ir pastebėjimą, jog apskritai Metų žodynas nėra itin gausus. Atrodo, kad jo negausumą kompensuoja dažni žodžių reikšmės poslinkiai keičiantis mintinėms situacijoms.*

pat gamtiškos kiek ir žmogiškos – tvarkos, kuriai pirmapradiškai priklauso.¹⁶ Tokia yra kategorinė-filosofinė perskyra, tuo tarpu moralumas apskritai, plačiaja prasme, būdingas vienodai ir gamtai, ir žmogui: todėl, tarkime, ruduo gali būti tartum pats sau, esmiškai, „bjaurus“, saulė gali „juoktis“, žiema – „triūsti“, gyvūnai gali „vargti“, „verkti“, „šokinėti iš džiaugsmo“, „dirbti“ ir t. t.

Turint tai omenyje, galima iš naujo sugrįžti prie antropomorfizacijos sąvokos ir sampratos. Ankstesniais teiginiais nenorėjau paneigti bendro pobūdžio supratimo, jog *Metuose* gamtinės būtybės ir reiškiniai daro žmogiškus dalykus, turi žmogiškų bruožų ir pan. Vis dėlto, kaip bandžiau parodyti, tai nekyla iš antropomorfizacijos kaip presuponuojamų skirtingų ontinių būklių perdengimo. Kokiu pagrindu tuomet kuriamas toks įspūdis? Atrodo, jog jis randasi visų pirma iš to, kad Donelaitis iki *literatūros* pakelia, arba į ją perkelia, *pasakiškojo-mitologinio* pasakojimo substratą. Pasakėtiniams principams persipynus su pasakiškaisiais, paukščiai gali kuo ramiausiai kalbėti netapdami nei priedanga dorybėms ar ydoms, nei kokia nors fantastika, ir tai gali vykti visame moraliniame sakymo diapazone, nuo filosofinio gandro monologo iki švelniai humoristinio žvirblių „pasipiktinimo“ paties sakytojo žodžiais. Taip pat laisvai jie gali tapti ir moralumo kriterijais vertinamais veikėjais, visiškai palygintiniais ir tiesiogiai sugretintiniais su žmonėmis: taip lakštingalos ir kitų paukščių santykis sugretinamas su Dikso ir Krizo palyginimu, „iš bjaurių pašalių“ išlindę šikšnosparnis ir pelėda yra vieninteliai pajėgūs kalbėtis su persirijusiu ponu ir pan.

Ir tai nėra būdinga tik gamtos vaizdavimui – literatūrine priemone paverstu pasakiškumu pasižymi ir grynai žmonių pasaulis. Čia į akis pirmiausia krinta pavadinimai ir vardai: *Vyžlaukio* valsčius, *Taukių* kaimas, *Slunkius*, *Pelėda*, *Bleberis*, *Durakas* ir pan. Taip pat pasakiškiniams-mitologiniams principams artimas atrodo ir polinkis skirstyti veikėjus pagal tam tikras „pasaulio dalis“: taip *Slunkius* yra atsakingas už dykaduoniavimą, *Plaučūnas* – už girtavimą, *Lauras* – už išmintį, *Selmas* – už dievobaimingumą, *Enskys* – už šaunumą, ir taip toliau. Galbūt tokiu kampu būtų galima pažiūrėti net ir į patį gyvenimo suskirstymą į „metų laikus“, bet čia dar norisi grįžti prie to, ką tai duoda donelaitiškosios antropomorfizacijos suvokimui. Poetikos požiūriu bene įdomiausiai šis pasakiškumas-mitiškumas reiškiasi būtent gamtos aprašymuose, kada „saulelė budina svietą“ ar „ant dangaus išgaidryto sėdėdama žaidžia“, kada „krūmus ir girias linksmas jau Giltinė suka“, „Iš debesių žiema po tam iškišusi galvą / nei pikčiurna kokia su šūdais rudeno baras“,

¹⁶ *Įdomių pastabų apie nesaikingumo temą Metuose ir apie kūrinio sąsajas su stoicizmu pateikia Dalia Dilytė knygoje Kristijonas Donelaitis ir Antika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 36–45.*

ar net šaukiamasi – „Eikš, šiaury baisus, išklėstyk nugarą bloznu!“ Tokiais atvejais minėtasis „substratas“ pasirodo galintis tapti pagrindu ne tik epiškam pasakojimui ar tam tikroms žanrinėms moduliacijoms, bet ir grynajam poetiniam kalbėjimui, kaip įvaizdžių šaltinis ir jų formavimo būdas. Taigi literatūrinis „žmogaus santykio su gamta“ vaizdavimas čia turi labai savitą kultūrologinį pagrindą.

REIŠMĖ: DIFERENCINIAI NUOTOLIAI, DIDAKTIKA IR PASAULĖŽIŪRA

Dabar galbūt aiškiau matyti, kaip tokių nuolatinių, skirtingais lygmenimis vykstančių prasminių slinkčių atžvilgiu *Metuose* funkcionuoja reikšmės, kaip diferencinių nuotolių, plotmė. Kaip matėme, per „reikšmes“, kaip savotišką akivaizdybę, čia nuolat formuojama nuoroda į vienokį ar kitokį savaimingumą, savaimesuprantamumą: į *metų laikus* kaip pirminę duotį, į vidujinį pasaulio tvarkingumą, į gyvybingą tos tvarkos moralinę sanklodą ir kt. Būdama ištiesai pajungta nurodymo į numanomą visybę gestui, reikšmė, kaip įvairiausių *skirtumų* pasirodymas, čia tarytum sutampa su paties dėstymo arba sakymo eiga. Turiu omenyje tai, kad žodžiai, pasakymai ar duotys apskritai reikšmės požiūriu čia yra tāsūs ir todėl reikšmę formuojantys diferenciniai nuotoliai niekada neįgauna galutinės išraiškos. Taip, pavyzdžiui, koks nors jau minėtas *Plaučūnas*, nuvykęs į Karaliaučį, „*būriškai* šokinėdams“ pasiduoda pagundoms ir sugeba pragerti net arklį, kuriuo atvyko, o visai čia pat, kaip ir daug kur kitur, *būriški* darbai ir budavonės ginami nuo neigiamos nuomonės.¹⁷ Tokie nesibaigiantys poslinkiai vyksta per visus *Metus*.

Dėl šios priežasties reikšminiai nuotoliai be perstojo nustatomi iš naujo sakymo eigoje, priklausomai nuo to, apie ką kalbama. Atitinkamai, žiūrint į platesnės apimties mintinės situacijas, nuolat kinta ir pirminė reikšmės formavimo perspektyva: pavyzdžiui, „Žiemos rūpesčiuose“, vakmistrui pašaukus šaltyšius į Karaliaučį, pirma kalbama apie visuotinį sujudimą, esą *reikia* viską „atlikt viernai, kad juos [padonus] jų [ponų] *spaudžia malonė*“, ir tuoj pat ta pati *malonė* pateikiama jau kitu kampu, kada, pasak Lauro, „Kožnas juk žioplys, vargdienių nugarą lupdams, / Savo malonę dar iškelt ir girt nesigėdi.“¹⁸

Turint omenyje dar ir tai, kad pirmasis teiginys priklauso sakytojui, antrasis – veikėjui, nebeaišku tampa, kaip reikėtų suprasti Donelaičio, kaip sakytojo,

¹⁷ „*Vasaros darbai*“, 461–472 ir 496–504 eil.

¹⁸ „*Žiemos rūpesčiai*“, 385–401 eil.

„didaktiškumą“, jei laikysime jį aiškiai ir griežtai išreikštų vertybinių bei kitokių perskyrų vienašaliu ir primygtiniu pateikimu. Ne tik šiuo konkrečiu atveju matyti, jog *Metuose* įvairių duotybių vertybiniai aspektai nuolat kinta nepriklausomai nuo kokio nors vieno kalbančiojo ir netgi susidarant kelioms savitoms kalbėjimo perspektyvoms. Tad vargiai čia esama kokio nors vieno *didakto*. Todėl tos duotybės, visumos požiūriu, niekada nėra vienareikšmės. Aišku, čia esama stiprių pasakymų, bet vertinti juos kaip galutines išvadas – tai juos ištraukti ne tik ir ne tiek iš „konteksto“, bet, kas dar svarbiau, iš dėstymo logikos. Šia prasme *Metai* yra didaktiškesni ne kokių nors paviršinių teiginių, o skaitymo požiūriu: tariant paprasčiau, tekstu čia reikia *sekti*, nes konkrečių pasakymų reikšmė kinta priklausomai nuo prasminės situacijos, į kurią pastoviai nurodoma; sudėtingiau – taip tekstas tarsi tampa savotiškai uždaras-vidujiškas įprastinių-išoriškų reikšmių atžvilgiu, ir reikalauja visus teiginius apie pasaulį suvokti kaip pateikiamus iš vientiso, bet nevienareikšmio, įvairius matmenis ir jų persipynimo situacijas aprėpiančio, žiūros taško.

Šis žiūros taškas, iš tiesų į *tašką* jau nepanašus, nepriklauso Donelaičiui kaip pasakotojui: kaip dažnai teigiama aptariant *Metus*, pasakotojas čia kalba ir kalbasi kartu su kitais būrais. Iš tikrųjų jis nepriklauso niekam, nebent pavyktų nusakyti, kaip kam nors gali priklausyti tai, ką galbūt tiksliausia būtų pavadinti *pasaulėžiūra*: būtent jos požiūriu pasaulio duotys čia vertinamos ne pagal atitikimą kokioms nors, tegu ir labai sudėtingoms, „turimoms“ schemoms, bet pagal tai, kaip jos „laikosi“ to pasaulio tvarkoje. Negana to, pasaulėžiūros plotmėje suvokiamas ir jos nevienatimumas, nors tai, filosofiniu požiūriu, ir nėra stiprioji *Metų* pusė: Donelaičiui, atrodo, svarbiau *būriškoji* žmogaus lemtis, kasdienybės išsklaida, asmens dorumo klausimai, o santykiai su *kitais* paprastai pasireiškia kaip iš tvarkos „išmušantis“ persismelkimas, kuris tačiau kone visada vienaip ar kitaip moduluojamas, dažniausiai per silpnųjų ar kitaip niekam tikusiųjų asmeninio nutautėjimo prizmę.

Žinoma, *Metuose* esama ir „stipriųjų“ perskyrų, tarkime, tarp gyvūnų ir žmonių, ponų ir būrų, lietuvininkų ir svetimšalių ir pan. Tačiau iš tiesų ir jos niekada nėra galutinės ar vienareikšmės, bet veikiau susidaro, pačioje dėstymo eigoje, kaip bendresnė diferencinių nuotolių apraiška – kaip *sąšaukos*, kada skirtingose mintinėse situacijose pasireiškiančios duotys būtent per tokį atsikartojimą įgyja „substanciškumo“, tai yra, tampa visuminės laikysenos *būriškosios* pasaulio tvarkos atžvilgiu apraiškomis, bet tuo pačiu išlieka ir neatsiejama to pasaulio dalimi.

PABAIGAI

Užbaigiant norėtusi trumpai pažymėti keletą dalykų. Pirma, kalbant semiotiškai, pamėginus bent apgraibomis nusakyti *Metų* teksto konstravimo principus, ima ryškėti skirtumas tarp epigrafe įvardytų greimiškųjų „reikšmių“ ir donelaitiškųjų „bėdų“. Galvojant apie „gyvenimą kaip diskursą“, kyla daugybė klausimų, kaip paaiškinti tą *būriškąjį* gyvenimo matmenį, kuriame, panašu, vyrauja ne diferencinius nuotolius nustatanti sąmonė ir ne juslinis kūniškumas, o visų pirma veiklai bei kasdienybės supratimui pašauktas, vidujinės pasaulio tvarkos „persekinėjamas“ protas ir moralus bei jausmingas, su pasaulio keliamais reikalavimais be perstojo susiduriantis kūnas. Semiotika niekada nevensgė mokytis ne tik iš kitų disciplinų, bet ir iš savo objektų, tad *Metai* taip pat galėtų tapti paskata bei iššūkiu labiau teoriniams svarstymams.

Antra, dėl šių ir kitų priežasčių Donelaitis atrodo ir skaitytinas, ir ganėtinai aktualus. Ne todėl, kad jis „klasikas“, o „klasikai visada aktualūs“. Visų pirma *Metai*, juos paskaičius, mums primena, kad lietuvių literatūra niekada – ir nuo pat pradžių – nebuvo vien tik, kaip rašė Kazys Binkis, neo-archi-rom-antiška. Ir turėtų būti aišku bent jau tai, kad taip nėra dėl kažin kokio „grubaus žodyno“: tai ir poetika, ir meniškai išnaudotas sakytinės kultūros sluoksnis, ir pasaulėvaizdis, ir tokios lietuviškos literatūrinės retenybės kaip artikuluotas filosofinis matmuo bei pasakojamasis humoras. Visa tai dažnu atveju akina savitu kampu pažvelgti ne tik į literatūrinę, bet ir apskritai į lietuvių kultūros pamatines kategorijas. Taip pat tai skatina laikyti *Metus* ne tokiu jau dažnu lietuvių aukštosios kultūros pasiekimu, o „globalizacijos pavoju“ akivaizdoje reikėtų ne už tokių turtų slėptis, bet juos atverti ir išnaudoti.

Paulius JAVSAS

MARYTĖ KONTRIMAITĖ

Trys eileraščiai

Angelas barbutė

*stovi ant pianino
prie Gailestingojo Jėzaus
ir Paslaptingosios Rožės paveikslų*

*(gavau dovanų
iš keistuolės drožėjos
apkaišiusios angeliukais
ne tik savo namus
bet ir pakeles)*

*štai – pasistiebusi stambokom
kojelėm (rankytės dvasingai mažytės)
siauroki sparniukai*

ruda žemės spalvos jupele
su prilipusiu prie skverno
žolynu
prasčiokiško apvalaino veidelio
akytės – sagutės žvelgia aukštyn
didoka burna
graudžiai šypsulinga
be galo žemiškas
tas angelėlis Barbutė

manasis Angelas Sargas
žvelgia į jį atlaidžiai
žinau jis tikrai
panašus į tą paveikslėlyje
saugantį vaikiukus ant siauro lieptelio
jo galingi sparnai
karts nuo karto pridengia mane

jei prireiks jis tikrai galės
ir šitą mažytį silpnais sparneliais
pakylėti aukštybėsna
ypač jei paprašysiu

Apažįstamoji

Rytą prieinu prie veidrodžio –
žiopso iš ten kažkokia senė,
tikra kaliausė – pasišiaušusi,
pilkšvas veidas, bespalvės lūpos,
kažkur matyta, bet
nesinori nė prisiminti.

Nuvedu ją į kirpyklą,
stebiu, kaip krinta ant grindų
kuokštai pilkšvų plaukų,
ir veidas šviesėja,
dar truputį padažomi plaukai,

sutvarkomi nušiurę antakiai,
liko brūkštelti lūpdažiu –
dabar jau galima eiti prie veidrodžio,
susipažinti iš naujo.

* * *

Nesuprantu dangaus be debesų –
jis abejingas, nejaukus tarytum
begalinis bulvių laukas, kurį privalau
nuravėti, apkaupti, išrankioti dryžuotus
kolorado vabaliukus
tokie gražūs, o – priešai.

Man dvylika metų
neįveikta dar nė pusė
pirmųjų vagų atsidūrusių į horizontą
pirštai sugrubo nebesilanksto
dairausi dairausi debesėlio
nors trumpo lietaus atgaivos

Bėki vagele, bėki vagele
jei tu nebėgsi, aš pavarysiu

Aure toks jaukus tėvulis
lauko pačiam pakraštėly
prašinėja saulelės be kepurės
kad paskubėtų, greičiau riedėtų

Dangus įkaitęs ligi mėlynumo
aplink tik plyna kaitra
anei tėvulio anei debesėlio

Visas gyvenimas – prakaitas per kaktą
stačiai į akis.

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

*Žydinčių medžių
pranašystė*

2012 m. gruodžio viduryje Armėnijos Respublikos Nacionalinė Mokslų Akademija rašytojai Marytei Kontrimaitei suteikė garbės mokslų daktaro vardą. Tame solidžiam dokumente parašyta: už indėlių stiprinant armėnų-lietuvių santykius. Žinia, verta pirmųjų dienraščių puslapių.

Deja, jos nebuvo mūsų šalyje spaudoje. Dideliais tiražais besididžiuojančių laikraščių redaktorių (savininkų) įsitikinimu, Lietuvos skaitytojui reikia *kitokių* naujienų. Bent kartą savo skaitytojų atsiklaustų, kokių iš tikrųjų.

* * *

Su Maryte Kontrimaite yra tekę bendrauti „Dienovidžio“ redakcijoje, Lietuvos rašytojų sąjungos klubo vakaruose, Lietuvos žurnalistų draugijos renginyje, rašytojų poilsio namuose Nidoje. Ištarus šią pavardę, literatūros žmonėms visų pirma, tačiau ne tik jiems, pirmiausia išskyla Armėnijos vardas. Akivaizdu kodėl – visas gyvenimas susijęs su šiuo kraštu, jo literatūra, tos šalies atgimimu ir dar daugybe sąsajų. Tačiau būkim nuoseklūs ir pabandykime ne tik sugrįžti į tos įdomios istorijos pradžią, t. y. į lietuvaitei pažinties su Armėnija pradžią, bet ir į tas dienas, kurios išmokė *niekada nieko nebijoti*.

* * *

Tas dienas dabar mena ir pora fotografijų, darytų tolimojoje Irkutsko srityje, aukso kasyklų centre Bodoibo, į šiaurės rytus nuo Baikalo. Vienoje jų ji – trimetė, su tėveliais ir dviem vyrenėmis sesėmis, kitoje – viena pati, jau aštuonerių, prieš pat *kontrabandinį* grįžimą į tėvynę.

Marytei buvo du metukai, kai išvežė. Tarp Plungės ir Telšių žaliuojančio gimtojo Vilkaičių kaimo, be abejo, negalėjo prisiminti, tačiau – prisipažino – sapnuodavo žydinčius medžius. Kadangi Sibire žydinčių medžių išvis nebuvo mačiusi, tai ir dabar sunkiai paaiškinama. Vėliau, kai jau rašė eilėraščius, žydėjimas tapo vienu iš pasikartojančių leitmotyvų jos poezijoje.

Išskirtinį charakterį turėjo visada. Buvo berniokiška. Gal todėl, kad gimė tėvams laukiant sūnaus. „Buvo paskutinė tėvelio viltis turėti sūnų, kurią aš sužlugdžiau, - šiandien su šypsena pastebi Marytė. – Bet charakteriui, matyt, kažkaip atsiliepė tėvų norai“. Nuo mažens įpratusi būti viena, nieko nebijojo. Tėvai išeidavo į darbą, gerokai vyresnės seserys – į mokyklą, o ji, likusi viena, dūkdavo su berniukais, laipiodavo po medžius, uolas. Sugrįždavo vėlai, dažniausiai po to, kai visi jau būdavo namuose. „Ar neatsitiko kas?“ – pastovus buvo tėvų rūpestis, ypač žinant pomėgį karstyti uolomis. Kai susigriebė skarlatiną, labai sunkią, komplikotą, *su viskuo, kas įmanoma*, buvo apkurtusi, o ir apskritai visiškai sušlubavo sveikata. „Reikia keisti klimatą, kitaip mergaitė neišgyvens“, - išgirdo tėvai, ne savo valia atsідūrę ten, kur labai atšiaurios žiemos ir labai karštos, bet trumpos vasaros. Kaip jį pakeisi, per prievartą čia patekęs? Taip gimė sumanymas dukrą išsiųsti į Lietuvą. Parvežti slapčiomis sutiko tokio pat likimo žmonės, kurie buvo ištremti kiek anksčiau ir kuriuos 1955 metais išleido atgal.

Taip Marytė atsідūrė pas gimines Žemaitijoje. Pas keliomis dešimtėmis vyresnę pusseserę, kurią vadino teta („negi sese vadinsi?“).

* * *

Nuotykiu paženklintas ir sugrįžimas.

Žmonės, kurie ją parvežė, išlaipino Plungėje, o patys, pasakę, kad lauktų ateinančios tetos, nuvažiavo toliau – Klaipėdon. Laukia laukia mergaitė, niekas neateina. Neliko nieko kito, kaip pradėti ieškoti *dėdės Stiopos-milicininko*, apie kurį neseniai buvo skaičiusi rusiškoje knygelėje. Žinojo, kad jis labai geras ir visada padės, jis paklydusius vaikučius veda namo. Nuo sugrąžinimo į Sibirą išgelbėjo atsitiktinumas – uniformotas dėdė, kurį užkalbino, pasirodė esąs žemaitis geležinkelietis. Perskaitęs lapelį su adresu, padėjo susirasti giminaitę. O bešveičiant blynus ir pavėluotą telegramą atnešė.

Tie ketveri metai svetimijoje troboje, nors ir pas tikrą pusseserę iš motinos pusės buvo labai nelengvi.

– Buvau išdykęs, baisiai nepaklusnus vaikas, užsispyręs, bjauraus būdo. Todėl gaudavau į kailį, – su šypsena, lyg ir pateisindama giminaitę, sako Marytė, tik labai jau skaudi pastaba: – Kai lupa tėvai – viena, o kai ne – visai kas kita...

Žingeidi buvo. Nepaprastai. Betgi žingeidumas – ne nusikaltimas? Klajodavo po

Sibire su tėveliais ir sesutėmis. 1950.

Žemaičių Kalvariją. Visus kalnelius aplandžiodavo, visus Lurdus išstudijavo. Tačiau ilgiausiai užsibūdavo mokyklos bibliotekoje. (Tik antroje klasėje buvo problemų – pirmąjį diktantą mokytoja įvertino vienetu, nes metai, prabėgę rusiškoje mokykloje, pasirodė nieko neverti). Buvo tikras *knygų vaikas*. Po pamokų iki tol likdavo bibliotekoje, kol išvarydavo. Iš pradžių bibliotekininkė lyg ir pyko, o paskui pradėjo vertinti, kaip pačią didžiausią skaitytoją. Po to, kai patikrino penkių knygų, perskaitytų per tris dienas, turinį. Įlįsdavo Marytė tarp knygų eilių, susirasdavo ką nors naujo ir skaitydavo.

O kai *prarijo* knygą „Dievai, kapai ir mokslininkai“, „susirgo“ archeologija. Na ir sugalvojo: ir ji privalo keliauti ir atrasti kokį miestą. Išsiruošė Mesopotamijon.

Buvo vasaris, tuoj po mergaitės vienuoliktojo gimtadienio. Keliai užpustyti, autobusai nevažiuoja. Įsidėjo į tolimąją kelionę pusę kepaluoko duonos ir pasaulio žemėlapi, t. y. mokyklinį atlasą bei naujausią knygą, pirtą už tėvų atsiųstus kišenpinigius, - Juozo Baltušio „Parduotas vasaras“. Užpustytą penkiolikos kilometrų kelią nuo Žemaičių Kalvarijos iki Telšių įveikė iki vakaro, vis pasisėdėdama, sumaumojusi visą duoną. Knygą taip pat beveik visą perskaitė. Jos herojus pasirodė toks artimas – juk ir ji tuos kelerius metus panašiai gyveno. Koks buvo planas? Toks, kokį sufleravo Džekas Londonas ir kiti keliautojai – įlipti į traukinį, kuris važiuoja į pietų pusę, nuvažiuoti iki sienos; ji – nedidelė, kaip nors pralįs. Na, o ten jau bus šilta, gera, ten auga visokie geri valgomi dalykai, taigi nepražus.

Tikrovė pasirodė kiek kitokia. Telšių geležinkelio stotyje rado uždarytus prekinis vagonus, o prie keleivinių stovintys palydovai atidžiai tikrino išvažiuojančių bilietus. Atsisėdo mergaitė atokiausiam stoties kamputyje ir apsižliumbė. Tik dabar suprato, jog padarė didelę nesąmonę. Kai užkalbino kažkoks dėdė, papasakojo savo istoriją, tik Mesopotamiją pakeitė į Sibirą, kur tėveliai gyvena. Regis, nelabai protinga buvo įsivaizduotą šalį pakeisti konkrečia, bet jau buvo 1958 metai ir pavojus nebebuvo toks didelis. Tiesa, į milicijos vaikų kambarį vis dėlto nuvedė, ten pralaukė porą dienų, kol užsnigtus kelius išvalė, ir sugrąžino pas giminaitę. „Na, dabar tai jau gausiu“, – galvojo Marytė, tačiau nieko panašaus tąsyk neatsitiko.

– Buvo sūnaus palaidūno variantas. Skaniai vaišino, meilę visokiais būdais rodė. Ta proga į namus atėjęs mokytojas dar ir knygutę padovanojo – Antano Vienuolio „Padavimus ir legendas“.

Nieko nuostabaus, kad tokiai knygų rijikei jau pradinėje mokykloje *pasirašė* pirmieji eilėraščiai. Nors pradžia tikriausiai reikėtų laikyti vaikiškų prasivardžiamųjų surimavimą. O *rimtai rašyti* pradėjusi (tai, žinoma, pačios M. Kontrimaitės žodžiai) trečioje klasėje. Kai išsiaiškino ritminę struktūrą, rimavimo plonybes, kai perskaitė ne vieną poezijos tomelį (kartu su pasakų, kelionių, nuotykių knygom būtinai parsinešdavo eilėraščių), prirašė pilną sąsiuvinį *filosofinių* eilėraščių, maždaug tokio pobūdžio – metai praeina, praeisim ir mes. Buvo ir *ypatingas* eilėraščių Žolinės tema, kurio paskutinį posmelį ir šiandien atsimena:

*Manoji rūtėlė važiuos traukiniais
Į Sibirą rūtų vingiuotais keliais.
Tenai į namus tremtinių ji paklius,
Pasveikins mielas sesutes, tėvelius...*

Na, o šiaip jau meilę poezijai parsivežė dar iš Sibiro. Mama Lietuvoje buvo pradinių klasių mokytoja, mokėjo atmintinai daug Maironio, Brazdžionio, kitų poetų eilėraščių, kuriuos ne tik deklamuodavo, bet ir dainuodavo. Nors ir buvo *vabalas*, Marytė gerai pamena, kad „Leiskit į tėvynę“ traukdavo su visais.

O bebaigdamą mokyklą jaunųjų konkurso laureate tapo jos literatūros mokytojo Klaipėdos dešimtojoje vidurinėje iniciatyva. Nors savo kūrybos niekur nespausdino, gal tik geriausiems draugams kai ką buvo rodžiusi, mokytojas vis dėlto žinojo, kad Marytė rašo. Konkursui pats parengė vieną jos mokyklinį rašinį, o eilėraščių tiesiog pareikalavo. „Neduosi, penketo metiniame nebus“, – pasakė vienuoliktokai. Argumentas rimtas, nepajuokausi. O jau po to viskas klostėsi kaip pasakoje.

Mokėsi uostamiestyje, nes tėviškėje vidurinės nebuvo, gyveno pas seserį. Tąsyk buvo parvažiavusi pas tėvukus. Atėjo pranešimas, kad ji laimėjo konkursą, kad tokią ir tokią valandą turi būti Klaipėdoje, iš kur organizuotai nugalėtojus veš į Vilnių. Pavėlavo, o mokykloje pasakė: „Teks važiuoti vienai. Tu – mūsų laureatė. Niekaip be tavęs“. Kai nuvažiavo, buvo jau vakaras. Naktį praleido geležinkelio stotyje, kaip šiandien pamena, su Gi de Mopasano „Mieluoju draugu“. Nemiegojusi nuėjo į Švietimo ministeriją,

*Prieš kontrabandinį
sugrįžimą į Lietuvą.*

kur išgirdo: „Oi, mes tavęs jau pasigedom! Tu – mūsų laureatė“. Pasirodo, jau ne tik Klaipėdos, bet ir respublikos mastu. Ir už rašinį, ir už eiles. „Važiuosim į televiziją“, – pasakė.

Sugrįžusiai iš sostinės klasiokai sakė, jog pirmas daiktas, ką televizijos ekrane parodė, buvo jos uodega ant pakaušio surišti plaukai. O skaitė savo kūrybą dviguba laureatė gerai, *kaip tikra rašytoja*.

Toks buvo literatūrinis debiutas. Netrukus kūrybą išspausdino „Moksleivio“ žurnalas. Kai atvažiavo laikyti stojamųjų į universitetą, ją jau žinojo.

Studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Kartu mokėsi Petras Dirgėla, Onė Baliukonytė, Viktoras Brazauskas, na ir šiaip literatūra besidominčių, gabių buvo pakankamai daug. Iš tų metų didžiausia meilė liko dėstytojai Marijai Bieliauskienei, kuri vedė literatūros seminarą ir mokėjo sudominti, atnešdavo tokių dalykų, kuriuos tik archyvuose galėjo gauti, fonduose, prie kurių laisvo priėjimo tuomet nebuvo. Ir dar. Dėstytoja pakišdavo idėjų ir leisdavo pasiginčyti, išsakyti savo nuomonę, mokė kritiškai mąstyti.

Pirmoji knyga „Kristalo atskala“ (labai jau mandriu pavadinimu, anot dabartinės M. Kontrimaitės) išėjo jau gavus diplomą, 1971-aisiais. Gavusi *laisvą diplomą*, įsidarbino M. Mažvydo bibliotekoje, fonduose. Iš pradžių paprasta knygų nešiotija. Nors netrukus buvo paaukštinta iki skyriaus vedėjos pavaduotojų, taipogi netrukus pasiprašė ir atleidžiama. Gal čia kažkiek ir Viktorija Daujotytė kalta, su kuria artimai draugavo. Būsimoji akademikė iš kažkur išgirdo, kad ieškoma būsimųjų literatūros vertėjų, t. y. kas norėtų mokytis broliškų respublikų kalbų. Žinojo, kad Marytė gabi kalboms, kai ko jau pati savarankiškai mokėsi. Taip atsidūrė Rašytojų sąjungos pirmininko Alfonso Maldonio kabinete. Atėjo jau apsisprendusi, gerai žinodama, kur norėtų išvykti. Tik į Armėniją! Kodėl? Į musulmonų

Jaunųjų poezijos konkurso laureatė.

kraštus geriau nereikia, juk ji moteris. Iškart atmetė Vidurinę Aziją, kur rašoma rusiška abėcėle. Moldavijoje – lygiai tas pats, o dar ir tradicijos praradimas. Liko Kaukazas. Tik ne Azerbaidžanas, kur „ta pati muzika“ – rusiškas šriftas ir nulis tradicijų. Gruzijoje jau lankėsi, ten nelabai patiko, nes žiauriai užkabinėjo.

– Išleisim tave, jauną, gražią, pagrobs tie armėnai, – lyg rimtai, lyg juokais pasakė Rašytojų sąjungos pirmininkas.

M. Kontrimaitė patempė nosį ir pasakė:

– Dar ko. Nebent aš pati ką nors pagrobčiau.

O susitikus po poros metų, Alf. Maldonis priminė: „Pasirodo, žodį moki tęseti“.

Iš stažuotės Marytė sugrįžo ne tik gerai įvaldžiusi armėnų kalbos subtilybes, bet ir vyrą iš kalnuoto Kaukazo parsivežė bei trejų mėnesių dukrą.

– Gana drąsu buvo vienai išvažiuot?

– Aš nemokėjau bijot, – ne pirmąsyk ištaria Marytė. – Aš visą gyvenimą niekad nemokėjau bijoti.

Draugaudama su vaikėzais, dar paauglystėje buvo išmokusi rūkyti, dėl šito, artėjant prie Jerevano, sulaukė ne visai malonios pastabos: „Matosi, kad tu gera mergaitė. Bet

Marytė ir Ruslanas su pirmagime.

traukinyje geriau nerūkyk. Kai kas gali ne taip suprasti“. To blogo įpročio pavyko atsikratyti tik kai laukėsi dukters.

Atvažiavo į tolimąjį kraštą su trim galingais raštais: Kultūros ministerijos, Rašytojų sąjungos ir Vilniaus universiteto rektorato. Iš tenykštės ministerijos atvežė į universiteto bendrabutį, kuriame gyveno nemažai studentų iš užsienio, „įteikė“ rimtiems vaikinams ir pasakė: „Šefuokit. Atsakit savo galva. Čia – didelė rašytoja, ji vers mūsų literatūrą į lietuvių kalbą“.

Per pirmuosius metus išmoko armėniškai taip, kad galėjo susikalbėti. Antraisiais pradėjo daryti viduramžių poezijos pažodinius vertimus. Tos, dėl kurios – žinojo – Lietuvoje neturės su kuo pasikonsultuoti. Būdavo, kad visi katedros dėstytojai įsijungdavo į aiškinimus, ką vienas ar kitas žodis reiškia, o gal tai yra skolinys iš arabų kalbos ar barbarizmas, ar dar kas nors.

Išvertė jaunųjų poezijos pluoštą. Atspausdino Lietuvoje. Viena pirmųjų publikacijų lietuviškai buvo ir Nahapeto Kučiako, viduramžių poeto simpatiški ketureiliai. Tais laikais, kai jis gyveno, dominavo religinė poezija, o čia – laisva, pasaulietinė.

Vertė nemažai, planų, svajonių buvo dar daugiau. O savo eilėraščių beveik neberašė. Kodėl? Viename ten parašytame lyg ir yra atsakymas: *Dabar supratau, kodėl mano krašto paukščiai svetimoj šaly negieda*. Užtat piešė kaip niekada daug. Pastelė – Lietuvos vaizdus iš atminties, pieštuku – portretus.

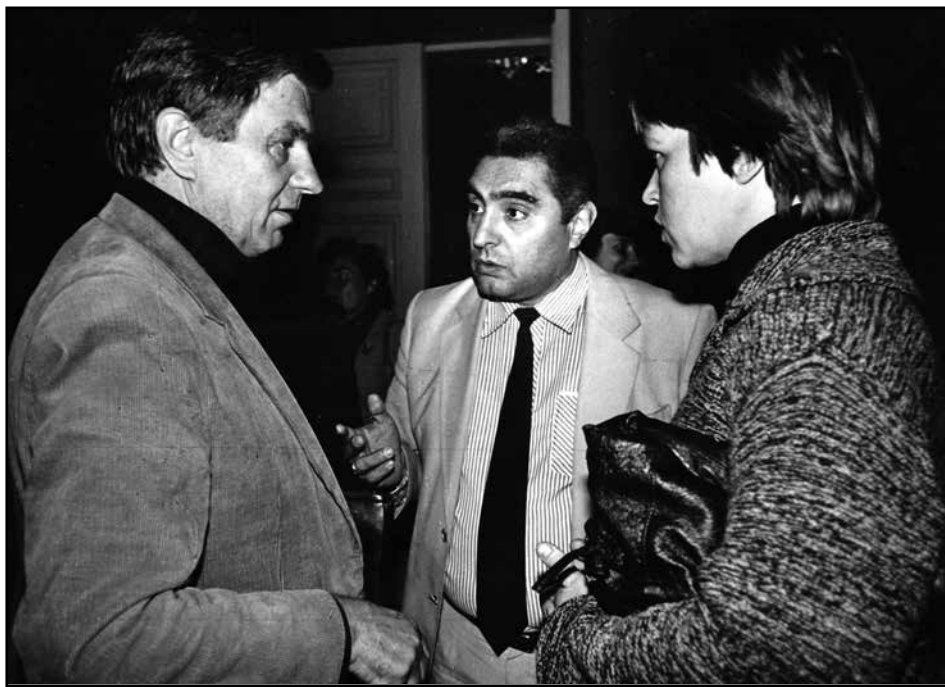
Stažuotės Jerevane metu.

Paklausta, kokiais vertimais labiausiai didžiuojasi, M. Kontrimaitė visų pirma pamini rinktinę „Akmuo ir šviesa“ (1982) bei „Septynias giesmes apie Armėniją“ (1984).

Pirmojoje knygoje – XX a. armėnų tarybinė lyrika, ten sudėti geriausi 27 poetai. Juos atrenkant turėjo didelę laisvę, buvo apribotas tik skaičius. Su savo sąrašu nuvažiavo į Armėniją, derino. Jai pradėjo siūlyti ir tą, ir aną, ir trečią. Gerai, sakė Marytė, o ką brauksim iš sąrašo? Paskui padarė visų kūrinių pažodinius vertimus. Talkino Justinas Marcinkevičius, Jonas Strielkūnas, Marcelijus Martinaitis, Jonas Jakštas, kiti kolegos. Pati išvertė penkis poetus, iš kurių jai mieliausias buvo Paruir Sevak – vienas stipriausių praėjusio šimtmečio armėnų poetų, žuvęs tais metais, kai Marytė atvyko stažuotėn. Plačiai buvo kalbama, kad avarija, į kurią pateko, jam buvo suorganizuota. Tai buvo poetas-maištininkas, ginčijęsis su korifėjais, užerzinęs daug ką, daug kam neįtikęs. Tarp kitko, vertęs Eduardą Mieželaitį, tiesa, ne iš originalo.

„Septynias giesmes apie Armėniją“ parašė puikus eseistas ir poetas Gevorkas Eminas. Nors toje knygoje, kurioje daug galingų eilučių apie kalbą, raštą nuo seniausių iki naujausių laikų, yra ir kai kurių tarybinių akcentėlių, ji ir šiandien nepraradusi savo vertės. Dirbdama prie šios knygos, Marytė išvertė tiek poezijos, kiek buvo jos pirmojoje knygoje.

Ilgainiui išmėgino, patikrino, ką gali vadinti *savo kraujo* poetais. Įsitikino: savo dvasinės kraujo grupės poetus gali versti lengvai, kitokių geriau neliesti. Pavyzdžiui, tokių kaip Hovanesas Tumanianas. O J. Strielkūnas, anot Marytės, iš jos darytų pažodinių vertimų šį klasiką vertė visai neblogai. Kaip tai paaiškinti, ir šiandien negali.

Vertėjų konferencijoje Vilniuje su Justinu Marcinkevičium (kairėje) ir Davidu Hovanesu, „Mindaugo“ vertėju į armėnų kalbą.

Iš dabartinių autorių labai artima Vahagno Grigoriano, beje, gyvenančio Vilniuje, proza. Jau buvo kelios publikacijos „Metuose“, „Literatūroje ir mene“. Šiuo metu M. Kontrimaitė baigia versti naują labai įdomią apysaką, savo eilės laukia romanas, už kurį jis gavo Armėnijos nacionalinę premiją. Kolega yra vedęs lietuvis, turi Lietuvos Respublikos pilietybę. Marytė įsitikinusi, jog Vahagnas turėtų būti priimtas į Lietuvos rašytojų sąjungą. Be savo originalių kūrinių į armėnų kalbą jis yra išvertęs Jono Avyžiaus ir J. Baltušio kūrinių, populiariąją lietuvišką pasaką „Eglė – žalčių karalienė“.

Deja, liko neįgyvendinta M. Kontrimaitės idėja (tai turėjo būti disertacijos tema) išnagrinėti muzikinę armėnų ir lietuvių poezijos pusę. Dukros gimimas sutrukdė. Tačiau Vincą Mykolaitį-Putiną, kaip muzikinį autorių – ne skambumo, o vidinės struktūros prasme – išnagrinėjo.

Pati didžiausia svajonė – išversti epą „Sasūno pakvaišėliai“. Tai labai įspūdingas kūrinys. Tiesa, vieno poeto pusiau eiliuota forma jo dalis – „Dovydas Sasūnietis“ – yra išversta į lietuvių kalbą, tačiau tai, anot Marytės, *visai ne tai*.

Galgi kas nors iš kolegų armėnų yra išvertęs jos eilių? Atsakymas kontrimaitiškas:

– Neleidau. Perdaug gerai moku armėniškai, kad suprasčiau, jog sudarkys. Pati esu išsivertusi porą eilėraščių. Netgi pagyrė, kad gerai.

Tačiau tais sugebėjimais nepiktinaudžiavo.

Su dukrom Justina ir Vega.

Su Armėnija susiję daug M. Kontrimaitės veiklos sričių, ne tik vertimai: pagalba likviduojant žemės drebėjimo pasekmes, pastangos, siekiant akcentuoti turkų genocidą, dalyvavimas referendume dėl Nepriklausomybės, o kur dar Kalnų Karabachas, Sumgaitas, be to, Armėnijos problemų priminimas pasauliui, panaudojant įvairias tribūnas Vilniuje, visų pirma, Sąjūdžio mitingus.

– Na matot, kai labai gerai įsigilini, o aš tikrai labai stengiausi įsigilinti, ir ne tik į kalbą, bet ir į istoriją, negali likti abejingas, - labai paprastai aiškina M. Kontrimaitė. – Ypač mane sukretė jų genocidas, kuris tarybiniais metais buvo stipriai užspaustas. Rusija neleido apie tai kalbėti, iki pat 1965-ųjų. Ir oficialaus pripažinimo nebuvo net iki 1988-ųjų, kol šito nepaskelbė Armėnijos Aukščiausioji taryba ir buvo įvesta komendanto valanda.

O apie Kalnų Karabacho problemą sužinojo dar pirmaisiais stažuotės metais – bendrabutyje gyveno kelios studentės, kilusios iš ten, su jomis artimai bendravo. Ne vieno žodžio reikšmę Marytei padėjo išsiaiškinti. O atvirumo valandėlėmis išgirdo tai, apie ką tuomet garsiai nebuvo galima kalbėti. Kad šalia sienos su Azerbaidžanu esantys armėnų ir azerbaidžaniečių kaimai gyvena labai nevienodai: į azerbaidžaniečių kaimą dujos atvedamos, į armėnų – ne, armėnai įvairiais būdais terorizuojami.

– Vis apsilankydavot Armėnijoje?

– Vos ne kasmet. Kalbėjau mitinguose, pačiais sunkiausiais metais – per radiją, televiziją. Sakiau: „Klauskite, aš čia visokių pesimizmų girdžiu, nepasiduokit, juk esat tokia

Prie Gošavanko vienuolyno. 1982.

galinga tauta. Tauta, laimėjusi šeštajame amžiuje Avarairo mūši, o 1918-aisiais atmušusi turkų armiją, išgelbėjusi savo Respubliką turėdama tik savanorių būrius. Turite tokią seną kultūrą. Kovokite iki galo!“

Armėnai jau žinojo Lietuvą kaip lyderę išsilaisvinant. O M. Kontrimaitė pažinojo visas Jerevanas. Moterys gatvėje apkabindavo, bučiuodavo, vadino *seserimi*.

Simpatijų Lietuvai ypač atsirado po žemės drebėjimo – Lietuvos užuojauta buvo labai stipri. Marytė daug prisidėjo, kad žmonių surinktos aukos būtų išdalintos konkrečioms pabėgėliams, o nenukeliautų į bendrą sąjungos fondą.

Referendume dėl Nepriklausomybės M. Kontrimaitė buvo stebėtoja. Kartu su vyru važinėjo Armėnijos pakraščiais, kurie, beje, tuo metu buvo apšaudomi. Baisu buvo savo akimis pamatyti tik ką sušaudytą milicijos automobilį ir aukas jame. Teko ir bombų sprogimą iš arti pajusti.

Kai Lietuvoje prasidėjo Atgimimas, susikūrė Sąjūdis, M. Kontrimaitė ne tik labai stropiai lankė į visus mitingus, bet ir taip pat stropiai stengėsi perduoti Lietuvai, kas vyksta Armėnijoje, nes tuometinė mūsų spauda apie tai tylėjo. O kai pradėjo skelbti, bandė sudaryti nuomonę, kad tokie ir anokie pešasi, o Rusija stengiasi juos sutaikyti. Sumgaitas, Baku, vis baisesnės skerdynės ir – dezinformacija. Marytė stengėsi išlikti į mitingų priekį ir paversti tai informacija. Na, o kai pirmojo Sąjūdžio suvažiavimo dienomis niekaip nesisekė „pramušti žodį“ iš Armėnijos tiesiog lakūno kabinoje

*Marytė Kontrimaitė mitinge
Čarencevine. 1988.*

atskridusiems dviems atstovams, o organizatoriai jau turėjo paruoštą sprendimą Kalnų Karabacho tema – absoliučiai nulinį, maždaug „gyvenkite draugiškai“, M. Kontrimaitė užsiutusi prasiveržė pro žaliaraiščius, užlipo į sceną, viešai suplėšė savo mandatą ir numetė pirmininkaujanti Vytautui Landsbergiui po kojomis. Pirmininkas paklausė, kodėl anksčiau nieko nesakė. Marytė paaiškino, kad per tas porą dienų visų, kuriuos tik pažinojo, prašiusi. „Gerai, gerai, vėliau“, - vis numodavo ranka kolegų rašytojai, tuometiniai Sąjūdžio lyderiai. Buvo labai nepatogu prieš žmones, tokiomis sunkiomis sąlygomis pasiekusius Vilnių.

Iš pirmųjų lūpų išgirsti tiesą apie sudėtingą Armėnijos situaciją suvažiavimo dalyviams vis tik pasisekė.

Kokia Armėnija šiandien? Kokie Lietuvos ir Armėnijos ryšiai? Kuo išskirtinė jos literatūra?

– Ačiū Dievui, jau abi ambasados yra. Ypač kai Lietuvoje atsirado ambasada, vis daugiau kultūros žmonių pakviečia, pasaulinio lygio atlikėjų koncertai vyksta, - pasidžiaugia M. Kontrimaitė, kuriai su vyru iki tol ilgokai teko būti *neoficialiais ambasadoriais*.

O tuo pačiu su liūdesiu pripažįsta:

– Tačiau Lietuvos požiūris į Armėniją truputį pasikeitęs dėl mūsų santykių su Azerbaidžanu, vis žadančiu naftos.

Sąjūdžio mitinge Vilniuje, giedant uždraustą Lietuvos himną. 1988.

Armėnijoje pastaraisiais metais daug kas keitėsi. Kai paskutinįsyk buvo Jerevane, kiek ten visokių statybų, eklektikos kokios aptiko. Vis dėlto ir ten visko yra – ir užkulisinės kovos vyksta, įvairios perturbacijos, yra ir korupcija. O ją labiausiai sužavėjo atliekami įdomūs tyrinėjimai archeologijos srityje.

– Archeologija vis dar traukia?

– Taip. Juk ten tokios senos, gilios šaknys, nueinančios gal net į pasaulio pradžią. Armėnai tikrai yra utoptonai, aš tuo neabejoju, pilnai pritariu Ivanovo ir Gamkrelidzės teorijai, kad indoeuropiečių kalba formavosi maždaug Armėnijos kalnynuose. Atrandami bendri žodžiai su šumerų, asirų kalbomis, ir tai yra ne skoliniai, ne iš kitų perimti, o tiesioginiai, tai yra be galo įdomu. Apie tokius tyrinėjimus mielai skaitau ir dabar.

Armėniją Lietuvai priartinusiai M. Kontrimaitei skauda širdį dėl dabartinio požiūrio į šią iškilią valstybę, ypač jaunimo, kuriam Armėnija ir Turkmėnija maždaug tas pats. Kol lietuviai dar važinėjo į Armėniją parsivežti batų, nes jų kooperatyvai pirmieji pradėjo juos gaminti pagal vakarietiškus modelius, kažkiek susipažindavo su tuo ypatingu kraštu. Anot Marytės, ten kiekvienas taksistas pradėdavo šneką nuo klausimo: „Ar žinot, kad mes pirmieji krikščionys pasaulyje? Kad Šventą Raštą išsivertėm dar penktajame amžiuje?“

Armėnijoje buvusi pačiais lemtingiausiais XXI a. pradžios jos gyvenimo momentais, M. Kontrimaite daug galėtų papasakoti. Juk *seserimi* vadinta Marytė asmeniškai buvo

Pirmajame Ssjūdžio suvažiavime su kolegomis Saulium Šalteniu ir Grigoriju Kanovičium (dešinėje).

pažįstama ir su pirmuoju prezidentu, premjeru, kitais svarbiais valstybės žmonėmis. Ji prisipažįsta, jog draugai ir pažįstami jau senokai spaudžia visa tai užrašyti, tačiau vis laiko trūksta. Šiaip jau visokių fantazijų Armėnijos tema galva pilna, net romaną yra sumanusi apie Kilikijos – XII-XIV a. prie Viduržemio jūros iš pabėgėlių susiformavusios paskutinės Armėnijos nepriklausomos valstybės – valdovę.

Pastaraisiais metais taip stropiai, kaip anksčiau armėnų literatūros nebeseka. Pirmiausia todėl, kad nėra galimybės prenumeruoti. Tenka pasitenkinti tuo, ką bičiulis V. Grigorianas atveža.

– Armėnijos šiuolaikinėje literatūroje vyrauja modernizmas, kaip ir pas mus, ir jo yra visokio, - sako M. Kontrimaitė.

Poezijos pavasarių ir kitų susitikimų su skaitytojais metu M. Kontrimaitės dažnai paprašo ką nors paskaityti armėniškai. Ji pasielgia kiek kitaip – padainuoja. Marytės įsitikinimu, daina lengviau suprantama.

Taip, balsą turi neblogą, neatsitiktinai universiteto chore dainavo. Dar puikesnį turi jaunesnioji dukra Justina, su kuria namuose kartu daug dainuota. Pastaraisiais metais ji

susidomėjo senovine armėnų melodika, ypač giesmėmis. Mama padeda iš viduramžių kalbos iššifruoti tekstus, kurie nelabai suprantami net šiuolaikiniams armėnams. O Marytė jų mokėsi. Justina jau ir koncertuoja, dažniausiai bažnyčiose. Nemokamai. M. K. Čiurlionio meno mokyklos, Lietuvos dailės instituto ir Lietuvos muzikos akademijos auklėtinė skaityti ir rašyti armėniškai išmoko pati, neraginama ir nemokoma. Taip, kaip ir vyresnioji Vega, istorikė, kurios kursiniai ir diplominis darbas susiję su Armėnija – Jurgio Baltrušaičio jaunesniojo armėniškus veikalus tyrinėjo, tikrino, kažką dar ir pakritikavo.

O kaip Marytės vyras ir vaikų tėvas Ruslanas Harutiunianas išmoko kalbėti lietuviškai, sako net nepajutusi, nes namuose kalbėdavo armėniškai – taip tobulino savo, vertėjos, įgūdžius. Kol vieną dieną, svečiuojantis jos pusbroliui, išgirdo kalbant lietuviškai. Buvo labai miela ir netikėta, nes ten, kur dirbo – Projektavimo institute, populiariausia „internacionalinė“ – rusų kalba.

Nors Ruslanas iš profesijos matematikas-programuotojas, jo domėjimusi ratas platus. Jo šeimoje buvo ir muzikų, ir tapytojų. Tapo ir jis pats. O Marytė, kuri bendrabutyje nuo pat pradžių bendravo su jo kompanija, padarė įspūdį pirmiausia todėl, kad labai giliai vertino armėnų kultūrą, tokių minčių jis nebuvo girdėjęs net iš ten studijavusių artimų bičiulių armėnų. Apie jų tautinį epą ir iki šiol rimtesnės charakteristikos nėra girdėjęs.

– Aš daug karštesnio būdo negu jis, – sako M. Kontrimaitė. – Jis labai ramus ir pusiausvyros žmogus. Pažįstami juokauja: „Tai tu armėnė, o jis – žemaitis“.

Jau lygiai dešimt metų, kai M. Kontrimaitė vėl dirba Mokslo ir enciklopedijų leidybos institute moksline redaktore. Sugrįžo ten, kur kažkada ilgokai dirbo. Sugrįžo iš Seimo, kur buvo ir vertinama, ir kur atlyginimas gerokai didesnis. Tai aiškina labai paprastai: „Pamačiau, kad ateina labai keistas kontingentas“. Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas Rolandas Pavilionis ant jos pareiškimo užrašė: „Neprieštarauju, bet apgailėstauju“. Buvo patarėja kultūrai ir žiniasklaidai. Tuo metu buvo priiminėjami Europos Sąjungos įstatymai – viskas, kas su tuo susiję, guldavo ant Marytės darbo stalo. Neretai darbo diena baigdavosi vidurnaktį.

Tokiomis sąlygomis, žinoma, didelių kalnų literatūroje nenuversi.

O koks gi politiko idealas M. Kontrimaitėi? Atsakymas kiek netikėtas – Lietuvos Respublikos prezidentas Aleksandras Stulginskis. Žmogus, kuris mokėjo gerai dirbti, o kai reikėjo pasitraukti, pasitraukė.

– Reikia pagaliau išleisti ketvirtąją eilėraščių knygą, – sako Marytė. Ji jau beveik parengta. Didžiąją rinkinio dalį sudarys religiniai eilėraščiai.

Nors aktyvioji politika buvo gerokai įsukusi, plunksnos niekada nebuvo padėjusi. Vis šį tą rašė, kai ką vertė. Štai ir dabar, kai su anūkais poilsiauja Nidoje, neduoda ramybės Vlado Braziūno eilėraščių vertimai. Ne taip paprasta į armėnų kalbą išversti poetą, kurio tokia komplikuota metaforika, toks gudrus žodžių žaismas. Vladas dalyvavo Armėnijoje vykusioje šventėje, jos organizatoriai leidžia almanachą, tenka talkinti.

Toli gražu ne viskas prie širdies, ką šiandien rašo kolegos. Nors turbūt gerai, kad visko

*Jerevane, paskelbus referendumo dėl
Armėnijos nepriklausomybės rezultatus.*

yra, sako Marytė, tačiau superultramodernių kūrinių, tokių, kai akivaizdžiai matosi, jog viskas dėl efekto, padirbta, ir nemėgsta, ir neverčia.

Kaip rašytoją labiausiai jaudina pasikeitęs visuomenės požiūris į tikrąsias vertybes. Džiaugiasi galėdama vėl didesniąją savo laiko dalį skirti literatūrai.

Antrąjį ir trečiąjį poezijos rinkinius skiria net dvidešimt vieneri metai. M. Kontrimaitė savo knygos „Palei pat gyvenimą“ nugarėlėje taip juos apibūdino: „Gyvenimas tapo įdomesnis už literatūrą, o aš niekada nebuvau „grynojo meno“, uždariosios poezijos kūrėja. Teko patirti ir puikių, ir šurpių išgyvenimų. Ne kartą iš arti pamačiau taikiai miniai grasinančius tankus, vaikščiojau po žemės drebėjimo nusiaubtus miestus; Vilniuje karo pabaisos pražlegsėjo visai šalia, palikdamos kruviną šliužę; „Grad“ pabūklų daugomais siaurais keliais vežiau labdaros krovinį į Kalnų Karabachą, o ten kasdien per bombardavimus kritau su visais žemėn, laukdama – pataikys ar nukris atokiau. Ir didysis vilties pakilimas, skausmingas pabudimas iš euforijos, nelengvas prisitaikymas prie staigiai kintančios kasdienybės... Viso to negaliu sutalpinti į eilėraščius – tik atgarsius, atspindžius. Todėl šio rinkinio būtent toks pavadinimas.“

– Ar tikite likimu?

– Manau, kad ne... Nelabai tikiu... Nors ir buvo tam tikrų momentų, kai ką pakreipusių. Bet aš manau, kad tai galima vadinti ir Apvaizda. Man geriau patinka šitas žodis. Likimas?

Fatum? Chm... Graikiška deivė, kuri daro šunybes. Ne. Man geriau patinka žodis Apvaizda.

– Vis prisimenu tuos jūsų vaikystėj sapnuotus žydinčius medžius. Sapnų žinovai aiškintų tai, kaip būsimą sėkmę. Šiaip ar taip, tai kažkas į tą pusę, ar ne?

– Visiškai realistiškai tai aiškinu. Iš tikrųjų aš juos buvau mačiusi kūdikio akimis. Žinoma, tai, ką dvejų metų buvau mačiusi, negalėjau atsiminti. Bet pašmonėj tie vaizdai liko. Ir tai buvo taip gražu, kad paskui jie man ir pradėjo sapnuotis. O kai Lietuvoj pirmą kartą pamačiau žydinčių sodą, buvau kaip apkvaitusi. Tai buvo mano sapnų išsipildymas.

– O kas jums kūryba?

– Nežinau. Negaliu pasakyti taip paprastai. Na, aš jaučiu, kad man jos labai reikia. Man jos tiesiog labai reikia. Kai kuriais momentais kūryba būdavo tiesiog išsigelbėjimas.

– Požiūris į kūrybą – koks buvo, kai pradėjot rašyti ir koks dabar?

– Jei anksčiau galvojau tik apie saviraišką, rūpėjo parašyti tai, kas tuo momentu man pačiai labai aktualu, dabar daugiau galvoju apie tuos, kurie skaitys. Aš niekada nerašiau labai jau drastiškų dalykų, jie man nesirašė, joks purvas, jokia nešvankybė į eilėraščius nesidavė įrašomi. Tiek daug yra disharmonijos pasaulyje, kad man niekada jos nesinorėjo dauginti, norėjosi ir norisi kažką kita daryti.

– Labai daug laiko atidavėt visuomeninei veiklai, ir kūryba, aišku, dėl šito gerokai nukentėjo...

– Šiaip jau aš kūrybos nevaldau, jinai mane valdo. Kartais labai galiu norėt kažką parašyt, bet nė už ką nesirašo. O jei nesirašo, tai ir nerašau. Niekada nesikankinu prie stalo, galvodama, kad kažką išspausiu iš savęs. Nesu iš tų juvelyrų, kurie šlifuoja. Eilėraštis man dažniausiai pats mintyse pasirašo. Labai dažnai mintyse ir subraukau, ir išmetų į šiukšlių dėžę. Užrašiusi popieriuje, tik truputėlį koreguoju. Vienąkart buvo taip, kad prieš pat užmiegant visas eilėraštis *pradėjo eiti*. Pusiau snausdama atsisėdau, užrašiau. O rytą atsikėlusį skaitau ir galvoju: „Po perkūnais, kas gi jį parašė?“ Gal kažką skaičiau ir perrašiau? Pasirodo, tikrai mano. Ir susirimavo pats švariai. Ir praėjus ilgesniam laikui, atrodo, jog tai labai normalus eilėraštis. Ko gero, vienas iš mano geriausių.

– Ar pavadintumėt kurį nors geriausių?

– Vieno konkrečiai neišskirčiau.

Anūkė Rūta, besiklausanti pokalbio, kažką sufleruoja.

– Kokį eilėraščių Rūta mini?

– Paskutinį... Ne, jis anaip tol nėra geriausias, tik vienas naujausių.

O šiaip – yra keletas eilėraščių, kurie kai kam reikalingi. Tai – eilėraščiai tremties tema, sibirinė poemėlė, įtraukta į mokyklinę programą, gal dar meilės lyrika iš antrosios mano knygutės. Joje daug meilės lyrikos. Po jos pasirodymo per Poezijos pavasarį viena mokytoja kalbėjo: „Mergaitės po pagalve laiko tuos eilėraščius“. Ir šiandien džiaugiuosi, kad tai – *švarūs* eilėraščiai. Dabar kartais tom temom būna tokių, kad jaunam žmogui geriau jų ir neskaityti.

Na, o šiaip nesusireikšminu per daug... Tiesa, dar man labai brangūs eilėraščiai religine tematika. Kai kurie jų grynai maldos. Gana ilgai buvau nutolusi nuo tikėjimo, o tai ne taip dažnai atsitinka be galo pamaldžių tėvų vaikams. Mano mama buvo ateitininkė-

Kalnų Karabache su Armėnijos rašytojais. Marytė – ant tanko dešinėje.

eucharistininkė. Žinot, kas yra eucharistininkai? Tie, kurie ypatingai daug dėmesio skiria pamaldoms.

– Kas dėl šito kaltas?

– Pirmiausia galbūt tie ketveri metai be tėvų. Per tą laiką, kol jie parvažiavo iš Sibiro, prisiskaičiusi visokios mokslinės-populiariosios literatūros, jau buvau praradusi savo vaikišką tikėjimą. Šventąjį Raštą iš naujo atradau netikėtai pačiai sau, nors ir prieš tai buvau skaičiusi, ir ne vieną kartą. Netgi kursinį vieną rašiau, kuriame reikėjo „perkąsti“ įvairius Šventojo Rašto tekstus. Atsiverčiau, žiūriu – Dieve šventas, taigi viskas čia pasakyta, visiškai viskas, ir dar man. Mums.

Beveik stebuklas: Sausio tryliktąją, kiek beatsiversdavau Naująjį Testamentą, kokius penkis kartus iš eilės atsivertė toj pačioj vietoj. „Viešpats jus išlaisvino, tai stovėkite tvirtai ir nesiduokite įkinkomi į vergystės jungą“. Išbėgdama prie Seimo, dar kartą atsiverčiu, ir vėl tos pačios eilutės iš Pauliaus laišků. Tiesiog pastiprinimas...

Daug kas man padėjo. Grįžau labai nuosekliai – su viso gyvenimo išpažintim, su viskuo. Stengiuosi būti normali krikščionė ir katalikė. Ne fanatikė, gink Dieve.

Mano vyras – ne katalikas, jis – armėnų apaštalinės bažnyčios atstovas. Labai norėjau, kad pasikrikštytų būtent toje bažnyčioje, buvo nekrikštytas išvis. O santuoką mes čia, Lietuvoj, priėmėm. Su vyskupo leidimu. Jis pasakė, kad labai artimos mūsų krikščionybės šakos, labai artimos, artimesnės negu kitos.

Armėnijos prezidento Roberto Kočariano (kairėje) vizito Vilniuje metu M. Kontrimaitė atlieka vertėjos pareigas. Priėmimas pas Lietuvos Respublikos prezidentą Valdą Adamkų.

Iš M. Kontrimaitės atsakymo į vienos anketos klausimus: „Didžiausias laimėjimas, kad gyvenu, nes jau keturis kartus buvau „nurašyta“: porą kartų vaikystėje Sibire, vėliau – 1977 ir 1985 metais mano artimiesiems buvo pasakyta, kad nėra vilties“.

Jau senokai M. Kontrimaitės gyvenimą kartina leukemija, tačiau ji ne iš tų, kurie linke pasiduoti. Daug sudėtingų akimirkų teko patirti. Kas neleido palūžti?

– Iš dalies – tvirtas užsispyrimas. Juk esu šimtaprocentinė žemaitė. Na, o didelė dalim – tikėjimas.

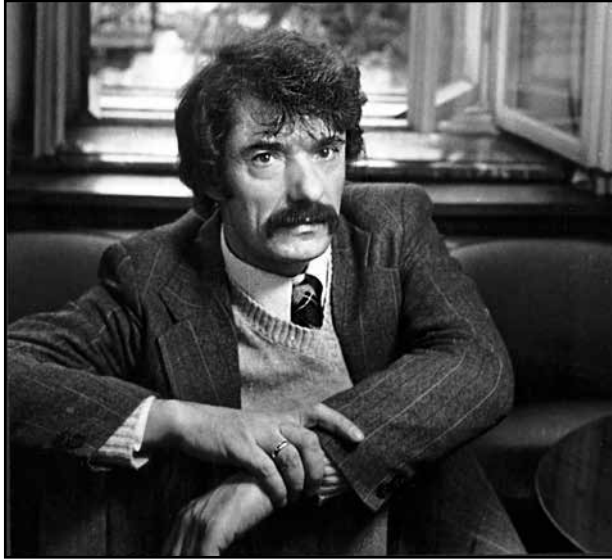
Dar derėtų pridėti, kad, būdama fiziškai trapesnė už daugelį, Marytė iš kitų išsiskiria ir drąsios bei aktyvios pilietinės pozicijos publicistika. Nemažai jos Lietuvą pasiekė ir iš karštųjų Armėnijos taškų. Įvertinant šiuos nuopelnus Lietuvos žurnalistų draugija 2013 metais M. Kontrimaitę pagerbė Stasio Lozoraičio premija „Kelyje į Vilties Prezidento Lietuvą“.

Regis, išskirtiniausi charakterio bruožai – iš tėvo, kurį pažinojusieji labai mylėjo ir gerbė. Buvo ir fiziškai, ir dvasiškai stiprus. Pusiausvyros žmogus, gailėjęs ir artimo, ir bjauraus. Kai grįžo iš Sibiro ir sovietinė valdžia leido *nusipirkti* savo namus, tiesa, jau labai apleistus, sukuižusius, Marytė su tėvu atstatė gimtąją trobą. Kai kažkas padegė, dar syki atstatė. Po tėvo žūties avarijoje ilgai negalėjo atsitokėti. Dukrą pavadino senelio vardu.

Justinas Kontrimas didžiutąsi savo jauniausiąja atžala.

Urbo kalnas, 2013 m. liepa-rugpjūtis

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

MYKOLAS KARČIAUSKAS

RUSENANČIOS UGNEĻĒS JURGIUI PABRĒŽAI

(fragmentas)

pirma rusenanti ugnelē

vaistauja Jurgis Pabrēža žemaičių
žolelę pabrėžą linksminas sauspievių
raktažolēm dirviniais goduliais
sidabrapūkais rasotom asiūklių
barzdelēm kai auksais sidabrais tai
atšlaitėse lyja eina vardaudamas
maldynų žvirblelis papeiktas ir pamylėtas

ar saulė įvargusi šviečia ar ledas pyška
per Minių šaltas vėjas siautoja ar skausmas
varo kaulą iš kaulo eina Jurgis Pabrėža
pabrėža takažolēm pabrėžom savo raidelēm
nors širdis nusilpusi pasiturėdamas kvapsi
lyg pasirankon žolele žilbsuoja.

*žino kad žemaičiai turi auksines rankas
nes pats medsėdžių vyskupas priminė
poteriaut pamokydamas kaip verpeles
kipalius kodelius ar dvidugnes daryti*

*žino kad tiesa yra žinojimas kad tiesa
yra tikėjimas bet visą jėgą įgyja tiktai
žmogaus širdyje*

*džiaugias kad žemaičiai
skubūs visada lyg banguoja per ežero plotą
linkčioja kielės koją išmetę kaip švendrai
rūpinas kad linai neišputėtų tai varo mergas
čiuožinėti nuo kalvų kalvelių prievakariais
prasiputenančias ant raižytų verpsčių*

vakarojant

*žibinčiaus balana pasišviesti trijų tonų giedojimams
kalbina pažvilusius rožančius varyti
temokančius žolelių vardais pats žolele
žvilodamas vardavimo šventėj
tarytum koks sidaras rodo sidabrė pataria
ten Godeliuos šulnį iškasti kur sidabro
žoleles žąsiukai lesioja ten sausmarkai susirinkę
iš Godelių Jusčio plačios giminės kasė
ir iškasė šulnį*

*lašnojo virvėjo vanduo
kol ėmėsi burbulu sočiai muštis iš žemės*

*grįžta laimingas iš Godelių lyg kepurėtas
žilvitis sauspapėj žemėj kerojės ne kvailai
dukinėjės sidir vidir žolynėliais*

sieksniuodamas

plaukia medynais savisukėm džiaugias

džiaugias

ženklais per visą dangų pamokslaudamas

džiaugias

*suprasdamas šitam krašte kad Varniai suartino
Dievą ir Tėvynę gražiai tikėdamas kad jam
pavesta vienišas širdis aukso žodžiais kaustyti*

antra rusenanči ugnelė

*po gulinčiu akmeniu vanduo nepais
reikia krutėti atsirasti sausom ten
kur nesi ir nebūsi kur žolelė bevardė
prie slenksčio žviluoja kur pažvilęs akmuo
samanėlėm sidabro saupstos gražiai kalinėtas*

*Simonas ir Motiejus visai šalia pamokslauja
apie gerą gyvenimą ir gražių mirtį
kalbasi iš ambonų varpais palydėdami
varpais atgimimo šaukdami šaukiasi
dangiškais mokslais pamokyti ką gali tęsėti
prie stalo*

*priimti kūdikį iš krikštyklos
sujungti moterystės ryšiais kūdikėlių mokslo
elementoriuje budėt, pamokyti jei krenta
likimo žvaigždė amžinatilsį kalbėt už tą
ant kurio ji nukris nes žemaitėliai niekad
nesijaučia kalti žinodami be išpažinties
kad tarp kaltės ir atgailos česo sutelpa visas
gyvenimas*

*žino iš kur išėjo
ir kur sugrįš*

*niekada nesigaili prarasto
rojaus paežerėliuos*

*supranta kad tik būtų šaknys
žemės atsiras ir panagėj
todėl reikia budinti
žoleles ant šventorių gydančias akis ir širdis
ieškoti vienos nuodėmingos žolelės kuri po mirties
atgimdyti galėtų tėvą motiną klupančius amžius
prie pakavoto žemės keleivio*

*žino gerai jog žemaičiai
girdi kaip kalasi želmenys ir vieversėliai lizduos tada
vėjas ščiuva ar šnioja lietus purienų žiedeliai
šiepiasi šiurpas padais nueina žerplėja žodžiai
kaip žarijos žengia žargstosi moterys per uknolius
vaikštin sukaltus kad būtų vaikų kaip Plungėje
žydų*

*meldžias staklėse pražydę pasidainuodamos
užkris užkris už vainikėlio
žydri linų žiedeliai*

godelių sutartinė

*godi godi godėjo
mano goda
lingaučio
godo lapas
godo lapas
siūdi liūdi
godeliuos
godo lapas
godeliuos*

žvyrinēliu
 godeliuos
 kēkštui plunksnos
 nesunkios
 eglynēliuos
 riauboti
 žiedelēlius
 godoti
 juodšlaimēly
 riauboti
 siūdi liūdi
 godeliuos
 kēkšto plunksnos
 godeliuos

godo vartai
 godo vartai
 siūdi liūdi
 godeliuos
 godo vartai
 godeliuos
 užkiloti
 užgodoti
 kasnykēliais užrišti
 godeliuos

trēcīa rusenantī ugnelē

vaistauja Jurgis Pabrēža žemaičių
 žolelę pabrēžą pro Šiluvą Raudėnus
 Tverus ar Karteną

linksminas

sauspievių raktažolėm dirviniais goduliais
 sidabrapūkais rasotom asiūklių barzdelėm
 kai auksais sidabrais tai atšlaitėse lyja
 eina vardaudamas maldynų žvirblelis
 Kretingos kunigėlis takažolėm savo
 pabrėžom savo raidelėm sukilėlių takuos
 kur kraujas lašėjo iš rankų ir kojų
 perverto šono lašėjo ir liejos
 per kraštą gyvais žaižaringais upeliais
 vaistauja prie Mūšos kur krito jauni
 po žydinčiom liepom Saločiuos
 vardauja žolynus žaizdotais delnais
 iš to kraujo žolių piešinėliai delnuos
 delnuos

kaip gysločiuos kraujuojančios žaizdos

*Tėvynės atsiveria žiedlapiais skleidžias
kaip upės visais šaltinėliais pakvopusios
mėtom ir viešpaties viešpatie žemės krauju*

*vaistauja Jurgis Pabrėža pabrėžom
savo raidelėm vaikštinėja žemais
pakraštėliais aptarinėja gysločiais
ir mėtom kvapniom apaugusias
verdenėles prie Minijos karklavijus
žydinčius melsvais žiedeliais
tarsi kielikėliais nuodingais aptarinėja
mokslus apie gerą mirtį kurią pažadėti gali
didžiojoj procesijoj kai mygam šventą vandenį
iš akmeno meile apkelti*

*kai liūdžiai sėdim
laukais toli regėdami miškais girdėdami
širdis prilenkę klausomės*

*o tai vis dar
drabužėlius lopos užsivilkę ant savęs
protą užsisiuva su žvirblio žarnom
bridnu žiūrėti*

*siekteli praeitį bužungalviai
apsibuvina*

*burna pati juokias klingę pabučiavus
apsižada koplyčių pastatyt par sūnų savo poną mūsų
Jėzų o dabar nė žodžio nė žado*

ketvirta rusenanti ugnelė

*auksu mesta
kur esi
šventai rasta debesy
kaip danguj sidabru
taip ir žemėj
iš darbų
ganykit nuo pikto save
duoną suraikę
savo duoną ne sau
ir dėl kito reikia krutėti
nepjausi nesėjęs
neimsi nedėjęs
nedavęs sudžiūsi
netepęs sugriūsi
nutruksi visai*

*verksi oi verksi
akmenį prikandęs*

kaip žiauberę

vėjo negaudyk
nesugausi
sugavęs nepriglausi
prie savo širdies kaipo liktoriaus

su verksmu gavęs džiaukis nulaistyk
savo mirusiems liesis ant laimės
treisingi žodžiai

su ugnele davęs

išeik į kelią

kelią pažinus bus ilgas

tavo gyvenimas: nors vieną dieną
gyventum susilies kryžiatonėj ten telpa
darna ir tikėjimas viską patirsi žvengsi
kaip žirkelės prie milo žydėsi kaip laukdiegiai
išbėgę palangėj suprasi

medumi sėjai

pipirai sprogs ta bet stoji į akis ir sakai
kaip į naują šulnį į širdį įdribo imasi proto
deda ženklą ant kepalų kad išmanyti
gyvenimą be esamojo laiko ir kurčioj dienoj

kai žemaičiai daro vaikus žolinė atatvilina
žolynais pasipuošus ir lovą jų aptveria
šviesumu tada žemaičiai auga kaip žolė
po lietaus amaluodama ir žino visi
kad pilvai užsiriečia kai lakštinių prisrebia
paskui atsiranda vaikai

bedugnė jų atmintis

jie pamena visus kurie darydavo
skaudžių blėdį žemaičiams meldžiasi
apsižiūrėdami ir tiki kad velnias
gali įeiti gimstant kai iščios atsiveria
arba su vėju išeinančiu

todėl ir kalbam visiems

vaikai skaitykit ir imkitės proto iš Motiejaus
Valančiaus nes jis danguje emęs
žemėj žemaitijos duoda ir didžiuojasi
kad kalba yra jos motina o motinos klausosi
gryna širdim ir jų kalba yra tokia didelė
kad lietuviškų raidžių jai užrašyt neužtenka
puikuojasi kad jų protėviai dar yra girdėję
kaip dievas dievų pats Perkūnas
kankliuodavo prie Lopaičių qžuolo

varpa satartinė

lyk ligu lyk rugu
 sèt sèta set sèta
 line rado line rado
 liks per niekq,
 liks per niekq
 čiu ma lai čiu ma lai

dar tès dar tès
 dèb lin dèb lin
 dzin dzi lin
 è ku na gu
 è ku na gu
 dzin dzin dzin
 vil niuj gir dis
 len ko pir dis
 dzin dzi lin.
 dzin dzi lin
 dang do ve na
 dang do ve na
 pa tol pa tol
 da bar tël tël tël
 dan tys kle ga
 dan tys kle ga.

dzin dzi lin dvie jų
 dvie jų dvie se
 dzan dzan dza lan
 dram tam di di
 ram tam di di
 è ku na gu
 è ku na gu
 pa šir din

dzin dzin dzin dzi lin
 pa šir din
 pa šir din

bruz du bra zdu
 bruz du braz du
 kin ku lin ku
 kin ku lin ku
 pa na jau
 su bruz gu liu

cing ci ling
 cva ksi čio bi ja

cvak si čio bija
 kan kan kan kan
 can gu lan gu
 can gu lan gu
 dū šia dan guj
 dū šia dan guj
 kūns po že me
 kuns po žeme
 can gu lan gu
 can gu lan gu

čia ne čia
 če nu ja
 nu ja
 a y

penkta ruseganti ugnelē

auksu mesta
 kur esi
 šventai rasta
 debesy
 kaip danguj sidabru
 taip ir žemėj
 iš darbų atausta
 deimantais vedžiota
 ir su duona
 išnešiota
 mūsų žeme žemynėle
 pagraudenk žemaičiuos pagraudenk

netek mergelės ant smerčio
 tek mergeles ant veislės
 neskraido bobos pašėlę ant šatrijų
 rodo gerą širdį savam ir svečiui
 krupniku ir kiaušiniene
 apžiūržoles geria nuo apkerėjimo
 ar tau reikia būti teisiu visada
 kelti sielą varganą ant šelmens
 didžiūotis čerkasėliais buteliavais
 ant šventoriaus būtin pribūti gražiu
 lupenų bajoru giedančiu smuklėj
 kaip uolos skerdėjo ir grabai atsivėrė

o teka upelė skaidrūnėlė biesakiūkai žydi
 palangėj
 takai pagriovėliuos cikorijom

dievo malūnėliais mirgena kaip sinagogos
 alb cinavadai visom apalvom visuos patvorėliuos
 dangaus prisigėrę kaip čėsningas žmogus
 katram vaikystėj į akį akmenu įtaikė

džiaugiasi užmatę kaip šoka
 žiedelių šešėliai mėnesienoj
 prie Minijos tiki širdimi visa
 pradžia jau buvo ir pradžia ta
 kruvini žemaičiai kurie su meile
 žiūri į medžius savo sodose nes žino
 kad jų lentos jiems padus bučiuos
 gražiai paderina jaunas ir senmerges
 žino kad visi vienodai šeria arklius
 kas botago čyžiais o kas avižėlėm
 kiekvienas vaikas kaip per išpažintį
 išklos kad aklieji daugiau pamato
 kurtieji daugiau išgirsta o apšlubę
 toli bruzgius aplenkti gali

matydamas ir apčiuopdamas žemaitis
 įsimyli kas tikrai yra tikra kaip moteris

auksu austa
 kur esi
 šventai mesta
 debesy
 kaip danguj sidabru
 taip ir žemėje darbais atausta
 deimantais vedžiota
 mūsų duona
 išnešiota
 mūsų žeme žemynėle
 pagraudenk
 žemaitėlius pagraudenk
 vienišas širdis
 aukso žodžiais kaustyk

DAIVA MOLYTĖ-LUKAUSKIENĖ

TEKSTO VIZUALUMAS, arba TARP VAIZDO IR ŽODŽIO

Anne Rose Bekker – *Magdeburg*. Gitte Klisa – Bielefeld.
 Pastaroji nudžiugino sukurtojomis knygomis-objektais. Jose nebuvo
 poezijos ir eilėraščių, tačiau forma, popierius ir kompozicija
 leido giliau pažvelgti ir suvokti dailininkės kuriamų objektų svarbą ir
 aktualumą. Teksto vizualumas arba „Grafinė išraiška“, dabar
 galėčiau sakyti teksto ir knygos objekto vizualinė sintezė, temos, kurios
 mane lydėjo visą kūrybinį kelią. Ir atsidūrusi čia, Vokietijoje, vartydama
 šių namų direktorės Gerlinde Creutzburg sudarytą knygą, parodos,
 surengtos prieš keletą metų Schwerine, Wolfenbuttel bibliotekoje ir
 Menų muziejuje Visbyje, katalogą „Ja und nein“ („Taip ir ne“), suvokiau, kad
 šiuo keliu ėjo ne vienas menininkas, kūrėjas, nuolatęs ieškodamas
 ir atradamas naujus, senus kaip pasaulis bendrystės ryšius
 tarp vaizdo ir žodžio, tarp žodžio ir vaizdo. Klaipėdoje, šioje srityje
 ryškiausia asmenybė buvo šviesios atminties kaligrafijos grandas Algis
 Kliševičius.

Iš pateiktų darbų kataloge „Ja und nein“ įsiminė žinomų vokiečių autorių Oskar Pastior, Jurgen Becker, Inger Chistensen, Pul Celan sukurti darbai, iliustruoti Kathrin Schmidt, Jurgen Becker eilėraščiais. Sklidini šviesių spalvų, linijų, faktūrų bei įdomių knygos-objekto formų.

Žaižaruoja rytmečio aušros elipsėj – *Puodelyje* arbatos kai geriu terasoje iš molinio

Iš porcelianinio alavinio metalinio iš skaidrios stiklinės

Ankstyvą rudenį

šiaudiniai ir čerpiniai namų stogai Užpildo baltą drobę Architektūriniais

kaimo akcentais Giedant gaidžiams šiame laikinume kelionėje iš

Vieno kranto į kitą iš vieno pusiasalio į kitą Tarsi išsiuvinėtoje spalvot-

oj anklodėj Saugančioj tavo miegą ir šilumą Virš sapnų

Susivyniojančių į priemiesčio žolę Į vėją į tylą ir

triukšmą kai Geriu arbatą senoje medinėje

terasoje Pakibusioje terasoje

Žaižaruoja

rytmečio aušros elipsėj –

Puodelyje arbatos

kai geriu terasoje iš molinio

Iš porcelianinio alavinio metalinio

iš skaidrios stiklinės

Ankstyvą rudenį

šiaudiniai ir čerpiniai

namų stogai

Užpildo baltą drobę

Architektūriniais

kaimo akcentais

Giedant gaidžiams

šiam laikinume kelionėje iš

Vieno kranto į kitą

iš vieno pusiasalio į kitą

Tarsi išsiuvinėtoje

spalvotoje anklodėj

Saugančioj tavo

miegą ir šilumą

Virš sapnų

Susivyniojančių

į priemiesčio žolę

Į vėją į tylą ir triukšmą kai

Geriu arbatą

senoje medinėje terasoje

Pakibusioje virš šio laikinumo

aš esu šiame krante

aš esu šiame krante
 aš esu šiame krante
 aš esu šiame krante

o krantas yra manyje
 manyje yra krantas o
 krante esu aš
aš esu krantas

*Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje ir šviesoje, Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje
 ir šviesoje,*

*Dienoje ir naktyje Dienoje ir naktyje, Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje
 ir šviesoje,*

Dienoje ir naktyje Dienoje ir naktyje, Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje ir šviesoje,

*Dienoje ir naktyje Dienoje ir naktyje, Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje
 ir šviesoje,*

*Dienoje ir naktyje Dienoje ir naktyje, Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje
 ir šviesoje,*

Dienoje ir naktyje Dienoje ir naktyje, Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje ir šviesoje,

Dienoje ir naktyje Dienoje ir naktyje, Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje ir šviesoje,

Dienoje ir naktyje Dienoje ir naktyje, Šešėlyje ir šviesoje Šešėlyje ir šviesoje,

Naktyje ir dienoje Dienoje ir naktyje, Naktyje ir dienoje Dienoje ir naktyje,

Danguje ir žemėje Dienoje ir naktyje, Danguje ir žemėje Dienoje ir naktyje,

Žemėje ir danguje Žemėje ir danguje Žemėje ir danguje Žemėje ir danguje

*Danguje ir žemėje Dienoje ir naktį
 Žemėje ir danguje Žemėje ir danguje
 ir pilkuma rudens horizonte ir*

ant medžių viršūnių

iš čia tik taškai

tik lapai

obelis

ir

kietai

vaisiai

krinta

žemyn

i

tave

b

u

m

p

s

i

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

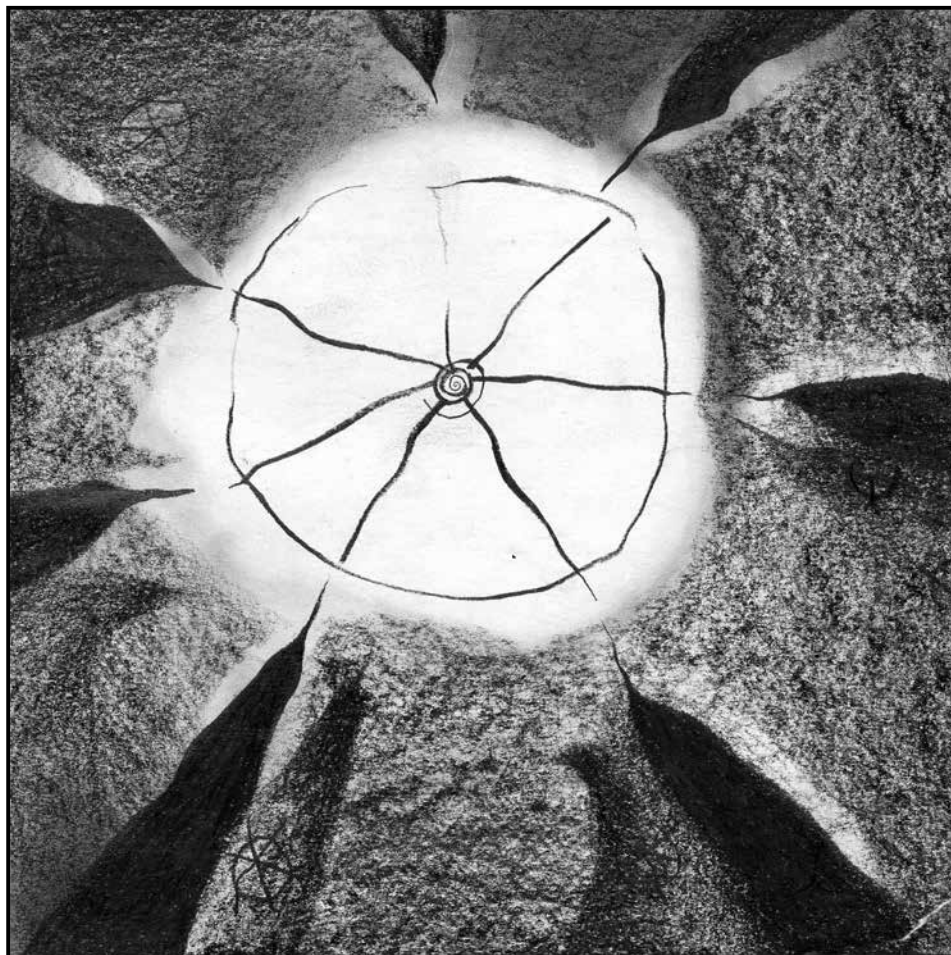
.

.

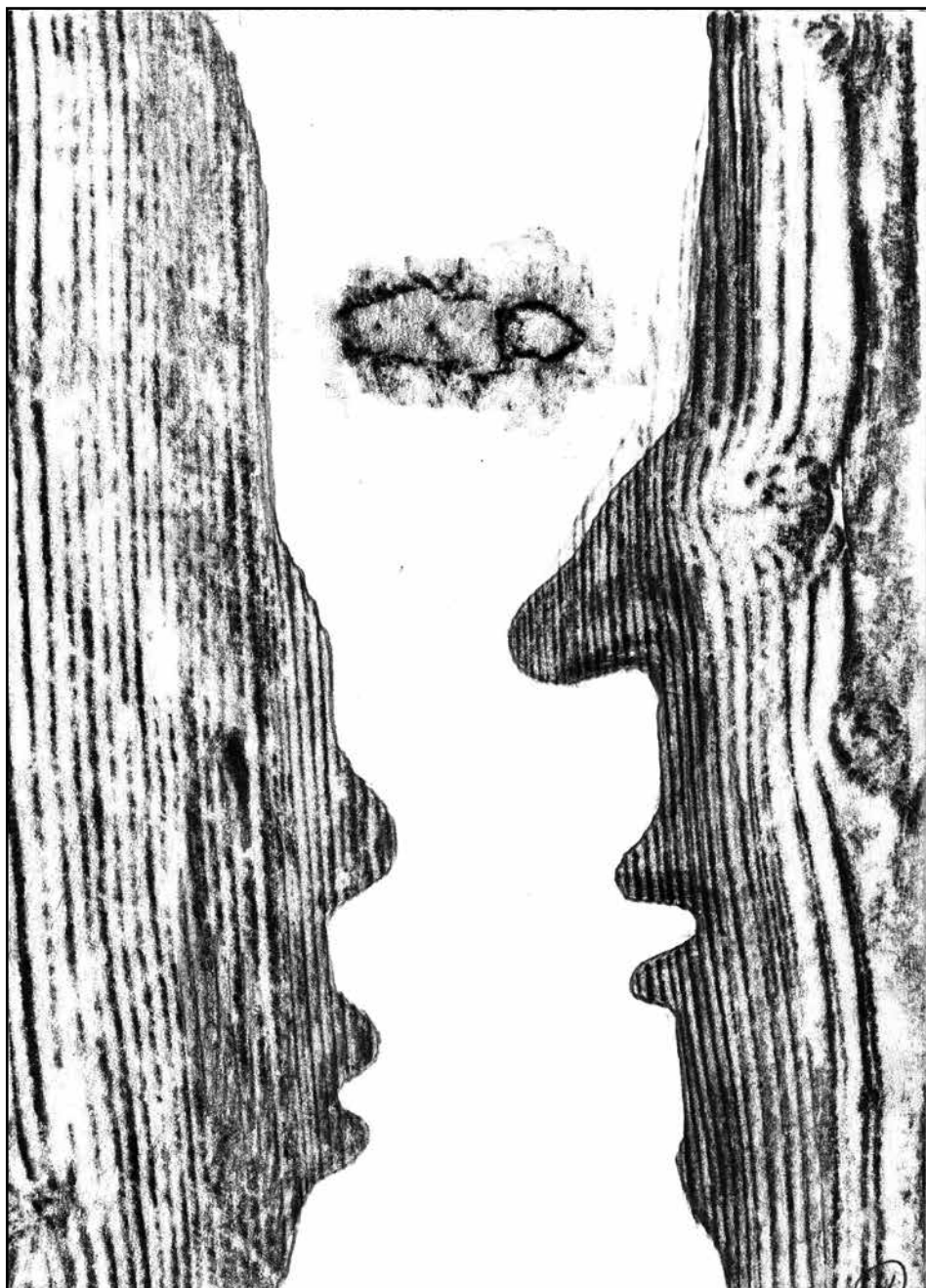
.

.

.

PASAULIS SUKASI RATU. Autorės piešinys

FAKTŪROS. Autorės piešinys

LIDIJA ŠIMKUTĖ

MOSĖDIS, 2012

GIMIAU

viena iš dviejų -40C šaltyje
po tirštu sniego apklotu
šiaudiniu stogu

ankstyvą rytą
atėjusi kaimietė
prasitarė:

šita gyvens

ši mirs

taip ir buvo – antroji gimusi,
silpnoji, aš išgyvenau

karas sudarkė mano žaislus
sodo obuolius ir jazminų krūmą

išbėgome

vėjai nukreipė mus į pabėgėlių stovyklas
į tolimą *Svajų metų** Terra Australis

* *Aborigenų mitai, nusakantys jų pasaulio supratimą.*

LIUSELE

mano dvynei sesutei

niekam nerūpėjo
tavo kapas nei tavo vardas
tu pakasta giliai giliai
su baltaplaukiu papūne
kurį aš taip mylėjau

taip ir neišliko Šimkų vardas
Mosėdžio kapinėse

matau tave
žaidžiančią su manimi
ir sėdinčią greta

mūsų gražioj sodyboj
prie daubos ir tekančio upelio
Krakių kaime
nėra tavęs
nėra trobų
miško
nudrožto kryžiaus
viskas dingo

liko tik akmuo į kurį
mintimis įrėžiau mūsų vardą

Vėliau šeimos pavardė buvo įrėžta paminkle

MAMAI

Rankose
laikau tavo verptą, nuaustą
inicialais išsiuvinėtą
lino rankšluostį

jis matęs ir girdėjęs daug
bet tyli
tu irgi nutilai
išėjus amžinybėn

šiandieną
būsiu ir aš tyli
mintyse su tavimi

kol nakties lakštingalos
pradės giedoti

*KLAUSIAT
KAIP LENINAS.
ATSAKAU KAIP
GRANAUSKAS,
ARBA
GIMIAU ŽEMAITIS,
ESU ŽEMAITIS,
MIRSIU ŽEMAITIS*

„Varpų“ svečias – Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas prozininkas Romualdas GRANAUSKAS

Keistas jausmas: pirmąsyk, ruošdamasis kalbinti kolegą, tariausi tarsi viską ir... nieko apie jį nežinau. Na taip, yra knygos, pripažintos, skaitomos, yra labai atvirų atsivėrimų, užrašytų ir nufilmuotų, tačiau toks įspūdis, kad, kas itin svarbu, iki galo nepasakyta. Ir tai turėtų būti kažkas panašaus į prisipažinimą apie tai, ko senatvė klausinėja: „Kodėl taip gyvenai? Kodėl ne kitaip?“ Suprantu, kad tai keistoki klausimai sau pačiam, tačiau už jų, ko gero, yra šis tas daugiau nei jau viešai atsakyta?

Dvejopų žmonių esu sutikęs gyvenime. Vieni turi tikslą ir atkakliai jo siekia, kiti ne. Šmirinėja, šmižinėja kažkur gyvenimo pakraščiais, pažeme, maišydamiesi kits kitam po kojų. Kuičiasi su savo darbeliais, daikteliais, kažką perka, kažką valgo, geria, žiūri televizorių, eina miegoti, rytais vėl pradeda savo pilką dieną. Jų daug, juos labai myli visos valdžios, vadina paprastais žmonėmis ir žada visiems geresnį gyvenimą.

O tų pirmųjų, tų tikslo siekėjų, nėra daug. Bet jie žino, kam ir kodėl gyvena, todėl yra kieti, kampuoti, nepatogūs: nei kur padėti, nei peržergti. Kaip akėčios. Tikslo turėjimas

ir nulemia, kaip gyvensi. Jis ir atsako į šiuos du klausimus: „Kodėl taip gyvenai? Kodėl ne kitaip?“ Kad kitaip ir nenorėjau, ir negalėjau. O kad į juos negalima atsakyti iki galo – taip ir turi būti. Nėra kitokių klausimų, nes kiekvienas klausimas – tiktai kito klausimo pradžia. O dar gerai nė nežinai, ko esi klausiamas. Pavyzdžiui:

- Kokia šiandien diena?
- Antradienis.
- Apsiniaukusi.
- Einamoji leistis vaistų.

O kartais ir klausėjui nelabai rūpi, ką tu jam atsakysi. Klausia tik dėl kalbos padauginimo.

Esu girdėjęs apie Vandos Juknaitės ir Romualdo Granausko ilgus duetus telefonu (įdomu būtų apie juos išgirsti plačiau). Henrikas Čigriejus yra pasakojęs apie raginimus pagaliau pasiryžti romanui ir kuo tai baigiasi. Pats esat užsiminęs apie kalbininko Alekso Girdenio skambučius. Kas Jums bičiulių, draugų, pažįstamų ir nepažįstamų dėmesys? Artimiausi tikriausiai žino, kada galima trukdyti, kada Jūsų kūrybingiausios valandos? O gal tokių nėra? Gal Jums nieko nereikia kuriam laikui, kad ir vidury sakinio atitrūkti nuo popieriaus lapo?

Aš apie tokius pokalbius su Juknaite nieko nesu girdėjęs. Gal ji ką girdėjo? Anksčiau paskambindavau: „Kaip laikaisi? Ką rašai?“ Dabar nebepaskambinu. Užsiėmusi moteris, svetimais vaikais apsikrovusi. Svarbiausia, giliai įsitikinusi, kad neparašyta knyga gali palaukti, o nelaimingas vaikas – ne. Ir ji teisi. Teisi iki pasišventimo.

O su draugais – kaip su pinigais: geriau turėti negu neturėti. Tačiau tas, kas jų turi daug, visuomet įtartinas. Kaip ir tas, kuris neturi „prie dūšios“ nė vieno. Kiek užtenki nuoširdumo, atvirumo, - tiek jų ir turi. Vieną dieną supranti, kad jie su tavim pasielgė tiesiog kiauliškai. Nei pranešę, nei įspėję ėmė visi ir išmirė. Vaikštai po kambarį sutrikęs, sumišęs, nežinodamas, kur dėti seną užrašų knygelę su jų telefonais: išmesti ar pasilikti? Pasilieki. Kol pats būni – lai būna ir ji.

Artimiausias mano žmogus nė nemato, kada aš dirbu. Tuo metu jis miega, - nejaugi antrą, trečią, ketvirtą valandą nakties specialiai kelsis man trukdyti? Ir nuo rašomojo stalo niekas manęs nevaro. Pats prie jo atsisėdu, pats ir atsistoju. Nepalieku teparašęs pusę sakinio, nebent kas nematomas pritykintų iš užpakalio ir staiga vožtų per galvą. Iš kur čia tos prisigalvotos problemos? Jų tėra dvi: ką rašyti ir kaip parašyti. Visos kitos – „ligūstos fantazijos vaisiai“. Niekada nesupratau, kodėl ne vienam norisi perskaitytos knygos autorių įsivaizduoti kaip keistuolių, atsiskyrėlių, mizantropą ar dar kaip kitaip, tik ne kaip normaliai rašančių žmogų. Sėdi, rašai, parašai – ir nieko čia nėra nei keisto, nei ypatingo. Lietuvoje niekam neįdomu, ar rašytojas turėjo ką valgyti, kai rašė, daug įdomiau spėlioti: ar jis rašydamas kartais tik nesikrapštė kairės ausies dešine koja?

Dabar nemažai rašoma ir kalbama apie „Šventųjų gyvenimus“ – novelių apysaką, kuri perkelia skaitytoją į daug kartų ir įvairių autorių aprašytą pokarį. Pačios didžiausios galimybės pasikartoti. Tačiau kaip ir dera tikram meistriui, ir siužetai, ir personažai – išskirtiniai, tokie, kurie ir užvertus knygą neapleidžia. Ką Jums vis dėlto reiškia autobiografinė patirtis? Ar daug jos tuose tekstuose? Klausiu, nors ir gerai įsivaizduoju, kad tą patirtį reikia padauginti ir iš pragyvento laiko, ir, žinoma, iš talento.

Niekaip negaliu prisiminti, kas iš didžiųjų meistrų pasakė, kad visi mes rašome savo vaikystėmis. Vėliau juk nieko taip nebematysi, kaip tada matei. Taip aiškiai, taip ryškiai, su tokiomis detalėmis. Ir netiesa, kad tada nieko nesupratai. Nes tada supratai patį svarbiausią: matyti ir neužmiršti. O dabar? Ar bematai? Ar besupranti? Ar benori matyti?

Rašai iš to, ką turi. Jei buvai godus gyventi, godus atsiminti, - turi daugiau, jei ne, - dabar tavo atminties klėtyje švilpauja vėjai, ir šmirinėja liesos pelės. O rašyti tai norisi!.. Kaip sakė vienas parodistas: „Nors negalingas nei dvasia, nei kūnu, ale rašytojas esmi!“ Ir ką tada toks rašytojas

dar? Aprašinėja savo sapnus, „vizijas“, prisigalvoja nebūtų meilės istorijų, griebiasi biblinių siužetų, erotinių scenų, bet ir tų negali išplėtoti, nes bijo žmonos, - žodžiu, rašo lietuvišką „euroromaną“. Mistiškai realistiškai. Negaliu tokių romanų skaityti, nes dar gerokai iki vidurio man virš galvos pakimba sunkus klausimo luitas: *vardan ko čia viskas parašyta?* Neradęs atsakymo, turiu užversti knygą.

Ar ne pati didžiausia mūsų prozos bėda yra ta, kad ji nebeskiria *kūrinio* nuo *teksto*. Juk ne kiekvienas meniškai parašytas tekstas yra kūrinys. Talentas parašo *kūrinį*, gabus, kitų pamokytas ar pats ko išmokęs, - *tekstą*. Gal dėl to visi ir puolė prie eseistikos. Ten užtenka gabumų, apsiskaitymo ir didelio noro ką nors parašyti. Toks klydinėjimas laukais, o ne ėjimas kruvinais keliais į vieną pusę, kol atsiremi kaktą... į uždarytas bažnyčios duris. Ten šaukies Dievo malonės, kad tau jos nors kiek prasivertų. Jei prasiveria – parašai, jei ne – taip ir lieki klūpėti, tikėdamasis, jog kada nors vis tiek prasivers. Menas yra didis, tavo galėjimas mažas, nenorėk būti didesnis pats už save. Savo gebėjimų ir galėjimų supratimas jau yra talento pradžia. Pradėk nuo klausimo: „Ar įveiksiu?“ Nebaik šūksniu: „Ot, ir parašiau!“ (Bet aš čia mokau kitus, pats dar nelabai ką mokėdamas, tačiau tiktai šitaip suprasdamas rašymą... Rašymą, kuris *nevirsta* amatu).

Vis dažniau pasigirsta: „Kur dingo rašytojai? Kodėl jų pasisakymų nebeužtiksi spaudos puslapiuose? Gyvenimas sujauktas, o tokio rašytojų žodžio, koks būdavo anuomet – įspėjančio, sergėjančio, apsispręsti padedančio – nebesigirdi“. Yra tiesos tuose žodžiuose. Tačiau taikomi jie tikrai ne Jums. Na, o apie naujausią Jūsų darbą, kuris, berods, vadinasi „Išvartyjeji“ (bent taip jį pavadinote Knygų mugės metu) norėtusi išgirsti kiek plačiau. Kiek suprantu, tai romanas apie šias dienas, kurių kažkodėl (kodėl?) taip bijo šiandieniniai prozos meistrai?

Anuomet rašytojai ir sakė, ir pasakė, reikėjo tiktai klausytis, bet jų balsus nustelbė

garsus tapsėjimas kojų, skubančių prie lovio, vėliau – grumdymasis ir stumdymasis, o dabar – vien garsus čepsėjimas.

Tikrų rašytojų nė vienoje tautoje nėra daug, o „mūsųse“ – nė tiek. Tie tikrieji, tie sakiusieji išmirė, o keli paskutiniai jau greit irgi mus paliks, nusinešdami su savim šventus žodžius apie Tėvynę, pareigą, sąžinę. Jei atsiras kitų, - mes ir jų negirdėsime. Šio amžiaus triukšme ir gaudesyjuk net patys savęs nebegirdim. Bet mums ir nebereikia. Nebenorim būti savimi, norim virsti svetimaisiais. Jau nebeklausiam savęs: „Kaip mes tokie gyvensim?“, gal paklauskim nors to: „Kaip mes tokie numirsim?“

„Išvartyjeji“ nėra romanas, tai – apsakymai apie tuos, kuriuos mes išvarėm iš savo tarpo: senus, mažus, ligotus, apie tuos, kuriems reikia mūsų užuojautos, gailesčio, mielaširdystės. Net žodį „mielaširdystė“ esam išmetę iš savo žodyno kaip pasenusį ir nevertotiną. Nėra reikalo apie tai kalbėti. Kol išeis kiti „Varpai“, knyga jau ir pati bus pasirodžiusi knygynuose.

Nežinau nieko gražesnio už žemaitišką šneką. O kai rašytojo žemaičio kūrinuose dar ir gausu tos šnektos intonacijų, ryškių žemaitiškų charakterių, kolorito, senosios kultūros atspindžių, tarsi suvisam persikeli ten, kur vedžioja rašytojo plunksna. Kaip toli siekia Jūsų protėvių žemaitiškos šaknys? Kas patys artimiausi ir kodėl?

Ne pats pasirenki, kur gimsi, koks gimsi, kokia kalba kalbėsi. Man išpuolė gerai: gimiau Žemaitijoje, gyvenau Žemaitijoje, pirmuosius žodžius ištariau žemaitiškai. Taip ir dabar tebetariu. Tik tas laikas, kai augau, - neduok, Dieve, niekam! Pats pokaris.

Kur siekia mano žemaitiškos šaknys, - galas jas žino. Žinau, kad giliai, o kiek to gilumo, kaip užmatysi? Tas faktas, kad trečioji Jogailos žmona buvo Granauskienė, dar neįrodo, kad viena mano šaknis yra iki pat ten nutįsusi. Žiūrėk, žmogau, koks tu pats esi, o ne kas tau ten užpakaly velkasi. Priekiu didžiuokis, ne užpakaliu. Priekis – tai tavo darbai ir tavo vaikai. Jais gal ir gali didžiuotis,

o daugiau kuo?

Atkūrus Nepriklausomybę, vienu metu vos ne kas trečiam *pavažiavo stogas*. Visi panoro būti bajorais, visi puolė ieškoti bajorystės dokumentų, tartum būti laisvu lietuviu tėra nieko vertas dalykas. Koks nors vakarykštis komunistėlis, kurio tėvas vežė savo kaimyną į Sibirą, dabar per naktį nemigo, pastatęs akis į palubę: „O gal ir aš esu koks nors grafas?“ Grafai stribais nebuvo.

Žiūrėjau į tai šypsodamasis, paskui ėmė darytis pikta. Tapatybės ieškojimas nėra blogai, bet kodėl žmonės amžinai ieško kur nepadėję?

Algimantas Čekuolis tada buvo „Gimtojo krašto“ redaktorius. Vieną dieną išgirdau ragelyje jo balsą:

– Ar negalėtumėt parašyti straipsnelį, kaip dabar Lietuvoje jaučiasi tautinės mažumos?

– Kokios mažumos?

– Naaa... čigonai.

Pajutau, kad man kraujas pradėjo plūsti į galvą, anksčiau neplūdavo. Žinojau, kad po Vilnių sklendo gandai, jog esu čigonas. Tegu sklendo, taip įdomiau. Tokiais atvejais nutaisydavau veidą, kokį dažnai nutaiso mūsų užsienio reikalų ministerija: „Šito fakto negalime nei patvirtinti, nei paneigti...“

– Gerbiamas redaktoriau, ar negalėtumėt pusę minutės pasiklausyti, kaip ragelyje bilda?

Čekuolis sąžiningai klausėsi.

– Ar nieko negirdėjot?

– Ne. O kas bilda?

– Tai mano protėvių žemaičių kaulai pradėjo vartytis karstuose po jūsų klausimo.

Čekuolis taip sumišo, kad padėjo ragelį neatsiprašęs. O daugiau nesusipratimų dėl savo tapatybės neturėjau. Dėl jos niekada ir nesuku sau galvos. Gimiau žemaitis, esu žemaitis, mirsiu žemaitis.

Kartais man net gaila žmonių, gimusių ne tarmėje, jos nebeturinčių ir nebeturėsiančių. Gaila ne dėl to, kad nebeturi, o kad nebeprisigenda. Kad nebesupranta kalbos vertės ir reikšmės. Kaip gali nesuprasti, kas yra vanduo žuviai, kas – oras paukščiui? Tai ką

tada supranta? O juk bus iš jų tarpo ir knygas rašančių, ir jas skaitančių. Bus ir giriančių, tiktai gal nebebus verkiančių... Žmogau, kodėl tu neužguli krūtine Didžiojo Lietuvių Kalbos Žodyno? Kodėl nekiši ten nosies, kodėl nesi jo perskaitęs bent trejetą kartų, o ruošies rašyti? Kokia kalba, kokio savo puskalbe? Gal bent suprastum, kad lietuvių tauta nieko vertingesnio ir prakilnesnio nėra sukūrusi? Pati išnyks, o JIS liks dunkso. Neturi tu tos tarmės – ir neturėk, iš kur dabar bepaimesi, bet nors rašyti stenkis taip, kad kitiems nebūtų už tave gėda. Jonas Strielkūnas sakė: „... *kaip kalba gimtoji – tau tik vienąsyk*“. Nė viena kita kalba nebus tau gimtoji, ir tu jai nebūsi gimtasis. Kažkur patvory rastas ir iš gailėsčio priglaustas. Toks ir rašytojas.

Nors ne sykį viešai prakalbot apie senatvę ir gana nejaukiais žodžiais, už jų neabejotinai girdžiu kitką: „Esu toks pat jaunas, kaip ir prieš daugelį metų“. Neklystu? Juk ir Jūsų tekstai tebėra jaunatviški, tik išminties juose daugiau nei pirmose knygoje.

Senatvė yra senatvė, nieko čia nepasijauninsi. Daugiau supranti, bet mažiau gali. Pradedi branginti laiką, - ne tą, kuris praėjo, o tą, kuris dar liko. Pastenėdamas, padejuodamas eini ir sėdiesi prie rašomojo stalo. Anksčiau, taip prastai jausdamasis, nė už ką neprisiverstum dirbti, o dabar priverčia vien mintis, kad rytoj tau irgi nebus geriau ir nieko nepaklaus, kiek tų „rytojų“ dar liko. Bemokąs būti disciplinuotas, kad oi. O dėl tos išminties... Poetas Vidas Marcinkevičius sakydavo: „Nemanyk, kad tu vienas durnas, kitas galbūt irgi“.

Kokio savo sprendimo nebepakartotumėt ir kodėl? O kokį pakartotumėt, nors jis ir ilgam buvo apkartinęs gyvenimą?

Nė vieno savo sprendimo nepakartosi, nes gyvenimas nepakartoja situacijų. Dukart nieko niekada. O dėl neteisingų sprendimų... Neduok, Dieve, visada elgtis teisingai! Į ką pavirstų žmogaus gyvenimas? Nebereikėtų nei Dievo, nei sąžinės, žlugtų ir mokslas, ir menas, nes tik ant klaidų jie laikosi, kaip ir

visa žmonių kultūra, teisingiau – visada ant to vieno: kad nebebūtų taip, kaip buvo. Gal ir ne taip gerai, kaip norėtusi, bet vis dėlto kitaip. Baisiausias žmogus tai tas, kuris manosi niekada neklystąs.

Toli gražu ne kiekvienas kūrėjas turi tiek draugų, kaip Jūs. Ar vis dėlto yra tekę patirti ir išdavystės bjaurastį?

Iš kur jūs man traukiat tuos draugus? Niekada aš jų daug neturėjau, juk sakiau, kad ir tie patys išmirė. Mėnesiais ir metais sėdžiu savo kambary vienas, net saulės šviesos nematydamas, - kaip ir su kuo aš draugausiu? Vos ne kasdien per internetą sužinau, kad ir seni pažįstami jau baigia išmirti, ir negaliu suprasti, į kokius papeklus jie taip skuba. Matyt, pokario vaikai negyvybingi, neilgaamžiai, negali iš jų per daug norėti. Pagyveno, pabuvo, padarė kas ką galėjo, o dabar išeina, tyliai už savęs užverdami duris.

Būtum Kristus, turėtum ir savo Judą, o dabar – kokios ten išdavystės? Niekšybėlės, ir tiek. Juk niekas nevadina Judu žmogaus, kuris, surinkęs iš visų paskutinius pinigus, išėjo parnešti vyno – ir negrįžo. Čia tiek ir tėra to „judaizmo“. Mėgstam labai sureikšminti savo gyvenimus – sureikšminam ir išdavystes. Paprasčiau pamiršti. Kerštingam atrodo, kad kerštas jį puošia, iš šono pasižiūrėjus – ne.

Retas, ko gero, išskirtinis atvejis – praėjus 23 metams po knygos išleidimo, „Gyvenimas po klevu“ tapo daugiausia kartų skaitytojams išduota lietuvių autoriaus grožinės literatūros knyga. Turbūt nujaučiate, o gal ir žinote, kodėl?

Man pačiam neatrodo, kad „Gyvenimas po klevu“ yra geriausias mano parašymas. Per daug jau tiesmukas, publicistiškas. Tačiau tada, matyt, tokio reikėjo, nors pats, kai rašiau, nė nežinojau, kokio reikia. Ir dabar nežinau. Kai sužinosiu – neberašysiu.

Malonu, žinoma, kad tavo knygos skaitytojai dažniausiai prašo bibliotekose, bet, kai pagalvoji, nieko čia ir malonaus. Mokytojai liepia – mokinukai ją ir skaito. Nemanau, kad dabartiniams mokinukams

buvusios kolchozinės santvarkos juodas vargas labai rūpi. Ačiū Dievui, jiems tai jau tolina istorija. Neseniai viena mergaičiukė savo pasakojimą televizijoje pradėjo taip:

– Tai buvo labai labai seniai, gal net prieš dvidešimt metų...

Ar jie bent iš tolo supranta, apie ką ten tame „Kleve“ rašoma? Juk ir mes patys dažnai nebesuvokiam, kaip toli nuo anų laikų jau esam nugyvenę! Atsigręžus dar matosi, dažnam ne pro šalį būtų dažniau tai daryti, juk net rimtoji spauda gali dar rasti pasvarstymų, kas geriau: tvarka be dešros ar dešra be tvarkos?

Kažkur teko skaityti, o gal girdėti apie Jūsų mokytojus. Retas buvęs mokinys taip prisimena savo svarbiausius vaikystės palydovus. Atmintyje išliko įspūdis, kad tolimame Žemaitijos pakraštyje būta tokio lygio autoritetų, kokių ne visuose universitetuose rasi...

Aš turėjau gerus Mokytojus. Niekam jų neatiduosiu, nešiuos su savim į kapą.

Visi, kas tik Lietuvoje pateko į valdžią per peilį ar pinigą, pirmiausiai puolė daryti reformų. Nesvarbu kokių, nesvarbu kurioj srity. „Reformatoriams“ atrodo, kad yra protingesni už tuos, kurie iki jų kažką jau buvo sukūrę. Sulaužyti, sugriauti, o paskui žiūrėsime!.. Turėjom šviesų, smalsų, siekiantį mokslo jaunimą, dabar turim psumokslį, pusrastį ir siekiantį tik diplomų. Viešpatie, ką jie gali pridaryti, kai patys ateis į valdžią?!. Kruvinom ašarom verks tauta, žiūrėdama į jų „didžius darbus“.

Kol tauta turi savo Mokytojus, ji vis dar tauta. Kai nebe, - tik kažkur varomų gyvulių banda. Bandai juk nesvarbu, kur ją varo, svarbiau, kad ten duotų paėsti.

Ruošiam edukologus. Kas tai per daiktas – niekas nežino. Bet niekam ir nerūpi. Dažniausiai tai naivios mergelės, „genderistės“, kurios, atlikdamos praktiką vaikų darželiuose, berniukams liepia šlapintis atsitūpus, kad nebūtų pažeista lyčių lygybė. Jos mokys tautą. Atsitūpusios?..

Granauskiškas humoras, komiškos, net absurdiškos situacijos – tai, kas lydi ne vieną Jūsų kūrinį. Turbūt nesuklysiu pagalvojęs, kad ir gyvenime esate ne iš šventųjų giminės? O kokį Jus pažįsta namiškiai?

Šiauliuose, matyt, irgi nėra šventųjų, kad klausinėjat, ar kartais aš nesu iš jų tarpo? Nesu. Nebuvau. Giminėj taip pat nebuvo.

Namiškiai yra mane matę tokį pat, kaip ir jus: ir susivėlusį, ir nesipraususį, ir patenkintu veidu išeinantį iš tualetu... O dėl humoro... Kažkada seniai „Moksle ir gyvenime“ mačiau tokią karikatūrą: stovi trys invalidai. Vienas be kojos, antras be rankos, trečiam ant krūtinės lentelė: „Neturiu humoro jausmo“...

Apie lietuviško žodžio grožį ir galią esate išsitaręs ne viena proga. Taipogi, kad ir Jūsų dvasia – kalboje. Todėl labai suprantu, kodėl kartu su tokiom asmenybėm, kaip Zigmąs Zinkevičius, Jonas Mikėlinskas ir kt. pasirašėt viešą kvietimą Lietuvoms piliečiams, kviesdami į mitingą už lietuvių kalbos ir valstybės išlikimą. Kokį tos iniciatyvos tęsinį įsivaizduojate?

Nepakilsim už kalbą – liksim klūpėti, nes kalboje gyvena tautos išdidumas. Kiekvienas šuo, prabėgdamas pro šalį, galės stabtelti ties mumis ir pakelti koją.

Labai bijau, kad prasidėjęs judėjimas už kalbą nevirstų vajumi. Visi vajai Lietuvoje užgeso, nepalikdami pėdsakų. Dieve, neleisk, kad ir dabar taip atsitiktų. Apsaugok, kad netaptume liokajais, kuriems gražiausia kalba – šeimininko...

Nors ir negražu kaišioti nosį į svetimą virtuvę, vis dėlto norėtysi sužinoti jos (kūrybinės virtuvės, žinoma) vieną kitą paslaptį. Kaip atsiranda tie tiek daug dėmesio sulaukiantys rankraščiai? Ar juodraštis labai skiriasi nuo švaraščio? Kažkodėl galvoju, kad Granauskas niekada nepasakytų taip, kaip mėgsta kartoti vienas gana žymus prozininkas – ką užrašiau, jau neišbrauksiu.

Nežinau, ar labai jau tikslu rašytojo darbą lyginti su kulinaro. Madų dizainerio juk nelyginat su vėdarų kriaučiumi? Net į galvą neateina?

Kiekvienoj virtuvėj būna lupenų. Kuo prastesnė virėja, tuo jų daugiau. Stengiuos negadinti produktų, kad skalsiau būtų. Tik labai nemėgstu pašildyto maisto. Nesinaudoju jokiais šiuolaikinėm technologijom. Iš mikrobangės išimto valgio nė prie burnos nekelčiau, nebent bado šmėkla stovėtų už nugaros. O rankraštis ir atrodo kaip rankraštis: ir išbraukta, ir įterpta, ir parašėję prirašyta, bet įskaityti galima. Baisių kankinimosi pėdsakų nesimato. Kai nežinau, ką rašyti, neinu nė prie stalo. Todėl ir nėra nei juodraščio, nei švaraščio, yra rankraštis, ir tiek. Rašant daug maloniau išbraukti negu įterpti. Plepalai nėra literatūros papuošalas. Mokėčiau – suspausčiau sakinių į žodį, žodį – į skiemenį. Vienai Juknaitei kartais taip pasiseka. Bet ne visuomet, ir tai šiek tiek paguodžia.

Esate išsitaręs, jog nežinote, kas yra kūryba. O vis dėlto?

Iš tikrųjų nežinau. Net dukart paklaustas nežinau. Gyvenu rašydamas, rašau gyvendamas, - kaip dar kitaip galėčiau? Kitas sako: kūryba yra mano saviraiškos būdas. Saviraiškos ar savitraiškos? Rašau žmonėms apie žmones, kaip kitaip?

O koks Jūsų požiūris į literatūrinės madas?

Stoviu prie lango, žiūriu į skverą. Dabar madinga vaikščioti su dviem lazdom. Esu tikras, kad po dvejų metų bus madinga vaikščioti su trim. Trečiąją reikės neštis įsikandus į dantis.

Šiais laikais vis retesni vieši pasvarstymai apie moralinius principus, kilnius tikslus, įsitikinimus, kurių nė už ką neišduosi. Todėl Jūsų „Šventųjų gyvenimai“, „Šunys danguje“, „Trys vienatvės“ (ir ne tik) turėtų daug ką priversti susimąstyti, pergaltoti. Visa bėda, kad tie, kurie pirmiausiai privalėtų tas knygas atsiversti, jų, ko gero, nepastebėjo, nes skaito (jei išvis skaito) ne tokias knygas. Keisti dalykai dedasi ir gimnazijose, mokyklose; toks dėmesys, koks pastaraisiais metais skiriamas

literatūros pamokoms, nieko doro neatneš. Kas ir ką, Jūsų nuomone, turėtų pakeisti, kad netaptume abejingų savo kraštui, jos žmonių sukurtiems lobiams, papročiams, istorijai, savo artimui tauta?

Visuomenėje, kurioje prioritetų prioritetas yra ne Darbas, o Uždarbis, kalbėti apie tokius dalykus beprasmiška. Jau didžiosios dalies žmonių sąmonėje žodis „kultūringas“ nebesiejamas su „protingas“, „vertingas“, „garbingas“, juolab su „turtingas“. Kultūringas – tai gerokai trenktas akiniuotas žmogelis, vis dar vaikštantis į knygyną ir teatrą, o pats neturintis net išmaniojo telefono. Jo statusas šiek tiek aukštesnis už pašalpa gaunančio bedarbio, bet daug žemesnis už ekrane besistaipančios mergos, teturinčios vien vaginą. Kultūra prasideda nuo požiūrio į kultūrą. Kai valstybės galva pareiškia, jog „kultūra turi išsilaikyti pati“, valstybės pusgalviai puola remti kičo, ištaškydami savo fejerverkams ir „projektams“ dešimtis milijonų litų, gerai žinodami, jog už tai nėra vienas nesės į kalėjimą. Kičas užtvindė Lietuvą, jau visiems semia burnas, jau greitai niekas kultūrai apginti nebegalės praverti lūpų pats neuždusęs. O ką gali rašytojas? Tylėdamas rašyti savo knygą, kurios nebus Lietuvos bibliotekose. Ten sėdinti moterėlė vietoj jos užsakys trejetą verstinių meilės romanų, – niekam nerūpi, kaip ir už ką bibliotekos apsirūpina knygomis. Be to, jas pačias reikia „optimizuoti“, kas išvertus į lietuvių kalbą reiškia – išnaikinti. Aną rytą kaip įsijungiau radiją – taip ir išsižiojau iš nuostabos: Kultūros ministerija ginčijasi su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, skirti ar neskirti Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatams valstybės pensiją senatvėj. Tai kam tada ją duoti, jei ne žymiausiems tautos žmonėms, savo kūriniais garsinusiems ir tebegarsinantiems Lietuvą? Kiek tokių žmonių tėra? Daug mažiau nei buvusių ir esamų seimūnų, ministrų, pusministrų, teisėjų, prokurorų ir t. t., ir t. t. Tie gaus, nors niekam neišku už ką. Bet labiausiai stebina kitkas: kaip tokia mintis apskritai gali ateiti į galvą? Kam atėjo

pirmajam? Būtų gerai parodyti jį stambiu planu per televiziją, tada kiekvienas galėtų matyti, ar glotnus ir gerai išmasažuotas jo veidas, ar blizga žandai nuo pasiektos gerovės ir savim pasitenkinimo. Savo paskutinę knygą jis skaitė devintoje klasėje, tik dabar neprisimena kokią. Bet jis sprendžia, kas yra kultūra ir kokie žmonės jai yra nusipelnę.

Rinkdama į valdžią kaskart vis tamsesnius ir bukesnius, visuomenė parodo, koks yra jos pačios kultūros lygis. Verslą galima pakelti per trejus, per penkeris metus, kultūros, deja, ne. Todėl, kad kultūra – ne verslas, nors pas mus daug kam taip atrodo, ypač aukščiau sėdintiems. Galima sudaryti palankesnes sąlygas kultūrai, galima ją remti ir skatinti, bet niekam jos nepasisėkė nei „pagerinti“, nei ką nors joje „optimizuoti“. Tam reikia dešimtmečių, reikia, kad keistūsi kartos. O iš kur mums paimti tokią valdžią, kuri būtų ne tik išmintinga, bet ir kantri? Pas mus į valdžią ateinama ketveriems metams, po to ateina kiti – ir vėl viskas prasideda iš naujo: vėl „reformuoti“, vėl „nusistatyti prioritetus“, nusižymėti kitas gaires... O į kurią pusę? Tai niekam nerūpi, svarbu, kad tuos ketveris metus valdžia triūsia, jas žymėdama. Visa Lietuva prismaigstyta tų „gairių“, nebėra kur kojos pastatyti. Mūsų vaikai, dvylika metų mokyti gimtosios kalbos, nesugeba parašyti diktanto be trisdešimties klaidų!.. To Lietuvoje dar nėra buvę. Per tiek laiko karvę galima išmokyti lipti į medį. Bet ne Lietuvoje. Karvės visur tokios pat, tik mokytojai ne tie. Kas atidavė liberalams švietimo sistemą? Ar ne didysis Skaičių Rodytojas? Į kiekvieną valstybę krizės ateina ir išeina, bet kai ateina į valdančias galvas, – pasilieka jose amžinai.

Jūs klausiat kaip Leninas: ką daryti? Atsakau kaip Granauskas: nežinau. Revoliucijos kėlėjai niekur kultūros nepakėlė. Ir kas tą revoliuciją kels? Nebėra kam.

Ir tai yra didžiausias valdžios pasiekimas.

2013 m. gegužė-liepa

Kalbėjosi
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

VYTAUTAS MARTINKUS

BENAMIAI

Esė apie ėjimą namo. Pradžia

Namai – pragarai, be namų – negerai.

Šitaip, nors nedažnai, buvo sakoma ir mano kaime. Gana anksti perpratau, atrodo, šią aiškią tiesą, bet kažkodėl ne(iš)saugojau jų, savo gimtųjų namų. Visos aiškios tiesos, matyt, tuščios. Nėra jų. Seniai ir mano gimtųjų namų nebeliko. Jų pėdsakus – seną liepą, porą ažuolų ir antaninę obelį – glėbia Vidaujos ir jos bevardžio intako santaka. Kai lankau šią *martinkynę*, vis užduodu sau tą patį klausimą: vertėjo ar nevertėjo išsaugoti? Nieko neverta saugoti. Sodyba buvo sena, beveik visi trobesiai – iš XIX amžiaus. Tik gyvenamasis, *stuba* vadintas, namas, didelis ir išmaniai dailylentėmis nuo palangių vertikaliai, o apačioje horizontaliai apmuštas, su dvejomis gonkomis, *amerikono* Brazaičio buvo suręstas 1903 metais. Anais laikais – postmodernus, ateities architektūros replika.

Tais metais, beje, tėvas ir gimė, bet ne čia, Jerubiškėse, o Kaziškėse, už gerų dvidešimties kilometrų, kaime prie Gaurės miestelio. Sodybą iš Brazaičių tėvas pirko 1929-aisiais. Kiti trobesiai – dveji tvartai, viralinė, klėtis ir klojimas. Didįjį, sruutų smarkiai pagrauztą, tvartą su daržine, kaip ir nuo kinivarpu sudubusį kluoną, po kiek

laiko teko griauti ir perstatyti. Ko dėl jų graužtis? Iš dvidešimties hektarų žemės tik apie dvylika – ariama, kita – upelių lankos ir medžiais apaugę jų šlaitai, siauras miško – Džiugurio – rėžis, didelis, beržais užleistas, kimsynas. Kaimynas Gotautas triskart mažiau žemės valdė, bet argi jis – *biednesnis*? Prisišgyraudavo ir uogų prisirinkdavo daugiau už valakininkus.

Vedęs, po sunkaus gimdymo palaidojęs žmoną Onutę ir naujagimį, netrukus tėvas paprašė indulto – leidimo vėl vesti. Ne iš popiežiaus, bet prašė. Su antrąją žmona, Petronėle Blažyte, iki karo tėvas jau paaugino vyresnįjį brolių Bronislovą ir paūkininkavo: padidino ariamąją – dalyje kemsyno iškirto beržus, išrovė jų kelmus, nusipirko, tiesa, ne švedišką, o pigesnę, iš Rusijos gamyklų, techniką – pjaunamąją ir grėbiamąją, tad laukai kažkiek ėmė keistis pagal paties tėvo planus. Kai gimiau, karas jo siekius buvo pristabdęs, bet ir namai jau pilni pačių užsigyvento turto. Lyg lauknešėlio jo negalėjai panešti.

Be to, tėvui trūko visko, ką buvo palikęs Kaziškėse. Lyg užkeikė save, kai ištarė: Jerubiškės niekada nebus Kaziškės. Tikrai nebus, nes ir nėra Kažin – kodėl? Gal, prisiminęs gimtuosius namus, matė, kad naujuosiuose trobesiuose visada trūks, ko jis nepersivežė iš tėvonijos. Dėl to naujieji ir tuštėja, nes niekada nebuvo pilni. Jie – be visko, nuo ko jis Kaziškėse pradėjo. Šitaip nuo pradžių pradžios visus namus – pasistatytus, nusipirktus, paveldėtus – ėda *prigimtinis* tuštėjimo grybas. Tie, kurie juos statė, apgyvendino ir užpildė savo daiktais ir gyvenimu, net nenujaučia, kaip nemumaldomai ir greitai namai ištuštės po to, kai tik juose apsigyvens kiti. Deja. Nors – kam tai reikalinga? Namai – ne popieriniai vienkartiniai gyvenimo indai, kuriuos gali išmesti į šiukšlinę ir ramiai laukti, kol išveš. Sunku rasti daiktą, tikresnį už mūsų namus. Gal jie ir gali tuštėti tik todėl, kad yra labai tikri. Nudrėbti iš molio, suręsti iš rąstų, sumūryti iš akmenų ar plytų, sumontuoti iš betono, plieno ir stiklo. Jiems trūksta ne rąsto ar plytos tikrumo, o kažko kito, dar tikresnio, kitaip pajaučiamo tikrumo. Kai iš jų vieni išsikrausto, o kiti atsikrausto, kažkas ir nutinka: keičiasi mūsų namų tikroviškumas.

Lengva pasakyti, kad negalėjau kitaip – nepalikti jų. Tikriausiai, galėjau. Bet nepasilikau. Norėjau keliauti. Buvau girdėjęs apie amžiną žydą, patiko brolio klasiokas su jūreivio uniforma, kodėl lietuviui nepamatyti pasaulio? Stefano Cweigo „Magelano žygi“ suskaičiau iki kiekvienos raidelės. Taip patiko, kad suplanavau bėgti su plaustu iš namų. Tėvų jau aptvarkytų, per kolchozų santvarką vėl apgriuvusių – nei tvartais, nei klojimu ar klėtimi, kurie buvo nacionalizuoti, tėvas nesirūpino; sakė, kad jam neleista net kiauro stogo užlopyti. Ne su plaustu, bet išplaukiau, iškeičiau juos, ir ne sykį, į naujesnius, deja, toli ir nuo tėvo artų laukų, ir nuo Vidaujos, lanku, panašiu į pasagą, apjuosusia sodybą, ir nuo duobėto genesio, kuriuo bėgiojau mažas, ir nuo beržyno, kurio žalumos per šventą Jurgį kasmet taip laukdavau. Gal ir gerai padariau, nes juk šiandien romantizmas yra nusikaltimas pažangai. Lietuvos ir Europos tapatybei.

Kiekvienuose namuose rastume beveik nevarstomų ar net užrakintų durų, už jų – tau nežinomi slėpiniai, kurių gal niekada neįsiminsi, bet juk prasmingas ne namų

pažinimas, o jų buvimas. Tik savo namuose, kokie jie ten bebūtų, gali užmigti ir pabusti, nusiprausti ir pavalgyti, ką nors veikti ir nieko neveikti. Paprasčiausia būti su daiktais, kurie tau tebėra reikalingi. Ir kaip visko tiek daug sutelpa! Ne tiek reikalingas, kiek geras bet kuris rakandas, ir miela pati namų tuštuma, kuri tiek visko sutalpina. Jau sakyta apie prigimtinių ar pradinį tuštėjimą. Štai tą pilną tuštumą, o ne daiktus, ir išsineši iš gimtųjų namų, tai su ja ir įsikuri kituose būstuose – susirastuose, išsinuomotuose, nusipirktuose, pasistatytuose. Kai nereikia vizų, kai važiuoji, kur nori, topofilija – lyg leukemija, namų tuštuma kaupiasi kaulų čiulpuose, o protas paliauja gaminęs antikūnius, kurie tą tuštumą mažintų.

Svarbus ir kelias, kuris išveda mus iš namų arba parveda atgal. Be jo ir nebūna nieko. Tarp mūsų klėties ir klojimo prigulės genesys vedė Jurbarko arba Eržvilko link. Pro langą nusekdavau akimis kiekvieną praevį ar vežimą, it šuo, tik tylomis, sergėjau tą keliūkštį. Takas, provėzuota pieva, o ne kelias, tačiau kaipgi būtume išgyvenę be jo? Vos ne kasdien juo į laukus išeidavo tėvas, juo į Eržvilką sekmadieniais pėsti ir važiuoti traukdavo kaimynai. Prastą, bet vis dėlto per mūsų žemę vedantį, kelią tėvas taisydavo po kelis syk per metus: į vežimų išmaltas duobes primesdavo karklų ar kitokių šakų ir užkasdavo jas žemėmis iš šalimais pagilinto griovio – bent iki pirmos liūtės ratai neįklimpdavo.

Mažas ir nebuvau matęs didelių kelių, gal platesnis ir geresnis už genesį ar kitus gruntkelius atrodė tik Jurbarko vieškelis, – anapus Milišgirio, jau Žindaičių kaime. O, kaip man važiuoti greitkeliuose, kur vienalink ar tik ne po dešimt kelių, ir automobiliai gretomis jais skuodžia per šimtą greičiu! Ką pro tokio automobilio langą ir bepamatysi? Net dangoraižis žemas ir mažas. Amerikoje sodybos nuo tokių greitkelių atitvertos. Ir argi gražesnę lietuvišką vienkiemį perkelsi prie geresnio kelio?

Gerai, kad ne visi namai pastatyti prie didelių kelių.

Kelią ne į niekur juk tiesiame, jis turi prisitaikyti. Ir tegu namai stovi netikėčiausiose vietose, sulaukia, kas ir kaip į juos atkeliauja. Kuo nuošalesni, tuo paslaptingesni, įdomesni. Tik įsižiūrėkime, kai pravažiuojame juos, užeiname į juos, paliekame juos. Geriausia – pėsčiomis, vis pėsčiomis ir į juos, ir iš jų.

Mūsų *stubos* viduryje buvo *kaminas* – iš molio nudrėbta beveik kvadratinė patalpa, kurios skliautai siaurėja ir lyg koks žiūronas veda į žvaigždes: naktį pro dūmtraukio skylę iš tikrųjų galėjai vieną kitą žvaigždikę išvysti. Čia dažnai kūrendavosi ugnis. Žiemą būdavo rūkomi lašiniai ir dešros, verdami griežčiai ir kiaulinės *roputės* – bulvių smulkmė, vasarą – barščiai ar kopūstienė visai šeimynai. Prie kamino dūmtraukio jungėsi duonkepės rankovė, pati krosnis prieinama iš kitos kamino sienos pusės. Į kamina vedė anga be durų. Trečia krosnis, su virykle, maža duonkepe ir šildoma sienele, buvo sumūryta virtuvėje. *Stancijoje*, kaip vadinome priešininkę, stovėjo panaši. Žiemą bent retsykiais ją tekdavo užkurti, kad šalimais, kamaroje, nesušaltų bulvės.

Namai – ugnies, židinio, šviesos, kitaip – amžinybės vieta, o kelias – tik kryptis, medžiagų namams ieškojimas, jų statyba. Kartais ilgas, kaip visas žmogaus gyvenimas.

Neatsitiktinai ir mįslė pradeda: „Kad atsikeltų – dangų paremtų“. Iš simbolinių *kelio* reikšmių, nurodytų Michelio Ferberio *Simbolių* žodyne, bene įdomiausia yra metafora, kuri pačią poeziją nusako kaip kelią: „Homeriškasis „Himnas Hermiui“ byloja apie „šviesų giesmės kelią“, o Hesiodas sako: mūzos „išvedė mano kojas į dainą“.

Tik ne išsyk tokios namų ir kelionės reikšmės gali į galvą ateiti. Vaikystėje namai buvo tik namai. Kai žaisdavome *namus*, jais tapdavo beveik viskas – ant galvos užsimesta antklodė, palapinė iš alksnio šatru, kartimis ir eglėšakiais uždengta duobė.

Augau nedideliame, vos gerą dešimtį vienkiemį teturinčiame, Jerubiškių kaime, ir jame visi – žmonės ir gyvuliai, žvėrys ir paukščiai, net retokai besutinkamos jerubės, kurių vardu kažkada ir buvo pramintos pamiškės prie Vidaujos ir jos intako Nerio, turėjo namus. To negalėjau pasakyti apie prašalaičius. Į mūsų vienkiemį genesiu nuo beržyno arba tiltu nuo Džiugirio per Vidają užklysdavo elgetos, dažniausiai moterys, apsimuturiavusios galvas ilgomis juodomis skaromis, su drobinėmis terbelėmis rankose ir maišiokais, pasikabintais ant peties ar net kaklo. Pamotė sakydavo, kad svetimam namų jį nepastatysianti, bet su ubagu pasidalinta duona – skalsesnė, ir į tuos pustuščius maišiokus visada kažko įdėdavo.

Įsikinęs sarkotą į juodą bričką, su medine skrynja už važnyčiojo nugaros, prikrauta silkų, skarelių, adatų, siūlų ir kitokių prekių, tylomis, dažnai ir šuns neaplotas, atvažiuodavo, vien po trumpo ir garsaus „Tprūū“ tarp klojimo ir klėties, prie mažųjų vartelių, sustodavo Kelcas. Buvo neaukštas, su maža kepurėle ant viršugalvio, su peisais, vilkėjo sulopytu ir ankštu, bet ilgu, nuo pat kaklo susagstytu surdutu. Gyveno jis gal ir Eržvilke, bet tada jau ar tik ne Skaudvilėje, kur buvo įsitaisęs ir krautuvėlė. Ne iš tų žydų, kuriuos mūsų kaimynai per karą slapstė nuo vokiečių ir išgelbėjo nuo mirties, tačiau, sustabdęs tuo pačiu „Tprūū“ ir pririšęs sartiį jau prie kaimynų tvoros, mažoje Zaronų trobikėje kur kas ilgiau nei mūsų didelėje užtrukdavo. Gal ne tik *endelis* rūpėdavo, bet ir kalbėdavosi, gal ir apie karą. Menu, anuomet dėkingi žydai su dovanomis vis dažniau lankė Zaronus, ir kaimynai atvirai pavydėjo: „Kam? Kad bent vaikų turėtų, o vieniems tai ko ir bereikia?“

Nežinau, gal ir nieko tiems Zaronams nereikėjo – už darbadienį *kolchozas* jau mokėjo daugiau nei po šimtą gramų rugių, bet savo viešniomis ir svečiais abu labai džiaugdavosi, kai kam prasitardavo, kad ne vienas jų rengiasi važiuoti į Izraelį. Ne todėl, kad Lietuvoj labai blogai gyventi, bet tiesiog reikia važiuoti, kur visi.

Išsigelbėję žydai kitaip nei mes rengėsi, kalbėjo kitaip, rūpinosi kitais, nei mano tėvai, reikalais. Tikriausiai turėjo kitokius namus, kuriuos tarsi vežėsi su savimi. Izraelis, į kurį tuomet dažnas tik rengėsi išvažiuoti, gal ir niekada neišvažiuos, matyt, buvo irgi jų namai.

Žinojau, kad iš Panerinės miško, Tauršilio ar Džiugirio sušilti ir pavalgyti užsukę partizanai tik atrodė benamiai. Iš tikrųjų jie turėjo namus, kai kurie – visai arti, kaimynystėje, galėjau pasakyti ne vieno jų vardą ir pavardę, o antrus namus jie buvo įsirengę žeminėse, beje, gerai užslėptose: anuomet grybaudamas nesu nė vienos užtikęs.

Jos, kaip ir karo metais miške vokiečių kareivių išrausti apkasai, tapo matomos tik vėliau, kai suvis neliko jų gyventojų – įgriuvo jų žeme užkasti, eglutėmis apsodinti perdenginiai, kai iš tolo priminė pavasariais ištuštėjančius bulvių kapčius prie Tauršilio pušies.

Tikra *benamė* buvo tik vokietaitė, berods, Gertrūda, tada nežinojau, kad ji – iš *vilko* vaikų. Bent mūsų kaime niekas jų šitaip nevadino, šaukė vokiečiais, vokietukais, pabėgėliais, kartais – *liocais*, kaip ir visus ties Jurbaku ir Smalininkais anapus Nemuno gyvenusius sūduvius ar jotvingius. Atklydo ji iš toliau, jei ne nuo paties Karaliaučiaus, tai nuo Tilžės, ir ilgam prisiglaudė mūsų namuose. Pavadino ją (sutapimas – kaip ir Alvydas Šlepikas savo romano herojė) Maryte. Ji padėdavo nudirbti pusmergės darbus. Bronius, vyresnysis brolis, jau buvo pradėjęs mane mokyti skaityti, bet iš Eržvilko miestelio, kur pas Blyskius prie gimnazijos „ant kvatieros“ gyveno, sugrįždavo tik savaitgaliais. Marytė, gan greitai prakalbusi lietuviškai, mane iš *Sakalėlio* mokė ne prasčiau nei brolis, ir man atrodė, kad ir Marytė jau turi namus, čia, Jerubiškėse, tuos pačius, kaip ir manieji. Labai nustebau, sulaukęs dienos, kada Marytė ėmė baustis važiuoti *namo*, į Vokietiją, ne į Karaliaučių, o į Berlyną priemiestį.

Buvo dar teta Stasė, jaunesnioji mano mamos sesuo, dažnai šaukiama tik Stasele ar Stasike. Po mamos laidotuvių ji, kaip ir kita teta – Rozalija, kaip ir judviejų brolis, dėdė Stasys, tapo man artimesnė, tačiau neilgam. Paskui Staselė slapstėsi Kaune. Ten ją suėmė kaip partizanų ryšininkę, ir jos namais tapo Sibiras. Kai iš ten sugrįžo, tėvų sodybą rado nugriautą, tik netoli jos kaip ir seniau ošė kelios tuopos ir drebulės, kurios sodą, kol dar jis buvo, užstodavę nuo šiaurės vėjų. Stasė prisiglaudė pas seserį Rozaliją – kažkodėl ne troboje, o klėtėlėje, iš jos neišsikeldavo ir žiemą. Džiugų ir kituose kaimuose ėmė kalbėti, kad per tardymus ji pagimdė partizano vaikelį, bet tardytojai jį iš motinos atėmė. Gal prižadėjo vėliau jai grąžinti, bet gal ir ne, kai kurie spėjo, kad gal ir nužudė motinos akyse.

Ši trauma ir kitos *gulago* patirtys sudrumstė Staselės atmintį. Ji pati nieko nepasakojo apie savo išgyvenimus, tačiau ir šnekėdavo, ir elgdavosi keistai. Būdavo, kad nesisveikina, eina ir nueina pro šalį. Arba vidury pokalbio užmiršdavo, su kuo kalbasi. Klausdavo, kuo aš vardu, čia pat puikiai prisiminė, kada man dygo dantys, arba kaip vokietis kareivis, toks felčeris, davė tėvui baltų miltelių, kad paliaučiau viduriavęs, puikiai atminė, kaip aš, įlindęs į *stanciją*, verkiau mirusios motinos, arba kaip nuo kalėdinės eglutės traukiodavau saldinių popierėlius ir tikrindavau, kuris jų – ne tuščias.

Vasarą Staselė vaikščiodavo basomis. Pro mūsų vienkiemį beveik kas sekmadienį traukdavo į Eržvilką, bet ne į bažnyčią, sakydavo man, ten iš milicininkų atsiimsianti savo sūnų. Būdavo pakylėta, gerai nusiteikusi, tikėdavo, kad šiandien tai jau tikrai susiras savo vaiką. Grįždama pavaišindavo mane saldainiais – cukrumi apibarstytomis rudomis *poduškelėmis*, pykdavo ir verkdamo, nes milicininkai slepia nuo jos ir neatiduoda sūnaus. Vis paklausdavau, kuo jis vardu, ji atsakydavo, kad vaikelis dar mažas, milicininkai neleidžia jo pakrikštyti, o vadina jį, kaip ir mane, Vytuku.

Taip ji ir gyveno – vasarą uogaudama, rudenį grybaudama. Paprašyta kaimynų

padėti, eidavo ir linus rauti, ir bulvių kasti, už tai gaudama kiek atsitiktinių skatikų. Tvėrė pusbadžiu, rengėsi kaimynių padovanotais drabužiais, per žiemas šalo nekūrenamoje klėtyje. Gyveno be namų ir be artimųjų. Sesers pagamintus pietus atiduodavo šuniui, nes įtardavo, kad ją nori nuuodyti, ir su broliu, kuris slapstėsi nuo enkavedistų, pabėgo į Mažąją Lietuvą, dirbo vairuotoju Klaipėdoje ir tik retsykiais atvažiuodavo aplankyti seserų, nenorėdavo susitikti. Ji tik pakentė, bet nemėgo artimiausių savo giminės žmonių, gal net pyko ant jų – kaip ir milicininkų, kurie slėpė nuo jos sūnų. Gyveno ilgai, beveik užbrėžusi devintą kryželį pasimirė Marijampolės socialinės globos namuose. Iš jos pačios žodžių, kuriuos dar girdėjo mano brolis Bronius, ir kitų pasakojimų apie tetos metus šiuose namuose, galima manyti, kad ji vis dėlto kažką surado, matyt, ne sūnų, o bendrą panašių, nelengvo likimo, senolių buvimą.

Nepykti ant pasaulio, kuris toks nežmoniškas, irgi palaima. Per tetos Staselės laidotuves Eržvilko kapinėse grojo kariškių orkestras, gražių žodžių apie partizanų ryšininkės jaunystę pasakė gyvi jos bendraamžiai, buvę partizanai. Jų atsiminimuose ji liko jauna ir drąsi kovotoja už Lietuvos laisvę. Kalbėjau ir aš, ir mano akyse ji stėjo graži, pati gražiausia mano teta. Kalbėdamas mažčiau ir apie ką kita: na ir kas, kad ji buvo viena iš nelaimingiausių moterų, kurias aš pažinau per savo irgi jau netrumpą gyvenimą, bet ji mylėjo ir buvo mylima.

Aštriais duobkasių kastuvais skvarboma priemolinga kapinių žemė pagaliau atsivėrė ir priglaudė mano tetą. Jau čia, Eržvilke, Staselės namai – amžini. Ji ieškojo jų ilgai, beveik devyniasdešimt metų, tik nežinau, ar labai kankinosi, kad taip ilgai jų neprieina.

Ar ji pasigesdavo savo tikrų namų? Ką ji galvojo, kai pamatė nugriautus? Kaip jie ištuštėjo? Kada Staselė tapo benamė? Kai ją išdavė suimti partizanai? Kai ji suprato, kad liko vienui viena, be draugo, o vaikelis – be tėvo? Akivaizdu, jos benamystė buvo ne tiek fizinė, kiek dvasinė. Lydėjusi ją nuo gal tėvų namų, iš kurių spruko, supratusi, kad ją įtaria ir anksčiau ar vėliau areštuos, gal nuo Kauno, kur ji pas giminaičius slapstėsi ir buvo suimta.

Žemė, priimdama Staselę į save, gal lengviau atsikvėpė. Dabar abi amžinos.

Vaikas būdamas ir kalbėdamas su Stasele, net nepagalvodavau, kad panaši dvasinė benamystė, ir gana anksti, galėtų grėsti man. Juk, ne taip kaip nelaimingoji teta, aš visada turėjau namus. Jų iš manęs neatėmė tie patys, ją kankinę, čekistai, nors galėjo ar net privalėjo tai padaryti. Taip ir pasielgė su mano ir Gerardo Z. bendražygiu Algiu J.: vos vieneriais metais už mane ar Gerardą vyresnis, jis atsidūrė pauglių gulage, kiek arčiau negu tikrasis gulagas – vienoje iš Baltarusijoje veikusių vaikų kolonijų. Grauzė sąžinė: prie baumės ir aš prisidėjau: tardomas, iš baimės dėl savo kailio, ant jo galvos daugiau nei savo suverčiau ir drąsos, ir ryžto, kurio reikėjo mums aną 1956 lapkričio 7-ios vakarą, kai Eržvilko mokykloje vyko Didžiosios Spalio revoliucijos metinėms skirtas koncertas, o mes mokykloje ant sienų ir miestelyje ant medžių priklijavome ranka surašytų atsišaukimų – paraginome nuversti tarybų valdžią ir atkurti nepriklausomą Lietuvą. Pasirašėme – „ALKO: Antitarybinė Lietuvos kovotojų

organizacija". Mūsų trijulė ir buvo ta organizacija. Algis minėjo ir ketvirtąjį, kurio mudu su Gerardu nebuvome matę, net vardo nežinojome. Dabar jau žinau, kad jis nebuvo toks jaunas, kaip mes, ir antitarybiniai žaidimai jam turėjo labiau atsirūgti. Tais metais, KGB pulkininko Vaigausko duomenimis, Lietuvoje veikė net 18 pogrindinių organizacijų. Sunku pasakyti, ar mūsiškė įskaityta tarp jų.

Mokykloje (ir ne tik joje) kilo sąmyšis. Triukšmo direktorės kabinete padvigubėjo, kai po dienos kitos iš jo dingo rašomoji mašinėlė. Labai suklusome, nes prie tos bėdos pirštų nebuvome prikišę. Buvome tik girdėję apie labai seniai, beveik prieš dešimtmetį, mokyklos palėpėje slėptą mašinėlę, kuria buvo rašomi partizanų atsišaukimai.

Čekistai mus susekė tik beveik po metų. Atrodo, jiems padėjo mokyklos sargas, o gal ir kuris iš mokytojų. Ypatingieji archyvai kol kas neatvėrė man šios istorijos slėpinių. Vasarai baigiantis, prieš pat Žolinę, vieną apy pietę, kai vienui vienas namuose varčiau jau minėtą „Magelano žygį“, sulaukiau svečių – dviejų KGB uniformomis vilkinčių vyrų ir išgirdau pirmuosius jų klausimus: „Kaip reikalai? Kaip laikosi ALKO?“ Krūptelėjau. „Nesuprantu, apie ką jūs kalbate“, atsakiau, bet išgirdęs „Tuoj suprasi“, iš tikrųjų greitai supratau, kad čekistai žino daug, gal net viską, ir jiems rūpi ne mano išsisukinėjimai, o tik popieriniai įkalčiai – organizacijos įstatai ir jos narių pasirašytos priesaikos. Matyt, buvo pasakyta, kad aš juos slepiu. Sklaidė, kratė knygas ir sąsiuvinius, vertė aukštyn kojomis visus namus. Pamotei, parsikviestai iš linarūtės, liepė rodyti, kur mano lova ir drabužiai. Brazaičių Antanas, kaimynas, dabar – kviestinis, žiūrėjo į kagėbistus, matyt, nelabai suprasdamas, ką aš, dar toks snarglys, galėjau paslėpti tarp knygų ir sąsiuvinų. Kas kita – šiaudais prikimštas čiuzinys lovoje ar kuparas su mamos ir pamotės išaustomis drobėmis. Ten ne tik pistoletas, bet ir šautuvus tilptų. Slėptuvės būta visai kitur – prie Vidaujos intako, sode, saldinės obels drevėje. Inkilas ją puikiai uždengė.

Iki viliuko, palikto labai toli, gal už keturių kilometrų, Butkaičiuose, ėjome kaip ir tuščiomis rankomis: čekistų planšetėse buvo tik plona it sąsiuvinis knygelė „Istorinė Vytauto reikšmė“ ir keli lapai iš seno žurnalo, turbūt *Trimito*.

Tardomas Jurbarko saugume pradžioje nieko neprisipažinau. Paliko vieną, parodė skambučio mygtuką, juo galėjau paskambinti, kai norėsiu kalbėti. Naktį, gal paryčiais, paspaudžiau mygtuką. Pasakiau, kad visus ALKO popierius, kokius tik turėjau, ne visus pats ir perskaitęs, slėpiau skardinėje po lieptu per Vidaują, ir vandenys per pavasario potvynį ją nuplovė ir nusinešė su ledo lytimis. Kažin ar patikėjo, juk po mėnesio atvažiavo ieškoti – antrąsyk kratyti namų. Vėl nerado. Tada išleido po dviejų parų. Namų grįžau pėsčiomis. Sunkiai vilkau kojas tuos aštuoniolika kilometrų. Nebuvau sumuštas, bet linko keliai, gėlė ir galvą, ir pečius, skaudėjo nugara ir visas kūnas, tarsi iš medžio ant kietos žemės iškritus, vis sustodavau atsipūsti, ir ne tiek ilsėjausi, kiek galvojau, ką pasakysiu namiškiams, ir ką jie man sakys. Dar nebuvau suvokęs, kas nutiko, ar svarbesnis areštas, ar kad jau grįžtu namo?

Visiškai nenorėjau grįžti. Namus buvau praradęs, kaip ir teta Stasė. Jei iš jos atėmė sūnų, ką atėmė iš manęs? Nieko. Ne, ne visai, juk prigrasė, kad nors ką išgirdęs apie iš

direktoriaus kabineto pavogtą rašomąją mašinėlę, tuoj pasakyčiau direktorei, mokytojams, geriausiai – fizikui, Kostui Stanaičiui. Nepasakysiu – jie patys mane susiras ir man bus blogai, daug blogiau negu dabar. Vilkdamasis vieškeliu namo, dar nežinojau, kas yra blogiau, kad Algiui J. jau tada buvo blogiau, nes aš neapgyniau jo, juk savo nusikaltimu pasidalinau su juo, dar daugiau – pripažinau, kad jis – pirmesnis, išmintingesnis, atsakingesnis. Bijojau prisipažinti – sulaužiau priesaiką, išdaviau, neišsigyniau, kad žinau ir veikiu, ką veikiu. Dabar jau nebuvo svarbu, ar buvau kaltas. Kam ir prieš ką? Gyventi buvo neverta, bet gyvenau ir net ėjau namo.

Iš toli, jau nuo beržyno, genesy prie klėties pamačiau stovintį tėvą. Jis laukė, kol prieisiu, pats priešais nežengė nė žingsnio.

– Tai pabuvai, – pasakė, kai sustojau prie pat, bet tylėjau, – ir kalėjime.

Neklausinėjo, kaip aš ten laikiausi. Tik pridūrė, kad – nebe mažas, keturiolikos jis su žimajorais miške kaip lygus medžius kirto, pats turiu galvoti, kaip gyventi. Ir jis, ir Palionė, mano pamotė, neturi tiek pinigų, kad antrąsyk iš kalėjimo išpirktų. Pareiti namo – paprasta, sunkiau – neišeiti.

Ar buvau išpirktas?

Galbūt. Pamotė vis minėjo skeptaitę su visais mūsų pinigais, kuriuos ji laikė virš *balkio*, o tada sukišo į čekisto planšetę, kiek pabuvusią padėtą ir ant stalo virtuvėje, kur krėtė net prakurus, sukrautus į duonkepe. Ar galėjo akylas čekistas pakeliui į Jurbarką nerasti tos skeptaitės?

Ar pabuvau tikrame kalėjime? Gal ne. Pirmą naktį laikė užrakinę kabinete, kuriame iki vakaro ir tardė, jei ir snaudžiau, tai sėdomis, ant sofos. Antrą dieną uždarė jau areštinėje, bet buvau joje vienas. Kažkur čia prieš dešimtmetį buvo kalinamas Eržvilko gimnazijos direktorius Vincas Ulevičius, iš tikrųjų – buvęs Žemaičių legiono štabo viršininkas Stasys Jarmala. Pabėgęs iš Jurbarko KGB areštinės 1949-ųjų vasarą, rudenį jis žuvo. Nemačiau nei Gerardo, nei Algio, nors žinojau – jiedu kažkur čia, visai arti. Kur? Valgyti nenorėjau, net nežiūrėjau, ko davė, vandens pats prašiau. Tardydami (dviese, pakaitomis) operatyviniai įgaliotiniai manęs nemušė, nekankino. Kartojo klausimus, ir jie buvo vis tie patys, jau atsakyti ir neatsakyti. Pradėjau painiotis, net nežinojau, į ką ir kaip atsakiau, tik džiaugiausi, kad dingusi iš mokyklos rašomoji mašinėlė tapo svarbesnė už atsišaukimus, kuriuos mūsų trejetas parašė ir išklįjavo. Kaip ir ALKO popierius, kurie nuskendo Vidaujoje.

Vis dėlto tėvas teisus, ištrūkau iš *kalėjimo*, nors jis gal nebuvo panašus į tą, kur dešimt metų praleido Stasė. Arba Stasys Jarmala. Tikrą, nes nepakeliamą. Nepabėgau, buvau išleistas, prigašdintas užmiršti, ką galvojęs ir veikęs, prižadėjęs nė iš tolo nesiartinti prie tarybinės santvarkos priešų, sutikus tokių – pranešti mokyklos direktoriui. Išleistas namo, bet ne laisvas: kai po mėnesio su tėvu ir pamote brolis sutarė išsivežti mane į Kauną, mokykla nesurašė kitai mokyklai reikalingos mokinio charakteristikos ir buvo pasakyta – niekur nevažiuosi. Tada dar nenučiuokiau, kad ir čekistai dar beveik metus lankysis mokykloje, direktorės kabinete vis teirausis apie dingusią rašomąją mašinėlę,

arba, grįžtant po pamokų namo, išnirs iš Balandinės miško ir užduos tą patį klausimą: kur ji? O naujienų nebuvo: rašomoji mašinėlė prapuolė lyg į vandenį. Jos vagys buvo apdairesni už mūsų trijulę, visa čekistų kariauna jų nepričiuo. O štai Algio J. mokykloje nesutikome. Ir į namus jis nesugrįžo.

Tėvas net ir tokiam kalėjime, ir tiek trumpai, kaip aš, nepabuvo: jį tik lygtinai nuteisė dvejiems metams už iš aptvaro prapuolusių kolchozo telyčių. Ją pavogė kaimynas, tėvas tai žinojo ir ilgai prisiminė. Su svečiu išgėręs taurelę, kvosdavo pašnekovą, vis klausdavo, ar jį kaimynai prakeiktų, jeigu naktį jis vagies stogais raudoną gaidį paleistų.

Bet kaimyno namai nesudėgė. O po dvidešimt penkerių metų tėvas, ligos ir bekelės, gąsdinusios greitąją pagalbą, priveiktas, pats išsikels iš savo namų ir nematys, kaip traktorius su buldozeriu juos greitai ir smagiai griauna. Naujų namų jis ieškojo netoli Seredžiaus, ten, kur prie Palemono kalno jauniausias sūnus Algimantas, netikras mano brolis, sumūrys iš silikatinų plytų namą. Deja, tėvas nesulauks įkurtuvių, paralyžiuotomis kojomis pabaigs kelionę į amžinus namus Seredžiaus kapinių žemėje, po trečio insulto užges mažame mediniame namelyje, viename iš tų, kurių Chruščiovo laikais pristatė visuose *kolchozuose*.

Tad kada ir kaip aš išėjau iš namų? Norėjau ar nenorėjau išeiti? Ar išeiti iš namų iš tikrųjų tai – eiti *namo*? Ar benamystė yra namų ieškojimas?

Atrodo, kad – taip. Marytės, Staselės ir tėvo gyvenimo pavyzdžiai – apie tai. Ir manasis gyvenimas – taip pat. Tuščio ir pilno gyvenimo kaip namų iliuzija. Išėjęs ir likęs benamis, ėjau namų link. Yra to kelio kryžkelės, jo mazgai, jo šuliniai, jo blyksniai ar juodosios skylės. Keisti susitikimai ir išsiskyrimai, kai viską žinai ir kartu nieko nežinai. Ne tik apie save. Kodėl vienu metu negaliu būti ir nebūti keliose vietose – savo ir ne savo namuose? Gal ir man tinka nelokalinės daiktų būties principas. Gal ir aš, neišėjęs iš Jerubiškių, žinau, ką veikia visi kiti žmonės, o jų ir anuomet buvo galybė, gal per du milijardus. Sako, tai – paradoksas. Neva prieštarauja Alberto Einšteino postulatui – informacijos greitis negali viršyti šviesos greičio. Bet kiti fizikai sako, kad tai – normalu, kvantinę gravitaciją jie dabar aiškina kaip be galo plonų Visatos stygų vibraciją, tad ir mano namų gal reikėtų ieškoti kaip tokių stygų. Ten būtų ne trys ar keturi, bent dešimt matmenų – devyni erdvės ir tik vienas laiko, o gal ir daugiau, ir visa, kas sudėtinga, būtų tapatu tam, kas – paprasta.

Savo namų niekuomet nesudedame ir neatimame. Jie – vientisi. Jie buvo, yra ir bus. Paprastai taip kalbame apie Dievą, Būtį, Laiką, Erdvę, Visatą.

Ir man vis labiau patinka galvoti, kad namai Jerubiškėse – tik *holograma*. Bandau įsivaizduoti – gyventi joje. Kartu su tėvais, broliais, Maryte, Stasele. Visais, kuriuos tik sutikau ir pažinau. Galiu dalyti savo namus į daugybę vaizdų. Nuo to jie nei mažėja, nei didėja. Visi jie būna kartu. Kartu su mano naujaisiais namais Kaune ir Vilniuje, visur, kur tik po to gyvenau ar dabar gyvenu.

Ir nematomos, kvantinės ar kitaip fizikų pavadintos, jų stygos yra *paprastai* matomos ir lengvai mūsų pirštais užgaunamos – it gitara studentų vakaronėje.

Anuomet, 1960-aisiais, kai vis dėlto palikau Jerubiškes ir, gavęs iš mokyklos charakteristiką rekomendaciją, atvažiavau į Kauno politechnikos institutą studijuoti inžinerijos, radau miestą technikos tvirtovę. Studentų jame – tūkstančiai. Juos mokė inžinerinių dalykų, visai nesukdami jiems galvų dėl humanistikos. Tiesa, ir jiems buvo dėstomos *ypatingosios* humanitarinės disciplinos – Tarybų Sąjungos komunistų partijos istorija, marksistinė lenininė filosofija ir mokslinis komunizmas. Tiesa, ir jie buvo kažką girdėję iš istorijos, mokėsi užsienio kalbų, bet lyg tarp kitko, tarsi nesvarbių dalykų. Institute tebuvo vienas poliglotas – profesorius Andrius Novodvorskis, mokėjęs keliolika kalbų, kitiems užteko vienos – rusų. Humanitarinės knygos iš Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos iškeliavo į Vilnių, o institutas pasiliko tik gamtamokslines ir technines. Mieste sunkiai galejo sutikti humanitarą. Išsikėlė į Vilnių rašytojai, dailininkai, kompozitoriai, o įkandin jų – ir filosofai, istorikai, ekonomistai, teisininkai.

Miestas buvo atiduotas technokratams. Jie, aišku, valdė gamyklas. Partinėje ir kitoje miesto valdžios piramidėje aukščiausius postus užėmė Politechnikos instituto absolventai. Inžinieriai – mechanikai, chemikai, elektrikai, statybininkai, technologai. Miestas statė tik namus, fabrikus, įstaigas, visa, ką vadiname daiktais. Kokie ten holografiniai jų pavidalai? Daiktai nesikalbėjo, jie nežinojo vieni kitų. Kam buvo lemta mieste prikelti tarpukary ir anksčiau gyvavusią jo dvasią? Galbūt aktoriams? Jų būrys buvo nemažas: veikė Muzikinis ir Dramos teatrai. Galbūt dailininkams, skulptoriams? Piešti ir tapyti miesto mokyklose vis dar šiek tiek mokė. Kompozitoriams? Viktoras ir Giedrius Kuprevičiai kariljonu viliojo klausytojus prie Karo muziejaus, bet panašių pasišventėlių reikėjo daugiau.

Žmogaus sielos inžinierių, kaip kadaise Josifas Stalinas pavadino tarybinius rašytojus, XX a. septintojo dešimtmečio Kaune beveik neliko. Valdininkai žinojo tik dramaturgą Juozą Grušą, mokytojai gal prisimindavo, kad mieste gyvena Levo Tolstojaus „Karo ir taikos“ vertėjas Edvardas Viskanta, o *Tulpės* kavinėje konjaką gurkšnoja trečiafrontininkas, Cvirkos ir Nėries bendražygis, Valys Drazdauskas. Sunku anuomet buvo nors ką išgirsti apie Kazį Jankauską, sugrįžusį iš gulago ir slepiantį savo rankraščius sofoje, apie keturvėjininką Juozą Žlabį-Žengę, prozininką Viktorą Katilių, vertėją Vaclovą Šiugždinį, poetą Antaną Jasiūną ir kitus tarpukario literatus, kurie nepasitraukė į Vakarus, o liko prispausti prie gyvenimo be literatūros. Miestui jų nereikėjo, jie nemokėjo gaminti daiktų. Ir jie benamiai – buvę rašytojai, išvaryti iš literatūros namų, beje, vienintelių, tarybinių, pagal Stalino ir Maksimo Gorkio projektą pastatytų. Jie buvo šalti, tamsūs, su durimis be rankenų. Ne tu pats, kažkas kitas tas duris atidarinėdavo. Keista, kodėl rūpėjo į juos įeiti, pamatyti, pabūti?

Pastarieji žodžiai – ne apie vyresnius, o apie mus, anuomet jaunaisiais vadintus, rašytojus. Vienių pavardės šiandien gerai žinomos, kitų – ne itin, tačiau anuomet visi buvome kartu: Vilma Adomavičiūtė, Vladas Baltuškevičius, Ramūnas Klimas, Jonas Kvedaravičius, Algimantas Liekis, Aleksas Dabulskis, Mykolas Karčiauskas, Robertas Keturakis, Marija Macijauskienė, Algimantas Mikuta, Petras Palilionis, Aldona Puišytė,

Vytautas Salinka, Raimundas Samulevičius, Vladas Vyšniauskas, Leonas Zaleckis... Įkandin ėjo kiti: Gražina Cieškaitė, Gintautas Dabrišius, Donaldas Kajokas, Gintaras Patackas, Dalia Saukaitytė, Augustas Tamaliūnas, Petras Venclovas. Jauni ir visai ne jauni, studentai, darbininkai, mokytojai, gydytojai, inžinieriai, visi, kurie bandė rašyti. Kurie gebėjo, bet nemokėjo, kurie negebėjo, bet pramoko bent abėcėlės. Anuomet jų mieste buvo per 60, ir visiems reikėjo pripažinimo, reikėjo savų namų. Pirmiausia – tų, kurie turi sienas ir stogą.

Nenorėjome būti benamiai. Neturėjome vietos, kur susitikti, vieni kitiems paskaityti savo kūrybos, pasišnekėti apie paskelbtus ar tik ką parašytus kūrinius. „Kauno tiesos“ kultūros skyriaus redakcijos kambarys nebuvo mielas. Dėl jo visada reikėdavo iš anksto tartis. Dažniausiai susitikdavome kavinėse. Tarpukary garsi *Konrado cukrainė* vadinosi *Tulpe*. Joje kavą su konjaku gurkšnodavo ir kalbėdavosi vyresnieji – rašytojai Valys Drazdauskas, Juozas Grušas, Vaclovas Šiugždinis, dailininkai ir aktoriai – Liudas Truikys, Kęstutis Genys. Kasdien jų čia matydavai bent keletą. Mes, jaunesnieji, netoliese atradome buvusį *Versalį*, pervadintą *Vakaru* ar *Jaunimo kavine*. Čia turėjome kambarėlį, galėjome pabūti atskirai nuo muzikos ir kito restorano triukšmo. Čia paskaitų apie literatūrą mums perskaitė Valys Drazdauskas, Antanas Jasiūnas, Bronys Savukynas, Viktoras Spitrys.

Jaunųjų fizinė benamystė baigėsi, kai Kaune pradėjo leisti žurnalą *Nemunas*. Anapus redakcijos langų sruvo tikras *Nemunas*. Kasdien burbuliavo virdulys, arbata ar kava tapo pigesnė ir skalsenė nei *Tulpėje* ar *Vakare*. Keista iš redaktorių buvo išgirsti, kad jie laukia visko, ką tu parašysi. Tai buvo netiesa, bet maloni.

Ar jau buvome priėję kažkokius namus? Galbūt.

Vienok kelionė iš Jerubiškių kaimo į naujus namus ir iš jų – atgal, ne tolyn, bet gilyn, tada nesibaigė, o tik prasidėjo. Kaip ir sakė tėvas, pareiti, *visada eiti namo* – labai paprasta, na ir kas, kad mano daug vėlyvesnė, beveik seniokiška, *holografinių literatūros namų* idėja vos brėško.

Šito žodžiais nutapyto holografijos vaizdo datą turėčiau nurodyti seną, beveik iš akmens amžiaus – 1967-ieji.

Vaizdas, beje, ne iš literatūros, o gyvenimo.

Vytautas MARTINKUS

JUOZAS ŠIKŠNELIS

*... su raudonais
quzikaiss**

Ryte atsikėlus nebūtina tikrinti ar niekas nepasikeitė į blogą ar gerą pusę, nes kitų padėčių nėra numatyta tveriant šį pasaulį. Į viršų ir žemyn, aiškinti, kur gera ar bloga, nesiimu, kiekvienas dvikojis turi pats susigaudyti. Kiek į šoną būtų žavu, pavyzdžiui, padėtis pagerėjo trisdešimt laipsnių į kairę; suprask, kaip nori: pirmiausia pagerėjo, bet kodėl į kairę ir kam lygus vienas laipsnis? Šie išvedžiojimai reikalingi visus paprotinti, kad nesergu silpnapročių ydomis: netikėt savimi ir paisyti kiekvieno mulkio nuomonės. Per daug garbės. Yra veidrodis, viską pasakantis veidrodis, o jei šis stiklo gabalas ūmai nueina rūdimis ar pasidengia patina ir nustoja rodyti mano neatremiamą žavesį

**Autorius žino, jog šis žodis nevertotinas, bet iš dainos žodžių neišmesiu.*

- objektyvią tikrovę, yra plaktukas, beje, *Made in China*, jeigu neklystu, nors iki tokių smulkmenų retai nukrentu, prašome nesuprasti, jog skraidau it balionas, tiesiog esu aukščiau to, kuo gyvenate jūs, nieko nenoriu įžeisti, bet nesu kaltas, kad Dievas sutvėrė būtent taip: čia – aš, mano, ten – kiti, jūsų, taigi šešis ar aštuonis šimtus gramų sveriantis įrankis viską išsprendžia vienu smūgiu, chirurginė invazija – radikali, bet vienintelė veiksminga priemonė, veidrodis, kad ir kiek jam metų būtų, bet iki antikvarinės, Viktorijos laikų vertybės, tolokai, gauna ko nusipelnė, negalima iškeipti objektyvios tikrovės. Ne mano pašaukimas rūpintis buitimi, bet teks užsukti į ūkinių prekių parduotuvę, berods, taip vadinasi vieta, kur galima įsigyti veidrodį, o gal kaip tik ne ten, rinktis serijinę kinišką štampuotę, be dvasios ir charakterio, o pašniukštinėti antikvariatuose ar sendaikčių turguose, nors tiek vieni, tiek kiti, toli nuo tikrųjų europinių didmiesčių senienų prekiautojų, mūsųose didžiuojamasi tuo, kas ten paliekama prie konteinerių. Bet galėtų pasisekti aptikti stebuklingą veidrodį, kuris it Dorjano Grėjaus portretas sustabdytų negailestingą laiką, bet tegul seras Vaildas yra vienas mėgstamiausių mano rašytojų, nereikia stebuklų, daiktas privalo rodyti tai, kas yra. Tegul laikas slenka savo iš anksto nustatytomis ribomis – nė per plauką greičiau, nė per plauką lėčiau, o veidrodis su laiko slinktimi neturi nieko bendro, nes jo paskirtis rodyti tai, ką jau iki koktumo daug kartų pavadinau objektyvia tikrove. Bet, turiu pastebėti, veidrodis tai yra daiktas, kuriam niekada neskysčiau nė pusės to, kas čia apie jį parašyta. Labai retais atvejais žvilgteliu jo pusėn, nes klysta manantys, kad šis negyvas daiktas turi gelmę, anaip tol, sekus paviršius, sidabro folija, už jos stiklas, siena, tuštuma, be dvasios daiktas. Retomis abejonių akimirkomis žvilgteliu į veidrodį, ne išsklaidyti jas, bet sutvirtinti savo tikėjimą ar pasitikėjimą. Be to, nereikėtų primityviai suprasti, kad veidrodis tai pigus daiktas, kabantis ant sienos neskoninguose medžio imitacijos rėmuose, ne, veidrodžiai aplink mus, o neretai taikosi pakliūti į kreivų veidrodžių karalystę, bet tai platesni samprotavimai, nes veidrodis tai atsidavusio, suprantančio, pasitikinčio, susižavėjusio pasekėjo žvilgsnis. Kada aplink tave tokių ne vienas ir ne du, kokio veidrodžio dar gali prirėkti, ką seras Vaildas dar galėtų gudresnio sugalvoti su nesenstančiu dendžiu? Ir tai neatrodo laikina, nueinanti nebūtin lyg pasaulio tuštybė, tai amžina, taip buvo ir taip bus, tepabando, kas įrodyti priešingai. Ak, buvo bandymų, nereikia užsimerkti, apsimesti kurčiu, buvo, bet tai rėpliojantis mėšlavabalis prieš dramblio masę, jėgą ir didybę. Neperdedant.

Lankstosi, šypsosi ar rodo dantis, pardon, tai nėra maloni tema, sekasi tiems, kurie turi ką rodyti, nesvarbu, Dievo duota ir drėbtelta, ar porceliano, dailūs, nejuostantys, negeltonuojantys, klinikoje sudėti. Napatikėsite, bet šioje kelio atkarpoje tik viena pamėlusi ir pageltonavusi ubagėlė ties biblioteka sureagavo neadekvačiai. Nemėgstu ubagų, net suprasdamas, kad Dievas juos sutvėrė kartu su visais, kaip ir niekam nereikalingus parazitus, toks buvo jo planas ir aš nesirengiu jo užginčyti, bet kada ubagas nežiūri į tave primušto šuns akimis, kaulydamas, tegul ir ne Stanislavskio metodu, išmaldos, bet abejingai nuleidžia išblukusiomis akimis, tarsi teigdamas: niekur nedingsi, turėsi duoti, nekyla ranka kišenėn ištraukti variokų, nors tu ką nekyla. Grįžtant prie ne

kartą minėtos temos: ar ne kiekvienas privalo žinoti savo vietą? Mintinai. Be sufferių. Žinote, mes niekada ir nieko nepasieksime – nei komunizmo, nei kapitalizmo, jeigu nuolatos kiekvienam teks nurodinėti jo vietą. Tarkime, ką tik minėta vaivorykštės spalvų veido ubagė: savo vietą ji žino, jai tą vietą paskyrė vyresnysis ant ubagų, netgi suderinęs su bibliotekos vadovybe, tik niekas nepamokė elgtis, ji tarsi didžiuojasi savo kilme ar vieta, kurią užima, todėl mano variokai lieka kišenėje. Sunkiai uždirbti, beje, ne lengva ranka įmesti į mano aukų dėžutę, aš, priešingai ubagei, puikiai žinodamas savo vietą, teisėtai esu juos gavęs. Nepakankamai, ne tiek, kiek esu vertas, kiek nusipelniau, bet teisybės nebuvo ir nebus, mes tik nedrąsiais žingsneliais bandom žingsniuoti ton pusėn, o kada ten nukaksime? Niekas, net Dievas nežino. Tai, kas ir kaip čia pasakojama, yra skirta jums, – kuriems dažniausiai neužtenka pasakyti, bet reikia dar pirštu bakstelėti, todėl savo kalbą paprastinu, derinu prie jūsų suvokimo, jeigu norite žinoti.

Nenoriu pasirodyti įkyrus, bet negaliu apeiti vieno ypatingo žvilgsnio, kuris mane džiugina, tai pilnas neslepiano pavydo žvilgsnis. Žmogus neslepia savo jausmų ir tai yra puiku, nes, visų pirma, taip jis įvertina tave, tau nereikia svarstyti, ką jis apie tave galvoja, žvilgsnis pasako viską, iškalbingai. Jeigu pavydi, yra dėl ko. Ir tai džiugina daug labiau nei šuniškas, dažnai dirbtinas atsidavimas, mat esmė yra tokia: šuo, norėdamas parodyti savo atsidavimą, atkiša neapsaugotą gerklę, žmogus, rodydamas atsidavimą, atkiša tik dantis, kurie plačioje šypsenoje gali tau perkasti gerklę. Ar jaučiate skirtumą? Aš nuolatos tą jaučiu. Todėl neprarandu budrumo ir nepriimu išskėstomis rankomis tų, kurie bando rodyti savo begalinį atsidavimą. Malonu, bet kam to reikia, geriau pinigais, kaip sako senas žydiškas anekdotas. Juo labiau, jog kas antras svajoja pasimaudyti mano šlovės spinduliuose, nors skamba banaliai, bet ko žmonės dabar nedaro, norėdami tapti / ar būti/ tuo, kuo neturėtų tapti /ar būti/. Daugeliui atrodo, kad buvimas šalia manęs juos automatiškai pavėrs dalimi manęs. Pakenčiamus prisileidžiu, nepakenčiamų vengiu, daugiau pastarųjų, todėl, užuot žingsniauęs alėjomis ir prospektais aukštai iškelta galva, kilmingu profiliu ir leidęs matuoti save svetimiems žvilgsniams, atmieštieiems pavydo ir pasigėrėjimo, aš leidžiuosi kiemais aplinkinėmis gatvelėmis lyg valkata ar nusikaltėlis, vengiantis teisingumo. Bet netgi aš nenusipelniau krislelio ramybės, ne tos, kurios linki, kai padedi šaukštą, o tos, kuri priklauso čia, šioje ašarų pakalnėje, fe, vėl banalybė. Mes įpratome prie stereotipų, nuvalkiotų ir nutąsytų lyg mėsgaliai plėšrūnų puotoje, žodžių, kurie seniai prarado prasmę, nes nudilo, užuot paieškoję ko nors šviežesnio, automatiškai kartojame nuvalkiotus. Tai, beje, liečia ir mane, todėl paskubomis taisausi: ramybės, kurios nusipelnai čia, šiame banalybių liūne. Daug geriau, bet iki tobulumo ribos toloka. Nors daugelis galvoja, o aš jiems nė kiek neprieštarauju, kad esu tobulas (kitiems – siekiantis tobulumo; šiems atkertu, kad tuo pasižymi kiekvienas mulkis, šaukiantis kelių sankirtoje, jog siekia). Turiu pranešti, kad tuo užsiima ne subinlaižiai, kurie iš pagyrų nori apčiuopiamos naudos: paglostysiu paplaukiui, ir pats būsiu paglostytas. Greitai atsikanda išsilaužydami dantis, nesu parsiduodanti moteris, kuri kiekvienam dosnesniam klientui prisiekinėja amžiną meilę bei ištikimybę. Nesu šykštus pagyroms, anaipol, bet

žinau, kas jų nusipelnė, o nemėtau į kairę ir dešinę lyg perlus kiaulėms. Viskas turi savo kainą, už viską reikia mokėti. Vaikystėje kritusiems ant galvos, nesvarbu iš kokio aukščio, atrodo, kad užtenka vienam tokiam pačiam krituoliui kelių sankirtoje sušukti: „A. K. talentingas!“ ir šis, užsisiautęs visam gyvenimui purpurinę togą, eina teisti gyvųjų ir mirusiųjų, atleiskite, Šventas raštas čia niekuo dėtas, užnešė ant posūkio. Neišduosiu paslapties paviešindamas, kad apie žmogaus vertę sprendžia ne vienas šaukiantis, nesvarbu, ar garsiai, ar kelių sankirtoje, gali ir nuo bačkos, bet jo balsas į dangų neina ir jį girdi tik tas, apie kurį šaukia bei giminės ir artimieji. Šitą visiems mulkiams sunku ar iš viso neįmanoma suvokti, kalk nekalęs, tašyk kuolą ant galvos netašęs, o jis apsisukęs tau sakys: o mane tas ir tas pagyrė. Kada pagiria žmonės iš didžiosios raidės, pašvęstųjų klanas, nors labai nenoriu vartoti masoniškojo termino, man neskanu, nes tie žmonės neposėdžiauja apytamsiuose kambariuose, vidurnaktį, prie žvakių šviesos, nesilaiko ritualų ir griežtos regulos, gyvena eilinių žmonių gyvenimą, bet yra be galo protingi bei atsakingi ir žino kiekvieno vertę. Gal per plačiai užgriebiau, nes jie nėra protingos mašinos ar Dievo pasiuntiniai, kad nustatinėtų kiekvieno vertę – beviltiškas užsiėmimas aštuoniasdešimt procentų visuomenėje – beverčių nei skaičiuoti, nei sverti nereikia. Jie moka atsirinkti, moka įvertinti, jie nuolatos konsultuojasi ieškodami naujų vardų. Žinau, ką apie juos kalba tie, kurie nepakliūna į jų akiratį: klanas, mafija, nusikalstamas susivienijimas. Kalbėkite ką norite, bet turi visuomenėje būti sveikatinimo grupė, kuri neleistų plisti piktžolėms ir kitokiam šlamštui. Nagi sakykite, kaip atrodytume, jei staiga apie meno ir kultūros reiškinius imtų kalbėti ir vertinti santechnikas, asenizatorius ar šaltkalvis mechanikas. Kultūra ir menas nepakiltų, pardon, iš prikakatų vystyklų. Gal ir vėl netiksliai išsireiškiau, nes iš prikakatų vystyklų dar galima sukurti meną, o tai, ką atrinktų liumpenai, tiktų tik sąvartynų senbuviams, faktas. Tik ne estetiniam, bet utilitariniam vartojimui.

Prie to paties knieti atremti kelių nupušusių nesusipratėlių nuolatinius priekaištus: kame mano indėlis į miesto ir krašto kultūrą? Galima būtų nuleisti negirdomis ar juokais, bet praradęs kantrybę atrėžiu: nėra mano indėlio į kultūrą ir būti negali, nes aš pats esu kultūra, jeigu jums neužtenka proto tai suvokti, - jūsų problema.

Nenoriu pasirodyti pernelyg tiesmukas ir didaktiškas, bet tikriausiai, neišlaikydamas tono, lepteliu tai, apie ką reikėtų nutylėti, nes mano svarstymai į absoliutą netaiko (keistas prisipažinimas), todėl, kad gyvenimas yra margesnis... tik ne už genį, už vaivorykštę, kuri turtingesnė spalvų gama nei tas paukštelis, sukeliantis galvos skausmą savo stuksenimu bei priedo keliantis ne kokias asociacijas, prisiminus netolimus laikus, kurie vieniems nostalgija, kitiems kuo greitesnis užsimiršimas. Taigi gyvenimas margesnis nei Vaivos juosta ir vienu sprendimu viską suklasifikuoti yra neįmanomai sunku, todėl darau išlygą ir tvirtinu, jog ne viską galiu aprėpti. Štai priešais skelbimų stulpas, apklijuotas metriniais plakatais, ant kurių puikuojasi veidas žmogaus, grojančio smuiku. Šalia pristatymas su kategorišku tvirtinimu, jog tai žvaigždė, kokio ryškumo – nutylėta, matyt, apdairiai, nes retorika padėti negali, jei nėra verdikto, manau, suprantate, ką turiu galvoje? Negaliu

tvirtinti, jog V. J. pats pasiskelbė esantis neaiškaus ryškumo žvaigždė, bet tai liumpenu noras matyti jį žvaigžde. Ką noriu tuo pasakyti, yra nesuvaldomi procesai, juk gyvename ne geraširdžių diktatorių, kurie visi kaip vienas mylėjo vaikus ir meną, šalyje. Ten viskas daug aiškiau: pasakyta – žvaigždė, ir basta! Audringi plojimai, ovacijos. Dabar demokratija, todėl ant skelbimų stulpų puikuoja veidai štai tokių žvaigždžių, kurių ryškumo niekas nedrįsta nustatyti. Arba nustato, tik ne tie, kuriems derėtų pagal rangą. Bet tiek to, tegul liumpenai turi savo žvaigždes, juk ir jie mano nusipelnę kažką turėti savo, tegul...

Pro nejudančius ar negyvus objektus, kurie kelia pagrįstą pasidorygėjimą, visada gali praeiti paniekinamai vyptelėdamas, nes jie daugiau nenusipelnė, galop niekam nereikia atsiskaityti už tavo poziciją, niekas prikišamai nežiūri į akis, kišdamas savo smirdantį snukį ir neklausia: ar tau patinka... Todėl man patinka negyvoji materija: grafomanų tekstai, neturėję įgauti knygos pavidalą, skelbimų stulpai su metrinėmis afišomis atlikėjų, kurie savo muzika būtų tinkamiausi baidyti žvirblius iš vyšnyų, iš teleekranų nenykstantys beviltiški atlikėjų veidai, teatrų premjeros, neturėję išvysti scenos šviesų ir žiūrovų akių. Matai, stebiesi akiplēšišku ir kvailybe, ir kiekvienam klausiančiajam tavo nuomonės gali atrėžti ką nors absoliučiai ne į temą, bet ką daryti, jei šalia tavęs urgzdamas plėšraus tigro balsu čiūžteli naujitelaitis, blizgantis ratlankiais ir kitomis detalėmis visureigis, o už jo vairo porcelianinius dantis rodo tavo buvęs studentas, kuriam neatsargiai leptelėjęs, kad yra ganėtinai gabus, nutiesei kelią siekti kūrybinių aukštumų, kurias, pasirodo, jau pasiekė ir dabar yra tau be galo dėkingas už parodytą kelią bei kryptį ir nori deramai pakviesti pietų, suprantama, į aukščiausios klasės restoraną, kur atsainiai užsakęs pačius brangiausius patiekalus, beje, net nepaklausęs ar nesi vegetaras, o gal skrandininkas, vograuja apie meno aukštumas, į kurias jis neva jau užkopęs, naivuolis, net nenujaučia, kad tos neva aukštumos yra smėlio krūvelės vaikų žaidimo aikštelėje, raminu save, bet neįtikinamai, nes džipas už restorano durų ir prašmatni vakarienė, bajoriški mostai, kalba, kad kažko nesuprantu, negi praleidau momentą, kai mūsų šalyje už meną pradėjo mokėti pinigus, o ne grašius kaip iki šiol. Bet netrunku nusiraminti, nes šis akselerantas, kurį kažkada neatsargiai pagyriau, ir dėl to dabar gailiuosi, pinigus daro ne iš meno ir, reikia jį už tai gerbti, pats tai supranta bei pripažįsta. Žinau, tai chaltūra, ir jūs, mano guru, už tai mane tikriausiai smerkiate, virkavo tikromis ašaromis, nepuoliau jų valyti, nes nesmerkiau, atvirkščiai, norėjau ploti per petį ir netgi sumokėti už vakarienę, kad tik jis nepaklausė manęs ir nepasuko į meną, klaidingai manydamas, kad kiekviena chaltūra vadinama menu. Nepadariau to, nes be galo trikdė jo nepriekaištingi porcelianiai dantys (dešimt gabalų, spėjo pasigirti, važiauvau į Latviją, ten pigiau ir specialistai geresni), kuriuos rodė, o gal jie patys lindo iš burnos, kada reikia ir nereikia. Taigi vyrukas buvo savo vietoje, dantys ne, todėl vakaras liko sušiktas. Dantys gali viską sugadinti, ne veltui tautos išmintyje mirga perlai apie dantis: parodė dantis, juokis šaltais dantimis, liksi be dantų ir taip toliau, etnografija.

Regis, mano tikslas, į kurį neva skubu, nesiartina, bet slenka vis tolyn ir tolyn, ypač

dabar, sočiai prisikirtus, tegul ir ne dantimis už dešimt gabalų. Fenomenalu ar ne, bet tikslui slenkant tolyn nuo manęs, laikas tarsi stovi vietoje, tai yra erdvė, nesusijusi su laiku, jeigu nieko nesupainiojau, jei jau supainiojau, bandau atitaisyti: vienas veikėjas, irgi apie save manantis pernelyg gerai, sumanė seriją žymių žmonių portretų, savaime suprantama, jog sąrašė atsidūriau vienas pirmųjų, tiek to, dėl šito nėra ko ginčytis, bet juokingiausia, kad šią jo seriją jau užsisakė Nacionalinė galerija ir netgi sumokėjo neliesą honorarą. Visada neklystamai supratau du dalykus: už ką man moka pinigus ir kad jų dydis neadekvatus mano vertei, bet niekaip negaliu susitaikyti su mintimi, kad pats tapau pasipelnymo objektu, todėl paviešinu, jog A. K., tai yra dailininkui, esu be galo priekabus: nori iš manęs uždirbti – pasistenk! Stengiasi žmogelis net gausiai prakaituodamas, bet kiekvieno mūsų pastangos yra ribojamos įgimtų galimybių, tik, deja, ne visi tai iki galo įsisąmonina, manydami esą dievai. A. K. nepriklausė tai kategorijai ir, prisipažinsiu, reisykiais man jo būdavo gaila, kitais atvejais apimdavo piktdžiuga, lygybės ženklas tarp būsenų nedėjau, kiekvienas kartas būdavo vis kitoks. Šiandien turėjo būti nutepiti paskutiniai potėpiai, nes viskas užtruko pernelyg ilgai, suprantama, ne dėl mano kaltės, tik dėl pretenzijų, bet paklauskite: argi aš neturiu balso, kai kalbama apie mano atvaizdą ateities kartoms. Grįžtu prie čia kartą paminėto Dorianą Grėjaus portreto, taigi, nenoriu būti pavaizduotas gražus ir nuolatos jaunas, tegul būnu toks, koks esu, tai yra tobulas, su savo veido bruožais, akimis, lūpomis, nosimi. Pradžioje, pirmuose seansuose ginčijomės dėl nosies kumpumo, A. K. matė mano nosį kumpą, o aš galiu prisiekti, kad ji nėra kumpa, ginčijomės dėl skruostikaulių, kurie dailininkui pasirodė mongoliški, dėl akių, kurios pasirodė rytietiškios. Vienu žodžiu, tai dar kartą patvirtina, kad kiekvienas mato daiktus skirtingai. Kodėl taip yra? Negi veidrodis meluoja? Negi reikia nusipirkti čia jau minėtą kinišką plaktuką ir sudaužyti melagi? Ar leisti dailininkui pateikti savo versiją? Tegul tai daro su kuo tik nori, bet ne su manimi! Aš nebūsiu jo eksperimentinė žiurkė, juo labiau, kad į mano portretą žiūrės kartų kartos, žiūrės ir gėrėsis? Kodėl klausukas po nedviprasmišku teiginiu? Negi pats savimi ėmiau abejoti? Žinote, kada aplinka nepalanki, čia kaip augalui dirva, - persodini, o jis neprigyja, nes jam netinka dirva, neišmanau agrarinių plonybių, skirtingai nuo daugumos lietuvių, nesu kaimo vaikas, jokių šaknų, jokiam kaimo neturiu, neturėjau ir neturėsiu, net neįsivaizduoju savo buvimo, suprask, poilsio, kaimo, bet, pabrėžiu, niekam nedraudžiu būti prie žemės, mėšlo, gyvulių, tegul visa tai būna toliau nuo manęs, perkeltine ir tiesiogine prasme. Taigi toliau nuo mėšlo, žemiškajame ir intelektualiajame gyvenime.

Beldžiuosi į dailininko duris retro stiliaus plaktuku ir neapleidžia mintis, kad žmonės yra apsukrūs ir moka susitvarkyti savo buitį, man buitis nerūpi, o gyventi patogiai mėgstu, tiesioginis prieštaravimas, bet blogiausia, kad patogią buitį paprastai turi vidutinybės. Nes tam skiria daugiau dėmesio? Tik tam reikia ir resursų. Kaip juos užsikala? Čia įžvelgiu nepataisomą klaidą ir skriaudą. To neturėtų būti! Genijų buitimi turėtų rūpintis speciali tarnyba. Kas ją skirtų ir išlaikytų? Ne mano bėda, kad ir ponas Dievas, juk jis po išrinktųjų verdikto geriausiai mato, kas ko vertas, tad jeigu manome, kad Dievas

teisingas, tegul ir užsiima genijų išlaikymu, ne palaikymu, bet išlaikymu. Dirbtuvės, kuri, pardon, vadinama studija, viduje irgi vyrauja retro stilius, nemanykite, kad prikišamai noriu pažeminti maestra, kuris augina ilgus plaukus, vešlią barzdą, dėvi dažais ištepliotą, apdribusį megztuką ir ryši ryškiai geltoną skarelę – geresnės dailininko karikatūros nenupieštų nė pats žymiausias karikatūristas, norėjau įvardinti, bet prisiminiau tik du: Kukryniskai ir Bidstrupas, abi pavardės susiję su komunistais, nepatogu minėti. A. K. – dailininkas kaip iš paveiksliuko, be reikalo pradėjau nuo karikatūrų, juk dailininkui iš karikatūros Nacionalinė galerija neužsakytų ciklo, apskritai Nacionalinė galerija, lyg faraonų sarkofagas, domisi tik mirusiais dailininkais, klausimas kokiais keliais, takeliais ar šunkeliais į ją pateko A. K. Argi užtenka užsiauginti ilgus plaukus, vešlią barzdą, dėvėti dažais ištepliotais rūbais ir ryšėti ryškią skarelę, kad Nacionalinė galerija pasiūlytų už nemažus pinigus nutapyti seriją genijų portretų? Kyla įtarimas, kad užtenka.

Dailininkas teatrališku mostu nudengia molbertą ir man pakerta kojas. Apgraibomis susirandu Kinijoje gamintą retro stiliaus kėdę įmantria atkalte ir kreivomis kojomis ir tiesiogine žodžio prasme dribteliu ant jos. Dar spėju išgirsti, kad po paskutiniojo seanso jis kūrybiškai praturtinęs portretą. To galėjo nesakyti, nes kūrybinis praturtinimas bado akis: švarkas susagstytas raudonomis sagomis, veidą puošia nenatūrali šypsena kreivais dantimis. Man nereikia kas penkios minutės žiūrėti į veidrodį, kad prisiminčiau kaip atrodo. Ačiū, dar prisimenu, kad dantys nėra idealūs, ne porcelaniniai, už dešimt gabalų sudėti pas *bralius* latvius. Bet kad ši detalė taptų dominuojanti portrete, kuris tapomas ne vienadienei parodai, bet ateinantiems šimtmečiams? Atleiskite! Ar aš kažko nesuprantu, ar iš manęs nutarta pasityčioti? O raudonos sagos? Pasirodo, taip jis simbolizavo mano kūrybinę energiją. Raudonomis sagomis! Ar jums užtektų kūrybinio šišo taip sugalvoti? Energija – sagose. Kodėl ne bamboje? Kai kas būtent ten koncentruoja ir iš ten semia savo energiją. Pasiteiravau, turiu prisipažinti, ne visai mandagiu tonu, ar jis į mane žiūri kaip į klouną? A. K. net neapsimesdamas nesuprato klausimo. Pakartojau kur kas įtaigiau. Ypač apie dantis. Pasirodo, ir čia menininkas mato simbolį: aš savo kūryboje esu toks aštrus, kad net dantis baigiu prarasti. Nei pridėti, nei atimti. Beliko trečias kelias, kuriuo ir pasinaudojau: čia pat gulėjusia mentele dažams tepti brūkštelėjau per drobę, pridėdamas dar vieną simbolišką portreto bruožą, kuris veidą padalijo į dvi nesimetriškas dalis, atskleisdamas tautai nežinomą mano asmenybės dvilypumą. Paskubomis išeidamas girdėjau necenzūriškais žodeliais atmieštus grasinimus teismo keliu išsireikalauti kompensacijų, bet ateinančių kartų teismas mano atvaizdai Nacionalinėje galerijoje pasirodė kur kas labiau įtikinamas, todėl ramiai palikau retro stiliaus studiją su jos šeimininku tarsi iš paveiksliuko ar satyrinio piešinio.

2013 m. birželis, Švendubrė

Juozas ŠIKŠNELIS

LITERATŪROS PASAULIS TAIP PAT YRA ŽAISLAS

Apie asmenybės pokyčius pasakoja poetas, interneto dienraščio „Bernardinai.lt“ kultūros temų redaktorius Antanas Šimkus

Antanai, ateidamas pagalvojau, kad buvai bene pirmuoju poetu, redaktoriumi, lituanistu, su kuriuo teko laimė susipažinti ir šį tą kartu nuveikti. Nepaisant to, ne tiek jau daug apie tave galėčiau papasakoti – pavyzdžiui, beveik nieko nežinau apie sostinėje leistą vaikystę. Įdomu ne tai (arba ne tik tai), kaip augai, ką skaitydavai ar kada (tradicinis klausimas) parašei pirmuosius kūrinius, bet tai, koks santykis tarp tavęs ir miesto užsimezgė, kaip jis kito?

Mano Vilnius visų pirma yra mano senelio Vilnius. Jis, dar būdamas vaikas,

atsikraustė čia kartu su šeima. Senelis rodė Vilnių mano mamai, kažkiek spėjo ir man. Tėvai buvo miškininkai, abu vilniečiai, kaimynai Antakalnyje, per vieną kiemą. Susipažino ir štai įvyko vestuvės. Tada išvažiavo į rajoną, miškininkauti Santakos girininkijoje, gyventi Pakalnių kaime. Aš su broliu ten augome, o seneliai liko Vilniuje, į kur mane labai traukė – jeigu per vasaros atostogas atveždavo į miestą, būdavo šventė.

Kas labiausiai traukė mieste?

Tuo metu labai paprasti dalykai. Pavyzdžiui, čia buvo šilto vandens, nereikėjo nešioti malkų, jeigu įsijungdavai televizorių, elektra nedingdavo ir galėdavai pažiūrėti rungtynes iki pabaigos (perkūno trenksmas visko „neišjungdavo“, kaip kaime).

Kas keisčiausia, miestas man teikė tam tikrą galios ir saugumo pojūtį. Kieme būdavo gal dvidešimt vaikų, o kaime dažniausiai tik brolis, ką ten iš jo paimsi.

Turi galvoje kiemą Antakalnyje?

Taip. Kelionė į Antakalnį reikšdavo kelionę į miestą. Kelionė į Vilniaus centrą – dar viena kelionė. Atsimenu – eidavome į kiną, į Užupį, kur aplankydavom Bernardinų kapines – jose ilsisi mano proseneliai. Dar senelis parodydavo įvairių kiemų, praėjimų senamiestyje. Jis žinojo daug...

O Vilniaus architektūra?

Architektūrą pradėjau vertinti tik studijų metais. Paauglystėje patiko griuvėsiai, ko tais laikais senamiesty netrūko. Buvau šiek tiek „pankuojantis“, su draugais eidavome į visokias apleistas vietas, veidavom, ką tada veidavo jaunimas. Klausai apie architektūrą, o man žiūrėjimas į miestą nuo kalno yra kur kas

daugiau, nei žiūrėjimas į pastatus iš apačios. Tos bangos... Tai yra miestas, nuostabus savo gelme, kurios aš negaliu įminti – man tai tiesiog yra sava: Antakalnis, paupiai, viskas šalia...

O jei dabar pažiūrėtum nuo kalno, matytum ir jaustum tą patį?

Turbūt taip.

Ne kartą akcentuotas tavo poetinio tono posūkis nuo maištaujančio, konfliktuojančio su tradicijomis prie ramesnio, santūresnio kalbėjimo, veikiausiai vyko ne tik tekstuose (rinkiniuose „Skradžiai“ ir „Sezonas baigtas“). Nors klausimas gal pernelyg asmeniškias, bet vis dėlto drįstu domėtis, ar būta kokių įvykių ar kitų veiksmų, lėmusių asmenybės pokyčius. Galbūt kai kas keitėsi studijų metais?

Iki šiol nesu visko susidėliojęs į lentynėles, tad ir nežinau tiksliai, kas ten ir kaip buvo. Turiu begalę istorijų ir nežinau, kurią papasakoti. Na, buvau piktesnis, mano santykis su pasauliu buvo negatyvus, maištaujantis. Visur, švelniaiariant, stigo prasmės, norėjosi rėkti. Dabar atrodo gerokai kitaip, tiesiog buvo toks etapas. O ir niekas netrukdė. Perskaičiau, pavyzdžiui, Camus „Svetimą“, kažkas knygoje ir mano viduje sutapo: viskas aplinkui – absurdas, vienintelis būdas prieiti prie vertybių – pasakyti „kas čia per vertybės?!“.

Ir atėjo momentas, nuo kurio požiūris pasikeitė?

Tiesiog asmeniškai priėjau prie tokios situacijos, kai arba galėjau dėti gyvenime tašką, arba ieškoti galimybės elgtis kaip nors kitaip. Reikėjo sau atsakyti, ką renkuosi, ar iš tiesų viskas taip beprasmiška. Kai man buvo dvidešimt, neteikė džiaugsmo jokia literatūra. Apskritai buvau toks – aš, aš, man, man – bergždžias. Paskui sekė dar

du sunkūs etapai. Vaidenosi, rašėsi gal irgi neblogai, bet... Tik tiek, kad išgyveni tą vadinamą „dugną“ ir supranti, kad nenori taip baigti. Tada pajutau, kad jau esu išsirėkęs, išsidaužęs, kad, jeigu noriu gyventi, turiu gyventi kitaip. Ir po truputėlį pradėjau...

...gyventi kitaip? Pradėjo rūpėti tam tikros vertybės?

Negaliu sakyti, kad aptikau kažką „už savęs“. Kažkas visą laiką buvo viduje, tik neigiau, kad tai yra vertybės. Staiga pajutau, kad aplink mane esantys žmonės yra nuostabūs. Ėmiau žiūrėti į viską paprasčiau, nebegalvoti, kad dar privalau kažką atrasti. Nustojau manyti, kad visur tik klišės, kad esu pasaulio centras. Pradėjo rūpėti kiti.

Kas yra vertybės? Tai, kas verta. Ką verta gyvenime daryti? Labai paprastus dalykus – atsikelti, apsidairyti, kitam žmogui pasakyti gerą žodį, jeigu yra laiko, paskaityti vieną ar kitą knygą, šio to pasisemti, kad vėliau pats galėtum kažką kitam duoti, kad neateitum tuščias, nes didžiąją dalį jaunystės gyveni imdamas, o ne duodamas.

Vargu ar išeina tas vertybes dar kažkaip formalizuoti, įvardyti.

O kaip dėl vertybių (arba įsitikinimų, nuomonės) išlaikymo kalbant apie įvairias visuomenėje vykstančias slinktis? Ar reikia (ir kaip) į jas reaguoti? Štai kartais ima atrodyti, jog aktualūs klausimai, ypač vienaip ar kitaip susiję su tradicija, su konservatyvių ir liberalių idėjų sankirta, sutinkami arba reaguojant kažkaip per daug emocionaliai, arba nereaguojant visai – tokiu atveju nejučiomis kyla alegorija į uodo, įskridusio naktį į didelį kambarį, kuriame yra grupė žmonių, zvimbimą – iš pradžių garsas erzina,

bet nė vienas iš gulinčių nesiryžta keltis, nes tai ir reikalauja pastangų, ir baisu, kad kiti palaikys tave kvailiu, pradės juoktis, šaipytis. Todėl kur kas lengviau pasinaudoti ausų kištukais. Visgi zvimbimo negirdint, uodas gali įgelti ir palikti ilgai niežtinčią žymę. Kitaip sakant, ar lengva išlaikyti vertybes? Ar reikėtų ieškoti būdų jas ginti?

Na matai... Jeigu yra keletas žmonių, norinčių apie tai argumentuotai diskutuoti, tai verta. Tačiau išskirčiau devaluotą kalbėjimą apie vertybes ir tikrąjį. Kartais apima jausmas, kad vyksta paradų susidūrimas. Man rodos, svarbu daryti tai, ką geriausiai sugebi. Sutinku, kad kalbėjimas apie vertybes turėtų būti humanitaro kelias, bet aš nesijaučiu galįs daug apie tai diskutuoti, kalbėti. Nenoriu nejučia prisijungti prie to viešųjų ryšių choro, kur kalbama nesuprasi apie ką, bet „dėl tapatybės“. Geriausia tiesiog dirbti savo darbus, auginti vaikus, skaityti knygas, rašyti tekstus – tikėtina, jei jie patiks tau pačiam, patiks ir tavo artimui. Ko gero, tai ir yra vertybės. Jeigu savam kiemely susitvarkai, tai gali ir su kaimynu pasikalbėti: „Va, kokios mano vertybės, dabar parodyk kokios tavo“.

Besibaigiant 2012-iesiems debiutavai kaip vaikų literatūros kūrėjas – su eiliuotomis istorijomis apie bobulytę Stasę, griauančią nykios, nuobodžios senatvės stereotipą. Ne taip seniai (2010 m.) pasirodė Vandos Juknaitės pjesė „Ponios Alisos gimtadienis“, kur gimtadienio proga senutė Alisa gauna siūlymą pasirinkti mirtį. Pjesėje pristatomas (ir savitai pašiepiamas) neigiamas požiūris į senus žmones – mat jais, tarsi našta visuomenei, privaloma atsikratyti (prie to prisideda ir „pažanga“, technikos naujovės). Ateidamas čia dar

spėjau perskaityti ką tik publikuotą Gendručio Morkūno kūrinį „Pasijusti senam“ – jame žaidžiama su klausimu, ar iš tikrųjų seni žmonės yra našta, o tekstas baigiasi taip: „*Klausykit, mielieji. Jeigu devynmečiai gali pasijusti kaip devyniasdešimtmečiai, tai ar negali devyniasdešimtmečiai pasijusti tarsi devynmečiai? A?*“. **Ar energingosios bobulytės Stasės sukūrimas – bandymas įrodyti, jog tikrai, jie gali!?**

Norėjosi ne įrodyti, o parodyti, kad žmonių su tokiu gyvybiniu užtaisu net senatvėje yra ir jų gali būti. Tai dar ir mano močiutės prototipas.

Atsakinėdamas į Jurgos Lužaitės-Kajėnienės klausimus kaip tik ir prisiminei močiutę, iš kurios, kurdamas bobulytės personažą, pasiskolinai stiprias teigiamas savybes – „darbštumą, atsakingumą, stiprybę, užsispyrimą“ ir kt. Kiek prisimeni močiutę? Ar seni žmonės iš tiesų labai svarbūs mažiesiems, jų asmenybės formavimuisi?

Tai aišku. Bent jau anksčiau močiutės mus augino, o tėvai dirbdavo. Taigi, teko nemažai laiko praleisti kartu – ir sode, ir dar kažkur. Svarbiausia turbūt pamatyti tą gyvenimo pilnatvės džiaugsmą, tą stiprumą – pamatyti negandų nesugniuždytus, apdaužytus, bet išgyvenusius žmones.

Niekad man nebuvo tiesiogiai įvardyta, kokios tos vertybės, kokia viso to prasmė, bet, pavyzdžiui, nors močiutė ir senelis dirbdavo nuo ketvirtos valandos ryto iki vėlumos, prieš miegą abu atsiversdavo knygas. Man jėgos taip gyventi nepakanka, bet užtat turiu į ką lygiuotis.

Tapo tradicija, kad Antanas Šimkus apžvelgia svarbiausias naujienas, kultūros aktualijas, pastebi skaitytojų dėmesio vertus straipsnius. Tiesa, manau,

tokią funkciją tiesiogiai ar netiesiogiai atlieki ne tik šiuose „žvalgymuose“ – susidaro išpūdis, kad nuosekliai stebi visą literatūros lauką, kiek tik spėji aprėpti. Drįsčiau spėti, kad ši bruožą perėmė iš šviesaus atminimo Valdemaro Kukulo. O gal ir ne tik ši?

Perėmiau nuostatą, kad apskritai reikia dairytis, kas vyksta. Jam viskas būdavo įdomu: kas, kur, ką, kodėl rašo...

Kai pas Valdą atėdavau, pas jį bendravimas, tokia edukacija, nors ir kiek bohemiška, vyko pavyzdžiais. Man tai darė didelį išpūdį. Nuo kokios 11-12 klasės į svečius reguliariai atvažiuodavau.

Čia viskas susiję. Mane jis ir pastebėjo respublikiniame filologų konkurse, atėjo ir sako „Nu tai kuris čia Šimkus? A, tu? Kitokį įsivaizdavau“. Kažkaip savaime atsirado simpatija, nors dabar, kai žiūriu į tuos trylika eilėraščių, kuriuos pirmiausia nusiunčiau... Reikia turėti tikrai geras akis, kad pamatytum „kažką“ (*juokiasi*).

Ir pats skiri daug dėmesio kontekstui, jauniems. Pamenu, pirmą kartą susitikome dar 2008-2009-ųjų sandūroj, kuomet man ir Ernestui Noreikai kilo idėja suburti rašančius žmones ir diskutuoti apie tekstus, jų meninę vertę. Neturėdami didesnės organizacinės patirties ir nežinodami nuo ko pradėti, tąkart, gavę kontaktą iš dėstytojos Sigutės Radzevičienės, kreipėmės į tave ir nudžiugome, kai tą pačią dieną sutikai ateiti į Lituanistikos fakultetą, aptarti idėją. Tada pasirodė, tarsi jau seniai būtum laukęs tokio skambučio, tarsi nujautei, jog kažkas turėjo anksčiau ar vėliau įvykti, kūrybinė fakulteto bendruomenė subruzdėti. O ką pats atsimeni iš draugijos, įgijusios „Literatų arkos“ pavadinimą, susirinkimų? Ar prirtartum kritikams, teigiantiems, jog tokie judėjimai niveliuoja individualumą?

Manau, tai viena geriausių formų, kai jauni žmonės, bent jau tarpusavy, gali dalintis tekstais. Žinoma, labai priklauso nuo vadovaujančios asmenybės (jei tokia yra), jos charakterio, kiek jis autoritarinis. Mes patys buvome kažkada tokią „Ižangą“ sukūrę su dabartiniu LLTI direktoriumi Mindaugu Kvietkausku priešaky. Konkursų moksleiviams dalyvių pagrindu.

Tokie sambūriai reikalingi. Jeigu kam lemta niveliuotis, tai niveliuos ir būdamas atskirai. Čia yra galimybė gyvam bendravimui ir gyvam dalijimuisi, čia aš galiu matyt tave, girdėt tave. Formuojasi tam tikra patirtis.

Ar dalyvavimas „Literatų arkos“ veikloje buvo naudingas ir tau, ar tik mums, kurie iš tavęs galėjo pasimokyti naudingų dalykų, pavyzdžiui, kaip viešai kalbėti apie tekstus, kaip reikšti kritiką, neįžeidžiant pradedančio (nesakyti tiesiog „šūdas“ ar pan.), dar pernelyg emocionaliai į kritiką reaguojančio tekstų autoriaus.

Yra vienas paprastas dalykas – kad būtų bendrija, reikia turėti ką nors bendro. Mes daug laiko praleidžiam atskirai, vieniši, o čia yra galimybė pamatyti per kūrybą dalykus, kurie... Čia jau nebūtinai vien literatūra. Ta patirtis, kuri yra už literatūros, ta dvasinė patirtis labai svarbi, aš visada atsiminsiu tą „Arkos“ pradžia.

O ką aš gavau? Dabar pradedam vardinti: džiaugsmą...

... sausainių, arbatos...

Aš tikrai atsimenu nemažai ir vardų. Nežinau, kas su ta literatūra bus toliau, ką norėsit, tą ir darysit, bet... Bet galimybė pasijust žmonėmis... Šia prasme aš irgi turėjau galimybę pasijusti žmogum.

Kurį laiką, kai pabaigėm Pedagoginį universitetą, tarsi nieko nebuvo. Ir yra

labai smagu matyti, kai po mūsų kažkas ateina. Gerai, dabar mes jau gal einam greta ar dar kažkaip, bet tai yra su niekuo nesulyginamas jausmas, kai matai, kad eini ir esi ne vienas lauke. Tebūnie ir skirtingai einantis, kitaip matantis, kitur eisiantis, bet tuo metu tai yra dovana.

Man įstrigo, kad tu išlaikėi tą lygybės jausmą. Nors žinojom, jog esi jau išleidęs knygą, esi redaktorius ir t. t., bet jautėmės lyg bendrame rate.

Ko gero, nesąmoningai ar sąmonėje norėčiau, kad žmonės, su kuriais bendrauju, jaustųsi taip, kaip aš kažkada jaučiausi su vienu ar kitu žmogum, kurie su manim kalbėjo kaip lygus su lygiu. Tiesiog gerbdami mano paties buvimo faktą, o ne tai, ką galbūt iš manęs galima nulipdyt.

Ir be sambūrio skiri daug dėmesio kūrybingam jaunimui. Štai komentavai „Bernardinų“ pavasario literatūros dirbtuvių jaunimui tekstus, anksčiau buvai „Literatūros ir meno“ skilties jaunimui prižiūrėtojas.

Galbūt tos pavasario dirbtuvės yra kažkoks rimtesnis, tikslingesnis reikalas. Apsvarsčiau, kad jau sukaupta kažkiek patirties, kad galima pabandyti.

Bet ir didelė rizika susilaukti kritikos, neigiamų vertinimų?

Tegu kritikuoja. Man jau nėra tiek svarbi aplinkinių nuomonė.

Akivaizdu, jog pažįsti jaunųjų poetų, prozininkų kontekstą. Jeigu lygintume jį su kiek vyresniais, bendraamžiais – ar jaučiasi koks kūrybinis pokytis, perversmas?

Man atrodo, kad ir tais laikais mes rašėm kažkokį kolektyvinį eilėraščių. Tada gal žodynas kiek kitoks buvo, forma, verlibras

madoj, tiksliau – verlibro interpretacija. Dabar madoj ketureilio interpretacija. Visi taip išsiilgę klasikinių formų. Nors, kai pagalvoji, jei kiekvienas sau užduotų klausimą, kas jam yra klasika, turbūt labai skirtinguose kontinentuose atsidurtume.

Šiaip neturiu kokio nors idealaus eilėraščio modelio. Kas baisiausia, vadovaujuosi labiau jutimais. Kai matau kokią nors duotybę, disproporcijas, kliūvantį žodyną... Sakykim, negalėčiau būti išradėjas, bet jei mašina sukonstruota, galėčiau sakyti: palauk, kažkas čia nelabai, kažkas kliba...

O ką tau pačiam reiškia skaitytojų vertinimai? Iš bibliotekos paėmęs rinkinį „Sezonas baigtas“, radau pieštuku paviešintų įvairiausių skaitytojų minčių, pvz., prie eilėraščio „Laikas gesinti cigaretę“ parašyta, kad jame kalbama „apie gyvenimo prasmę ir mirtį“, eilėraštyje „Žaibas“ apibrauktos keturios eilutės ir pažymėta „pritempta“, o eilėraštyje „Pasiaiškinimas“ (bene viename šmaikščiausių kūrinių, menančių gyvenimą studentų bendrabutyje) prie „jei moteris liepia, juk negali atsakyti“ pridurta „O! O! Ot!“ (veikiausiai skaitytoja – moteris). Netgi atrodo, kad palaikomas dialogas su autoriumi, pvz., prie kūrinio „Vienos nakties budėjimo užrašai“ siūloma, kad „apie lietu galėtų daugiau nebūti“, o prie iš intertekstų (kitų rašytojų kūrinių pavadinimų) sudėtame „Litabra kadabra“ drąsiai teigiama „šiaip ir aš gal tokį parašyčiau, bet patiko“. Ar pultum ginti savo kūrybos, jei ją suprastų visai priešingai?

Na smagu, kai patinka, bet tikrai suprantu tuos skaitytojus, kuriems nepatinka. Aš pats šitais tekstais nesididžiuoju. Šiai dienai, ko gero, tik du tekstai man atrodo verti dėmesio.

Dauguma poetų, paklausus apie praėjusį poezijos rinkinį, atsako panašiai.

Aš tiesiog nematau prasmės labai daug diskutuoti apie savo kūrybą.

Tarp literatų, ypač jaunesniųjų, nesunku pastebėti susiskaldymus į grupes, įvairius (dažnai prieštarigus) požiūrius, skirtingas nuomones, kas veikiausia yra natūralu ir reikalinga gyvam literatūros radimosi procesui. Vis dėlto dažnai išlenda ir kūrėjų puikybė, išdidumas, neretai neformalioje erdvėje keli kūrėjai ima vadinti save „tikrais rašytojais“, tuo tarpu kitus vadina „laikinais“, „bandytojais“ arba tiesiog „nevykėliais“. Kaip manai, ar žaidžiant ambicijomis galima „prisižaisti“?

Iš vienos pusės tai yra nuo amžių amžinųjų veikiantis įsitvirtinimo modelis. Aš taip pat esu praėjęs tą etapą, kai atrode, kad iki mūsų nieko nebuvo ir po mūsų nieko nebus. Paskui kontekstas atsiveria natūraliai – susiduri su savo ribotumu, pradedi daugiau pastebėti kitą, pamatai, kad vienas „neįgalumas“ kito išnaudojamas kaip privalumas. Literatūros pasaulis taip pat yra ir žaislas – nori dalyvaut žaidime, dalyvauji, nenori – gali puikiai apsieiti be to. Galbūt truputį atitolsti, bet vėliau pamatai, kad viskas kartojasi, schema ta pati: MES – jie... Ne vien literatūroj, visur, kur yra koks nors kolektyvinis veiksmas.

O jeigu autorius nedalyvauja tame „literatūros pasaulyje“, literatūros lauke, publikuoja dėmesio vertą tekstą, bet jo niekas nežino ir nepastebi?

Esu įsitikinęs: jeigu tekstai iš tiesų geri, anksčiau ar vėliau jie bus pastebėti. Klausimas, ar tu turi kantrybės, mat truputį rizikuoji būti pastebėtas poryt, truputį

rizikuoji būti pastebėtas po dvidešimties metų ir truputį rizikuoji būti pastebėtas po mirties. Kita vertus, baisiausias įsitikinimas, kad manęs niekas nesupranta, o supras tik po mirties, – taip užsidarai nuo visų.

Ką galima išlošti tame literatūros lauke tokio, dėl ko būtų verta grumtis? Taip, konkursai turi vykti, reikalinga ir konkurencija, aišku, sveiko proto ribose.

Būna atvejų, kai autoriai visokiomis (net ir bjauriomis) priemonėmis stengiasi patekti į „sceną“.

Graudu... Netikiu žmogaus verte per jėgą, o čia yra jėgos principas. Tu gali pademonstruoti tą „jėgą“ syki, du, tris... Kiek tau jos užteks? Klausimas, ar tuo metu, kai veržiesi į kokius nors skaitymus, neturėjai sėdėti prie stalinės lempos?

Ar ir trečiasis rinkinys, išlaikant „tradiciją“, pasirodys tik po vienuolikos metų?

Tikiuosi į dešimtmetį sutilpt. Dabar tiesiog toks periodas, realizuoju save kitur. Aišku, būtų malonu kas dieną parašyti po gerą eilėraštį, bet jeigu neparašau, matyt, yra kitų priežasčių.

Ką Antanas Šimkus dar veikia be poezijos?

Vaidina redaktoriaus pavaduotoją, kultūros temų redaktorių, atostogauja, ke-
liauja...

O „paprastesniame“ pasaulyje?

Man labai smagu žiūrėti, kaip auga sūnus. Mokausi būt šeimoje, būti tėvu, vyrų – tokie labai paprasti dalykai, kuriuose užtektinai ir prozos, ir poezijos.

Kalbėjosi Saulius VASILIAUSKAS

ANTANAS ŠIMKUS

Lyg žiūrėtum

Astai

*Lyg žiūrėtum į degantį lietu, lyg žiūrėtum į lyjančią ugnį,
Lyg regėtum tik tą, kuris regi tik lietu ir ugnį –
O namai, o kur tavo namai su langais, su didžiuliais langais į bedugnę?*

*Lyg lankyto draugai, lyg geriausi išėję draugai vėl lankyto,
Lyg negestų ugnis, lyg už lango vis lytu ir lytu,
Ir ruduo, ir pavasaris čia, lyg ne veltui tiek metų rašyta,*

*Ir nėra jokio laiko prasmingo,
Tiktai tas, kuris dega ir lyja,
Kai žiūriu į tave.*

Pabaigtuvinių užrašai

*Liepa svyra į antrąją vasaros pusę.
Ir sutemsta vos vos, kad beveik ir nejusti –*

*Ši diena sutrumpėjo dar keletu žodžių.
Taip ir grįžtam į tylą lig speigo po oda.*

*Jau nepamenu, koėjau aš šiandieną į miestą.
Gęsta smilksta nusėda, smilksta gęsta nusėda
Pelenai, pelenai ir nakties cigaretės
Šitaip kvepia žvaigždėm, šitaip skleidžias iš lėto*

*Pasiklydusio žiogo pašėlęs čirškimas,
Kol į šipulius smuikas, kol jo raktas – į spyną,
Nežinau, kas toliau, bet tikiu – atrakina
Tas duris tiktai tas, kas nežino, nežino...*

Pakeliui į Betliejų

*Atsisveikinai, mostas ranka,
Ir dvi gatvės jau teka žemyn,
Šitas miestas taip greitai išklauso
Norinčių eit į skirtingas puses,
Taip norinčių eiti.*

*Na, ne veltui – ruduo. Vėjo upė dar plukdo lapus.
Sūkuriuoja. Ir dienos trumpyn. Taip, mylėjau.
Sakai sau. Taip sako ir ji.
Upė. Gatvė. Diena.
Ten, kur tūkstančius metų krito šviesa.
Ten, kur krito... jau nieko. Yra ir nėra.*

*Atmintis vis dar brauko ir plėšo,
Brauko ir plėšo,
Norėtum, kad baigtųs greičiau,
Kalendorius galėtų nutrūkti kažkur ties Kalėdom...
Ir tavajam vidiniam tvartely vėl taptų šilčiau...
Visi miestai tik miestai. Ir šis. Pakeliui į Betliejų.*

Lengvi namai

*Lengvi tie mano namai –
Įsikandęs net vėjas nusineša
Nakčiai suėsti.*

IEVA RUDŽIANSKAITĖ

*į pelėdų plunksnas
vėjas pripučia žvynų - - -*

*žuvys tebespokso į mėnulį
į vandenį pelėdos*

Dvelksmas

*gaudyk atokvėpius
mėlyno popietės vėjo
ir padžiautų skalbinių
kvapą
sumišusį su
šunų lojimu - - -*

*šiandien medžių blakstienos -
paryškintos*

*ant peties tirpsta
sniegas anapus mašinų gausmo*

*laidais atplaukia paukštė
pūkų šluotelėmis ausis
užkemša - - -*

blakstienų takas irgi trūkinėja

*pašiurpsta odos
dingsta klausos
varnų gaudesys
lyg pirštinės užkloja
dangų*

Baimė

*į terasą
kažkas įleido
rupūžę - - -
kūnas aplipo
musėm*

*dvi snaigės ant vilnonio šaligatvio
dvi snaigės ant kailio
(vidurnakčiais vėjas lenda pro plyšius
ir langai aprasoja)
sapnuose šuns nagučiai braižo grindis - - -
lyg megztinio akutes
pilnaties pjūviai padalija snaiges - - -*

*debesų kailiai grįžta iš ganyklų
pro langus nieko nematyti*

Rodyklės

*I
laikrodis ant riešo tiks prieš ritmą
širdis po audiniu
apvilktu skalbimo miltelių kvapu
dulkės ir žvyras tetrokšta paneigti - - -*

II

nėriniuotas vėjelis
 praskleidžia užuolaidą
 plaukų sruogas
 užmigdo tiksinčios rankos

Klevas

mes nuolat
 pasitinkame
 savo žiemą

Verksmas

pulsuoja širšė
 žodžiai stringa ties dryžiais
 spindulių pripildyti qsočiai
 netelpa akyse

galiu į milijonus dalelių
 suskaldyti vyšnios kauliuką
 ištirti varnėno akies mirksnį
 glostant akmens veidą - - -

 karvė rupšnoja žolę - - -

 ištirsiu sulėlydžio raudonumo prigimtį
 tezes užrašysiu ant pražydusių
 našlaičių šypsenų - - -

 koja užkliūna
 verčiasi pasaulis - - -

 karvė rupšnoja žolę

Vizija

žiedadulkės astma perkūnas - - -

žodžių griaučiai
po uždususių namų
slenksčiu - - -

kambaryje
blaškosi įskaudinta bitė

sparnų klostėse
pražysta kaktusai

Improvizacija Niekio tema

„Esu musė, visada buvau musė.“
Jean Paul Sartre

I

Kokia balta diena
(Aš esu musė)
Išėjimas ir atskyrimas
Tavo ir mano trapumo
Veidrodinio ilgesio
Ribos tėra
Tavo ir mano (ne)žinojimas
Mano ir musės (ne)tikėjimas
Aš esu
Šydas - - -

II

Aš esu tamsa
Kokia būna prieš
Drugeliui išskleidžiant sparnus - - -

Pasaulis yra duobė
Ir kas (?)
Ir mūsų praregėjimai
Pro musės akis

III

Mes -
Šviesos neatsigeriantis
Niekis

TIIT HENNOSTE

*Atmintis ir gyvenimas.
Grilio eros tekstai.
Pamąstymai apie
trečiojo tūkstantmečio
pradžios estų literatūrą*

Tiit Hennoste (g. 1953) – estų kalbotyros ir literatūros specialistas, literatūros dėstytojas ir kritikas. 1976–1982 mokėsi Tartu universitete estų filologijos specialybės, 1985 baigė aspirantūrą. Nuo 1985 – estų kalbos katedros dėstytojas ir kalbos laboratorijos vedėjas. Dėstė Amsterdamo ir Helsinkio universitetuose estų literatūrą. Vėliau – Tartu universiteto skaitmeninės lingvistikos mokslinis bendradarbis. Yra žurnalų „Akadeemia“, „Keel ja Kirjandus“ (Kalba ir literatūra), „Oma Keel“ (Gimtoji kalba) ir „Loomingu Raamatukogu“ (Lomingu biblioteka) redakcinės kolegijos narys.

Eilės kaip proza, šventosios poezijos išnykimas

Dabartinė estų poezija, išlaisvėjusi nuo tradicijų ir kalbos, šiuo metu nevaržomai juda tarp jų. Norint surasti vieną, tai apjungiantį, žodį tiktų sudurtinis žodis, sudarytas iš pagrindinio – modernizmo, priešais kurį galėtume įrašyti daug skirtingų papildinių. Taigi

x-modernizmas. Ir bet kuriuo atveju dabar galime teigti, kad šventoji poezija baigėsi. Ar kas nors pasikeitė antroje dešimtmecio pusėje?

1990-ųjų metų novatoriai kiek pailsę, bet vis tebesilaikantys balne, nors, išskyrus Kivsildniką, jie reiškiasi tik epizodiškai, iškėlę etnofuturistinės ir pankiškos poezijos vėliavą. Toliau darbuojasi gyvieji klasikai (Matsas Traatas, Hando Runnelis, Jūris Talvetas, Jaanas Kaplinskis, Doris Kareva ir kt.). Tačiau vienintelis iš jų sugebėjo pasikeisti ir nustebinti – J. Kaplinskis savo pusiau rusų kalba sukurtu eilėraščiu („Žodžiai bežodybė“, 2005). Ir – vienintelė nuolat išliekanti plataus skaitytojų rato atmintyje Doris Kareva metafizinė meilė („Pjūvis“, 2007). Vis dėlto poezijoje vyrauja naujojo šimtmečio draugija: Jürgenas Rooste, Elo Viiding, fs, Asko Künnapas ir kiti.

Estų moterų poezijoje prabilo nirši, iš jėgos pozicijų kalbanti nuoga dvasia, nuogas kūnas ir nuogas pyktis. Šios bangos viršūnėje kovoja Elo Viiding, nors ilgai pradėjusi nuo jos tolti, ir Triin Soomets su savo prigimtinio moteriškumo autopsichografija.

Tebesitęsia eilėraščių pristatymo pakilimas, eilių skaitymas ir dainavimas, festivaliai, įeinantis į rinkinius CD. Poetai atsirado ir televizijoje, kad ir vieno eilėraščio atlikėjai, arba pramoginėse laidose.

Praktiškai visos eilės yra nerimuotos. Ir pirmą kartą estų poezijos istorijoje, atrodo, kelio atgal nėra. Beveik vienintelė rimuotus eilėraščius teberašo poetė Merca.

Kas glūdi viso to centre? Paprastumas, tiesmukiškumas, gyvenimo kasdiena, atspindėta nulinio stiliaus eilėse, paprasta, be vaizdinių kalba, kuri įsivyravo estų poezijoje kadaise per Jaano Kaplinskio kūrybą. Tokį pagrindą daugelis poetų papildė savo žaidimo priedais.

Kaplinskio poezija buvo paremta jos pačios šamanistinių eilių pagrindu, tokiam pačiam lygmeniui dabar galėtų tikti vien Hasso Krullis. Didžiąją dalį dabartinės poezijos priedų sudaro socialumas ir kūniškumas su visomis savo išskyromis. Tai – kritikuojantys laikmetį eilėraščiai. Vartojimo ir madingų srautų pasmerkimas. Susipriešinimas su pasibjaurėtiniu žiniasklaidos pasauliu. Ideologiškai veikiau kairiosios pakraipos ir, ko gero, estų savimonę ironiškai vaizduojanti pasaulėžiūra. Man šios krypties aukščiausiam taške yra apokaliptiškai skausmingas autorius fs.

Vis dėlto būtina pažymėti, kad gyvenimo vaizdų eilėraščiuose dažniausiai nėra tokio pagrindo. Buvau turguje, papietavau, perskaičiau knygą, nuėjau į darbą, prižiūrėjau vaiką ir t. t. Atsipalaidavęs, dažnai naivus socialinio pasaulio atspindys, be aistros, puanto, kalbos. „Kas gi tos poeto eilės, jo kalba? Mintys jo apie gyvenimą ir dar kai ką“ – kadaise rašė Jūris Ūdis (1948–1995). Kaip tik „kai ko“ tokio pobūdžio eilėraščiuose dažniausiai nėra. Taip tie vaizdai tampa būtinių literatūros supaprastintu analogu. Buities poezija.

Antroji kryptis, kaip ir anksčiau, yra žaidimas kalba ir kalboje. Žaidimas literatūra. Intertekstualumas. Mano manymu, rafinučiausias ir galingiausias šios krypties atstovas yra Aare Pilv („Vedingas“, 2007), kurio kasdienis gyvenimas irgi tampa filosofija, savirefleksija, ekskursais, metafizinėmis mintimis ir atvirksčiais.

Pastebėtina ir susijusių su įvairiomis religijomis poetų gausa. Krikščionybė, budizmas, naujieji pagonys, *new age* ir t. t. Turbūt tikėjimas pirmą kartą estų poezijoje yra esminė problema. Taip pat vėl tampa reikšminga mitologija ir mitas. Tačiau ne Tuglaso ir Nietzsche „mitų kūrimas“ ir ne įsiterpiantis į naujojo romantizmo poezijos pasaulį bauginantis mitas, bet greičiau mito atkūrimas, interpretacija. Hasso Krullis, Timo Maranas, Mathura,

Lauris Sommeris. Ir kiti. Svarbiausia, kad, būdama socialinio šiurkštumo priešprieša, ši kryptis teikia ir skelbia visų pirma švelnumą, skaidrumą, nusiramirimą.

Kalbant apie visą platų poezijos vaizdą, yra pažymėtinos rašančiųjų tautosakinius eilėraščius didžiulės ordos, siūlančios mokymą, kaip gyventi, didelius jausmus, gimtųjų vietų nuotrupas, tikėjimo skelbimą, juokdarystę, politiką ir ideologiją pradėjus tautiniu ir baigiant naujuoju romantizmu. Tartum senų poezijos galimybių aruodas, apipelijusios uogienės ant senų medinių lentynų. Taip yra buvę ir anksčiau, tačiau pastaroji tokio pat dydžio banga nusirito XIX a. pabaigoje, kai visos epochos pobūdį ir pavadinimą nulėmė tautinė romantika. Kartu negalima teigti, kad dabartinis protrūkis kažką pranašautų arba reikštų. Paprasčiausiai leidybos galimybės yra tokios prieinamos.

Ne mažiau yra ir visiškai jaunų autorių kūrybos. Didžioji dalis jų, kaip įprasta, yra paaugliškas epigonizmas, rodantis savo meilę ir neapykantą, savęs praradimą ir atradimą, nakties mintis ir dienos žygius. Nežymi dalis stengiasi savo laikmetį išreikšti to laikmečio forma, repo („Estų repo tekstų rinkinys“, 2006, Chalice ir kt.) ar nešvankybių kolekcijomis. Tačiau jų yra gana mažai. Galbūt Kaupo Meelio kalbiniai žaidimai „Poligrafıninko žinynas“ (2006) ir „Estų biografijos“ (2008). Gal Andros Teede savita miesto poezija „Taksi Talino padangėje“ (2006) ir „Pereikite“ (2007).

Ir du poetai, mano galva, duoda kažkokį ženklą. Andrus Kasemaa, kurio „Poeto rimtis“ (2008) įveda veltėdžiavimo ideologiją, naujųjų laikų Diogeną statinėje, kuris skiriasi ir nuo socialinių tiesų skelbėjų, ir nuo medituojančių bei susiliejančių su gamta budistų. Ir viena esminių naujokių Maarja Kangro: „Velnius švelniame sniege“ (2006), „Ateik į mano olą, materija“ (2007), „Eureka“ (2008). Čia irgi nestinga visokių kūno išskyrų ir socialinio pagrindo. Tačiau kartu jai nestinga įgimto inteligentiškumo, natūralios ironijos, natūralaus lengvo sausumo. Estų poezijoje intelektualumas ir sausumas visą šimtmetį buvo kone keiksmoždziai, nederantys romantinio genijaus modeliui. Tai kažkas naujo ir, mano nuomone, esminio.

Išvadoje estų poezijos pasaulis *anno* 2009 man labai primena praėjusio šimtmečio trečiojo dešimtmečio Vokietiją. Vienoje kertėje dada, antroje – ekspresionizmas, trečioje – naujoviškas dalykiškumas. Vienoje kertėje kruvinas gyvenimas, antroje kabaretas, o trečiojoje justis, nors tik vos vos, lūkesčius eilėraščių, kuriuose bus mažiau kraujo, pykčio ir spermos, o daugiau – taikos, šilumos, gerumo. Kartu ši poezija akivaizdžiai tęsia praėjusių dešimtmečių kelią. Čia nėra jokio iškilaus poeto, galinčio būti dešimtmečio centre.

Estų šventosios poezijos kanono pagrindinis kūrėjas Antsas Orasas prieš pusę amžiaus rašė, kad didis poetas – tai visų pirma didelio etoso asmenybė, idealistas. Kad didis poetas remiasi išgyventais pojūčiais ir kiekvienam išgyvenimui stengiasi suteikti nepakartojamą, grynai individualią išraišką. Kad didis poetas idealiai valdo formą, jo eilės yra aiškios, tikslios, joms būdinga įtampa ir sodrumas, jos švarios nuo viso, kas nereikalinga.

Visiškai akivaizdu, kad šiuolaikinis poetas jau nebeatitinka tokio idealo. Tik itin retai poetams apskritai galima taikyti poeto kaip (naujojo) romantinio eilių pasaulio genijaus titulą, genijaus, turinčio ypatingą matymo ir jutimo dovaną. Mano supratimu, gal Aare Pilv'o tyli kūryba yra jai artimiausia. Tačiau svarbiausia, kad daugumas nenori atitikti to idealo. Naujųjų laikų rašytojai nėra poetai ir nenori jais būti. Šventoji poezija baigėsi.

Prozos vaizdas yra skirtingas. Iš tikrųjų jis visuomet buvo kitoks, tad labai sunku rašyti apie poeziją ir prozą visuomoje. Atmetę įvairias kryptis, galime matyti, kad amžių sandūros

estų proza yra vienas iškiliausių jos momentų: 1998 – P. Sauterio „Visi galai“ ir J. Krosso (1920 – 2007) „Sustingęs skrydis“ (lietuviškai 2003); 1999 – J. Kaplinskio „Akis“, 2000 – A. Kivirähko „Jaujininkas“, 2001 – Enė Mihkelsoni „Ahasvero sapnas“ ir M. Heinsaaro novelės.

Antroje dešimtmečio pusėje irgi buvo svarbūs prozai metai, pažymėti skaičiumi 2007: E. Mihkelson „Markapis“, J. Kaplinskio „Ta pati upė“, A. Kivirähko „Žmogus, mokėjęs gyvačių užkalbėjimus“, M. Heinsaaro „Klajoklio laimė“. Tačiau apie juos gana liesos karvės metai, dėl kurių kritikai vis dejuoja. Ir sąrašas aiškiai liudija, kad didžiąją prozą kuriančių vardai yra tie patys. Kartu sąrašas parodo, kad, skirtingai nei poezijoje, šio šimtmečio pirmajame dešimtmetyje yra svarių kūrinių ir iškilnių vardų. Ką galima pasakyti apie prozos judėjimą?

Proza: pasauliai gyvenimo nišose

Esu suskirstęs prozą į dvejetą kryptių: x modernizmą ir x natūralizmą.

Iš dviejų postmodernistinės literatūros galimybių estų proza nedvejojama pasirinko hipermodernizmo kelią (Mihkelson, Baturinas, Ehlvestas, Heinsaaras, Raudamas, Kivirähkas ir kiti). Beveik visi tekstai (taip pat ir Kivirähko!) yra apsunkę nuo minties, reikšmės, atminties, kultūros. Ši kryptis tebegyvuoja toliau, bet akivaizdžiai juntamas jos atoslūgis.

Mihkelson yra realistiškesnė, lengvesnė ir aiškesnė. Garbusis meistras Nikolajus Baturinas rašo, tačiau daugiau periferijoje, kitas meistras – Toomas Raudamas nuolat duoda ženklą, kad jis nepageidauja būti rašytojas. O Jūris Ehlvestas išėjo Anapiln.

Šios krypties simptomui gerai tinka Mehis Heinsaaras, kuriam pasirodžius amžiaus pradžioje kritikai šūkavo apie naujojo Mesijaus pasirodymą. Tačiau jo romanas „Arturo Sandmano istorija“ (2005) nebuvo priimtas netgi apyvėsiai. Novelių rinkinys „Klajoklio laimė“ (2007) sulaukė kur kas teigiamesnių kritikų tonų, bet apie Mesiją daugiau neužsiminta.

Antrajam simptomui priskirtinas Andrusas Kivirähkas, kuris jau ne vienerius metus kuria Kivirähko pasaulį, kuriame žmonės, laikas ir erdvė yra be sąnarių. Tame pasaulyje galioja tik viena taisyklė: viskas įmanoma. Tik priešingai negu Hamletas, Kivirähkas nenori jo sudėlioti, o stengiasi dar labiau išardyti. Taigi Kivirähkas, ko gero, vienintelis estų literatūroje tęsia nesančią dadaistinę tradiciją, išvelgiančią šį tą esminio absurdo humore, žaidime. Estų proza visuomet buvo labai rimta. Bet tuo pačiu tai irgi rodo, kad grynos literatūros atpirkimo metas praėjo.

Antrąją kryptį įvardijau x natūralizmu. Tai – kryptis, kurios priešakyje yra Peeterio Sauterio vardas. Krypties objektas yra moksliskai beaistriu žvilgsniu skrodžiama visuomenė: Wimbergo „Lipamjė“, Ruitlane „Dembelis“, Tedre pastogės apsakymai. O jaunųjų natūralistų kampelis akivaizdžiai išsisėmė. Tedre „Onanistai“ (2006) yra dvejopas kūrinys. Stipri natūralistinė pasaulėžiūra ir noras trūks plyš prikergti ją prie modernizmo. Sauterio „Kraujo sruvimas“ (2006) buvo it apibendrinimas, o „Beibi bliu“ (2008) – jau tylus atsisveikinimas. Šios krypties atpirkėjo vaidmeniui pasisiūlė Sassis Henno „Aš buvau čia. Pirmasis suėmimas“ (2005). Tačiau atpirkimo nebuvo. Nieko nebuvo.

Esė yra keista estų literatūros viešnia. Jau visą šimtmetį taip buvo vadinami pirmiausiai susiję su literatūra straipsniai, tuo pačiu esė kaip tekstas apie pasaulio dalykus buvo labai

nejprastas. Ir niekas net nemėgino parašyti tokios esė istorijos. Eseištiniai yra Reino Veidemannio „Vaikų namai“, Reino Raudo ir Andrejaus Chvostovo tekstai, Jano Kauso „Jis“. Tačiau tikrosios esė yra nedaug. Valduro Mikitos „Laukinė lingvistika“ (2008) arba pasvarstymai apie kalbą, raštą, tautos kultūrą ir mąstyseną, ar Hando Runnelio „Vartų vyrių girgždesio klausant“ (2008), kuri gal būtų grynesnė, savo galvosenos esmę nagrinėjanti ir skelbianti eseistika.

Šimtmečių sandūroje taip pat emė reikštis „voro“ tarpe rašoma literatūra, kurios centrinė ideologė yra Kauksi Ūlle. Ir ši literatūra tyliai tebegyveno savo gyvenimą jau tikroje postkolonistinėje nišoje.

Esu rašęs, kad pastarojo šimtmečio paskutiniame dešimtmetyje estų prozos trys atšakos pakrypo populiariosios literatūros pusėn: tai – žanrinė literatūra, madinga literatūra ir senoji buitinė literatūra. Tas poslinkis labiausiai akivaizdus Juhanio Paju, rašytojų fantastų (Indrekas Hargla ir kiti) ir Kauro Kenderio kūryboje. Ir ji stengiasi atsidurti dėmesio centre, kaip ir kitur pasaulyje.

Fantastika, kaip teigiama, yra stipriai organizuota, bet gyvena savo pasaulyje, retai iš jo pasirodydama. Detektyvų pasaulyje kai kurios istorijos sulaukė didesnio dėmesio (Andreso Anvelto „Raudonas gyvsidabris“, 2007 ir pan.). O daugiau nieko.

Estų literatūros žemesnį lygį visą praeitą šimtmetį užėmė buitiniai vaizdeliai, tarybiniais metais vadinamos geltonąja literatūra. Tarybų Estijos kritika laikė ją nevykusia aukštesniąja literatūra, o estų išėivijos kritikas Ilmaras Mikiveras vadino tikruoju socialistiniu realizmu. Ji ir toliau sau tyliai tebegyvuoja. Elme Våljaste ir Erikas Tohvri – tai autoriai, kurių knygos gal neparduodamos gausiai, tačiau bibliotekose skaitomos masiškai. Dabar tokį reiškinį galėtume pavadinti: kitos Estijos literatūra.

Didžioji dalis pasaulinės prozos – tai pasakojimas apie savo laikmetį, jo problemas ir žmones. Paskutinį praeito šimtmečio dešimtmetį Estijoje išsivyrąja pinigų ir vartotojiškumo absoliučią galią atspindinti buitinių vaizdėlių literatūra, pasakojanti, kaip jauni sėkmingi valdininkai, programuotojai, veltėdžiai mylisi, vartoja kvaišalus, perka brangius daiktus ir t. t. Nors ši literatūra kalba apie Estijos gyvenimą čia ir dabar, jos veikėjai ir problemos iš esmės skiriasi nuo buitinės literatūros. Tai kitoks visuomenės sluoksnius, kita klasė, kitokia gyvensena. Tai – pirmoji atgavusios nepriklausomybę Estijos literatūra, kapitalistinis realizmas. Tačiau tos literatūros praktiškai jau nebėra. Koksai gyvenimas buvo amžių sandūroje? Kokie to gyvenimo svarbiausi raktiniai žodžiai?

Naujos jaunimo kultūros išsivyravimas. Kvaišalai. Didžiulis ir spartus gyvenimo lygio kilimas. Paskolos. Patriotizmas pakeičia liberalizmą, jo kulminacija – bronzinio kario išgabenimas iš Talino centro. Estų suskirstymas į pirmosios ir antrosios Estijos piliečius, paskui – į tikruosius arba turinčius tautinę savimonę, ir netikruosius arba išdavikus (raudonieji profesoriai ir t. t.). Iškyla juodas baltas pasaulio vaizdas. Tyliai bręstantis tvirtos rankos ilgesys. Tinklalapiai ir žiniatinkliai. Internetinės žiniasklaidos atsiradimas. Milžiniškas pramogų paplitimas. Žmonių – žiniasklaidos produktų laikmetis. *Reality show*, minutė šlovės vietoje ligi šiol buvusių penkiolikos minučių. Ir viršum visko grilyje skrudinamos mėsos gardus kvapas.

Kad ir kaip keista, tokį gyvenimą atspindinčios prozos yra labai mažai, o geros – dar mažiau. Galbūt Mari Saat „Lasnamejės išganytoja“ (2008), knyga apie dvasią ir kūną, seksą ir sielos išganymą, kurioje kalba tykiai gyvuoja skirtinguose registruose ir kurioje iš po

buitinio romano paviršinio sluoksnio justi sielos nerimas. Andrejus Chvostovas rašo apie jį supantį gyvenimą. Sassis Henno. O daugiau?

Taigi galime gana paprastai apibūdinti bendrą vaizdą. Prozos pasaulyje įvyko akivaizdus grįžimas į nišas. Tokių svarbų prozai gyvenimą parodė poezija, kaip kad buvo ir XX a. trečiąjį dešimtmetį. O prozos turinys neužėmė amžinybę liudijančios poezijos vietos, jis veikiau užsiima atmintimi ir kelionėmis.

Atmintis ir kelionės

Atmintis romanui visuomet svarbiausia. Pastarąjį dešimtmetį ji pasireiškė dvejopai. Romanuose ir prisiminimuose.

Svarbiausia tai, kad literatūrą vienu metu sudaro kelios skirtingos istorijos traktuotės. Ene Mihkelson istorija, ieškanti estų stovyklų ribų, bet randanti tik begalinius perėjimus, ir estų pasaulis virsta nesibaigiančiu raistu. Aarne Rubeno raudonoji istorija, pavaizduota naujai, kad ir „Graudus „Volto“ švilpesys“ (2000) ar perkeltas į 1920 metus „Verslas namuose su kulkų angomis“ (2009). Ir trečias Kivirähko estų istorijos rakursas, kurį pradeda „Gyvačių užkalbėjimai“, romanas apie senovės laikus bei jų pabaigą, ir kartu romanas apie išlikimą savimi ir pokyčius ties dviejų pasaulių riba. O pačiame centre yra „Jaujininkas“, romanas apie sodžiaus gyventojus estus, valgančius duoną, garbinančius ponus, meluojančius ir vagiančius. Ir pagaliau atsiduriame dabartyje, kur veikia maži liūdni padarėliai, seni ir jauni Vargamejės gyventojai. Taigi siaubingą „Gyvačių užkalbėjimų“ pasaulį keičia „Jaujininko“ laikų groteskas, o pastarąjį – feljetono pavidalo šiuolaikinis bulvarinis tekstas. Šitaip Kivirähkas savitai pateikia atitolimo nuo klasikinio literatūros aukso amžiaus koncepciją, kai vyksta nuosmukis ir visuotinis susmulkėjimas. O kita vertus, ši proza rodo atotrūkį nuo literatūros ir judėjimą prie realaus gyvenimo.

Rašytojų atmintis, arba virš jos, ties meninės literatūros riba statomi tekstai gyvavo nuolat. O antrojoje dešimtmečio pusėje kaip tik ši kryptis gerokai sustiprėjo.

Käbi Laretei „Tartum vertimas“ (2005, Debora Vaarandi (1916 – 2007) „Metai ir dienos“ (2006), Mari Tarand „Laiko atvaizde“ (2008), Hellaras Grabbis „Respublikos vaikas“ (2008). Tai – knygos, sąmoningai judančios ties gyvenimo ir meno riba. Su Kaplinskio kūrinio „Tėvui“ (2003) dvasiniam tėvui antrinanti „Ta pati upė“ (2007), juda gal tik tarp meninės literatūros vidinių ribų. Ir nemažai yra vadinamųjų grynų prisiminimų, kurių, ko gero, niekas nepriskirtų meninei literatūrai.

Atsiminimų ir prozos riba visuomet buvo neaiški. Pasistengsiu čia nurodyti dvejetą ar trejetą linijų.

Vienos linijos gale yra suformuoto teksto visuma, norint ją įtikėti, būtina manyti, kad dialogai dešimtmečius tūnojo rašančio galvoje. Pavyzdžiui, tokių autorių kaip Grabbis, Kaplinskis ar Laretei. Kitas jos galas atspindi galimą užmarštį. Tokiuose kūrinuose skaitytojui nuolat primenama, kad tai tik ištraukos, mėginimai atsiminti, kurie gali tapti atminties nagrinėjimu, kaip daro Madisas Kõivas.

Antroji linija eitų tarp dvasinio apsinuoginimo ir tarp nutylėjimo bei slapukavimo. Viename jos gale stačiokiškai šiuurkšti Mihkelio Raudo knyga „Juodu purvu į veidą“ (2009), o antrame – Deboros Vaarandi ir Mari Tarand kūrinų švelnūs prisilietimai. Autoriaus apsinuoginimas iš tikrųjų gana svarbus, jis skiriasi tik tuo, kad romantiniame pasaulyje

buvo kalbama apie dvasinį, o dabar apie fizinį apsinuoginimą. Tačiau antrame linijos gale ši linija kelia labai svarbų klausimą apie etiką. Tarand tylėjimas yra etiškas, kurio foną sudaro klasikinė samprata apie Poetą, kurio žodis yra viskas, ir gyvenimas nesvarbus, o Vaarandi tylėjimą, kuris sistemingai beveik nieko nepamena apie Estijos Respublikos padovanojimą, mano požiūriu, žymi neigiamas ženklas.

Trečioji linija juda tarp literatūros ir neliteratūros. Kas iš tikrųjų skiria prisiminimus nuo prozos? Užtikrinta vyksmo linija? Veikėjai kaip galimi apibendrinimai? Sąmoningas motyvacijos pasirinkimas? Kalba? Vaizdiniai? Man atrodo, tai iki šiol neaišku. Netgi ir tai, ar toji riba yra kintamas laike dalykas, ar kažkas visiems bendra.

Tasai atsiminimų pasaulis pasižymi trimis esminiais punktais. Vienas yra skirtingų linijų švelnios pusiausvyros punktas. Jame, mano galva, juda Kaplinskis, nukrypdamas sykį vienon, sykį kiton pusėn. Kiti du punktai yra tam tikrų linijų kraštutiniai. Viename jų gale yra Mihkelio Raudo „Juodu purvu į veidą“, o kitame – Mari Tarand „Laiko atvaizde“.

Atsiminimai yra kažkas, ką galėtume pavadinti „Mino X“, kur X yra laikas arba žmogus. Šalia jo tykia, pusiau slapčia atsiranda knygos, kuriose X skirta laisvai pasirenkama vieta pasaulyje. Vienu kraštu tai kelionių knyga, tuo pačiu nežinomo pasaulio pažindinimas per asmeninę patirtį, ir iš dalies pasakojimas apie savęs atradimą, vykstantį kažkur kitoje kultūroje, į kurią dažnai grįžtama pradėti iš naujo. Tai labai paplitusi pasaulyje tema, kurios nūdienėse ištakose, mano nuomone, yra Peterio Mayle'io „Metai Provanse“, sukūrę naują tos krypties stilistiką, nors gana humoristišką.

Estijos kultūroje kelionių knygos paprastai būdavo siejamos su rašytojais. Šio kanono pradžioje lieka Frydeberto Tuglaso kelionės, knygoje pateiktos kaip maksimaliai nuasmenintos kultūros apžvalgos. Asmeniškumo tam pasauliui jau suteiks Karlas Augustas Hindrey'is, o žanrą gerokai pakeičia Juhanas Smūlis savo „Ledinėje knygoje“, čia justis asmeninį paveikslą, vidinis kelias išorinės kelionės šešėlyje, emocionalumas, juokai ir t. t. Toji kryptis ėmė reikštis kaip tik minėto dešimtmečio antroje pusėje. Ūlo Mattheus'o „Indijos Meilė“ (2006), Tõnu Õnnepalu „Flandrijos dienoraštis“ (2007), Lii Unt „Geriausias aktorius mieste. Varanasio dienoraštis“ (2007), Roy'jaus Striderio „Himalajų istorijos“ (2009). Ir akivaizdžiai krenta į akį, kad paieškos vyksta daugiau Rytų nei Vakarų kryptimi.

Ir šių kūrinių didžioji dalis yra dažniausiai vidutinė žurnalistika, neturinti jokių pretenzijų į literatūrą. Tačiau aišku, kad ir čia tyrėjas mato tuos pačius klausimus kaip ir skaitydamas gyvenimo aprašymus.

Autoriaus atėjimas

Berkas Vaheris rašė, kad trečiojo tūkstantmečio pradžia – tai neišpildytų pažadų ir neišsipildžiusių lūkesčių metas, tos pačios bangos vyrukų metas. Vaheris ieško rašytojo identiteto, kurio pagrindą sudarytų savitas braižas ir kurio neranda. Faktai iš tikrųjų yra tokie. Tačiau interpretuočiau juos kitaip.

Romantizmo ir modernizmo žinia buvo: kūrėjas – visa ko centras. Kiekvienas negali būti rašytojas, juolab didis rašytojas. Reikia genijaus, galinčio išreikšti save. O literatūra, fikcijos pasaulis supriešinamas su kitu pasauliu.

Postmodernizmo žinia tokia: autorius mirė. Literatūros vietą užėmė tekstas. Sakydamas taip tam tikra prasme atsižvelgiu į tai, kad literatūros kūrinių vis dažniau

sudaro kiti tekstai ir literatūrą reikia traktuoti iš skaitytojo pozicijos. Autoriaus mirtis duoda prielaidą skaitytojui gimti. O skaitytojas yra mikroskaitytojas, judantis tekstu su pasimėgavimu, neieškantis didelių idėjų, kurių tekste ir negali būti.

Dabar žinia ir vėl nauja: kiekvienas gali tapti rašytoju. Literatūra tėra vienas tekstas tarp visų kitų. Jis nesupriešinamas su pasauliu, o paprasčiausiai skiriasi nuo jo vienu kitu bruožu. Tačiau autorius atgijo. Ir tai ne senasis kūrėjas ar rašytojas. Naujasis Autorius, mano manymu, yra analogiška tekstui sąvoka. Rašytojas – tai žmogus, susitvarkęs savo gyvenimą kaip dera rašytojui, jei prisiminsime Madiso Kōivo kadaise tartą sakinį. Aš sakau: toksai rašytojas išnyksta. Jo vietą užima žmonės, kurie rašo romanus, užsiima kritika, pasisako, daro meną, dainuoja ir t. t. Kaip Janas Kausas. Kaip Kalevas Keskūla (1959 – 2010). Kaip iš dalies Kiwa ar Bartholas Lo Mejor. Jie nesiekia rašytojo gyvenimo. Jie regi gyvenimą būdami Autoriai. Autorius vienija. Rašytojas reiškė ir tam tikrą stilių. Stilius, būdingas žmogui. Dabar irgi gana tokių literatų. Tik Autorius jau nebe stilius. Jį galima sieti su stiliumi, bet nebūtina. Jis yra Autorius. Žinoma, galima teigti, esą toks autorius pats yra tekstas, diskursų mišinys. Vis dėlto aš manau kitaip. Jis greičiau interpretuoja. Ir literatūra vis labiau panėšėja į interpretaciją, kuri anksčiau buvo dainininko arba aktorius amplua.

Ir tuo pačiu literatūra kaip tekstų pasaulio procesas ir autorius kaip rašytojas netenka savo sekos. Kultūra, buvimas autoriumi nenutrūksta. Atvirkščiai, kaip tik tai palaiko pasaulį.

Epochos kūrimas

Dešimtmetis – jokia riba literatūroje. Tačiau tai nereiškia, kad jo negalima imti kaip atspirties tašką kalbant apie literatūrą ir pasidomėti, ar čia yra kokia nors riba, ar ne. Ar ką apskritai reiškia šis periodas.

Aare Pilv'as pavadino pirmąjį dutūkstantųjų dešimtmetį kritiniu projektu ir įvardijo tuos, kurie jį parengė. Abėcėlės seka: Hennoste, Krullis, Pruulis, Velskeris, Viires, Våljataga.

Literatūros periodas kaip visuma negimsta savaime. Siekiant įvardinti jį literatūra, reikia analitiškai surikiuoti tam tikrą visumą, kurios vienas tipas yra periodas. Ką reiškia sukurti gatavą periodą? Mano nuomone, tam būtini trys dalykai: šerdis, sąsajos, o trečiasis – tai, kad laikas yra sustabdomas ir pertvarkomas į erdvę. Šerdį gali sudaryti autorius, mąstysena, rašymo būdas, grupuotė, kūrinys. Tai toli gražu neturi būti kažkas didelis, bet privalo būti nuo pradžių ir suteikti galimybę galvoti toliau. Kai išguldytuose javuose matyti tik pavieniai augalai, to padaryti neįmanoma.

Periodą galima kurti sinchroniškai, tai reikalauja kritikų ir kūrėjų bendradarbiavimo savo laiku, kaip buvo kuriama dešimtąjį dešimtmetį. To nenutiko kito amžiaus pradžioje. Periodą galima kurti ir retrospektyviai. Tuomet įsikiša istorikai. Tik čia yra vienas „bet“. Istorija reikalauja, kad nusėstų nuosėdos, ir toks metas šimtmečio pradžiai tebėra ateityje. Gali nutikti ir taip, kad kritikai sukurs savo periodą, kuriame autoriniai bei jų tekstai tebus priemonės. Kad jis išliktų, kritikas turi būti didis. Ar šio šimtmečio pirmąjį dešimtmetį buvo koks didis kritikas? Manau, kad ne. Ir dar. Kūrėjai ir kritikai privalo naudoti kalbą, kuri leistų kurti naujoves. Kritikų kalba nuseno.

Janas Kausas literatų stovykloje Nūpli 2009 metais pasakė sakinį, privertusį mane susimąstyti. Esą, jo žiniomis, beveik visi rašytojai jaučiasi kritikos atstumti. Ką tai reiškia?

Kuriant šerdį, kažkas visada būna atstumtas, kažkas priimtas. O kai šerdis nesukurta ir visi jaučiasi esą atstumti, tai rodo, kad kiekvienas kariauja prieš kiekvieną. Tuo pačiu pastaruoju metu nebėra grynų kritikų, kritiko vaidmenį 99% atlieka patys rašytojai. Tai savo ruožtu reiškia, kad rašytojai kariauja prieš rašytojus. Ir, mano nuomone, tai ypač akivaizdžiai rodo, kad kritiko identitetu pasižyminčių žmonių nebuvimas labai blogai veikia literatūrą.

Pabaiga, neapibendrinant

Ar trečiojo tūkstantmečio pirmajam dešimtmečiui iš kažko galima sukurti šerdį? Manau, kad vargu. Ar tai ariergardo laikai, panašūs į aštuntąjį dešimtmetį? Prozos baruose vaizdas panašus. Tačiau poezijos būklė primena veikiau 1920 metus. Ar pirmasis dešimtmetis kaip periodas užsibaigė, ar tik baigiasi? Kas apskritai būdinga tai literatūrai?

Visą praeitą šimtmetį eksperimentinė literatūra ir siekiantis atnaujinti literatūrą avangardas dažniausiai būdavo vienas ir tas pat. Dabar jau akivaizdžiai ne taip. Eksperimentų gana, o avangardo nebėra. Yra ketinimas priversti tekstą ir kalbą tarti ką nors, ko anksčiau estų kalba negalėjo ar nenorėjo išsakyti. Bet nėra noro, kad tai pakeistų literatūrą ir kultūrą.

Modernizavimas pusantro šimtmečio buvo literatūros traktuotės ir per ją literatūros būsenos centrinė spyruoklė, nutempusi literatūrą toliau nuo gyvenimo. Dabar reikia ieškoti kitų spyruoklių. Ir pačios literatūros kryptys aiškiai rodo ją esant arčiau gyvenimo, susimaišius su juo. Kas toliau varys literatūrą? Ar literatūra apskritai turi judėti pirmyn? Kas jai nutiks, jei ji nebejudės pirmyn? Kas jai nutiks, jeigu ji susilies su gyvenimu? Tai dideli klausimai, į kuriuos kol kas nėra atsakymo.

Ar skaitytojai ieško literatūroje ko nors kito, nei televizijoje, žiniasklaidoje, internete? Atrodo, kad ne. O tai reiškia, kad menui čia nėra ką veikti. Menas nereikalingas tokiems pojūčiams, tokiam santykiui. O jeigu jis yra, turi būti kaip tik toks, kad nekliudytų pajusti minėtus pojūčius. Tasai menas tartum potėpis, dažų sluoksniš, užteptas ant gyvenimo.

Toomas Haugas, 2005 metais recenzuodamas Baturino kūrybą, pasakė, kad pernelyg daug literatūros negerai veikia jos seną sveikatą. Ar dabartinė būsena ką nors sako apie visos estų literatūros amžių? Pernelyg daug meno negerai veikia seną kultūrą. Kadai senstanti kultūra pagimdė dekadansą ir per jį pasiekė visiškai naujų gairių. Ar visa tai yra estų literatūros naujasis dekadansas? Tam tikra prasme taip.

P. S. Tą dešimtmetį yra nemažai autorių ir tekstų, kurie man netgi patinka. Tačiau kažkas vis dėlto trikdo. Perdaug rašytojų stokoja vidinės laisvės, tardami savo žodį. Nelyginant pagauti kokių traukulių. Kažko yra pernelyg daug, o kažko per mažai. Perdaug tekstų panėšėja į grilio literatūrą. Įmetamos gatavos grilio anglys, laukiama, kol sužerplės žarijos, ant jų dedama gatava marinuota mėsa, jos laukiant geriamas alus ir rikiuojamas pasaulis. Maža kibirkščiavimo ir spindesio, nesvarbu, linksmo ar liūdno. Vis prisimenu Jūri Ūdi. Kartais net dažnai.

„Looming“, Nr. 9/2009.

Iš estų kalbos vertė
Danutė SIRIJOS GIRAITĖ

JÜRI TALVET

Estų rašytojas Jüri Talvet (g. 1945) yra Tartu universiteto pasaulinės literatūros profesorius ir Tartu leidžiamo lyginamosios literatūrologijos žurnalo „Interlitteraria“ vyriausiasis redaktorius. Anglų kalba išėjo jo esė rinkinys „*A Call for Cultural Symbiosis*“ (Toronto. Guernica, 2005), kuris taip pat išverstas į ispanų ir katalonų kalbas. Estų kalba yra išleides 8 poezijos rinkinius, kai kurie jų išėjo anglų, ispanų, katalonų, prancūzų, rumunų ir italų kalbomis. Pastarosios poezijos knygos (*Primavera e polvere*; Novi Ligure. Joker, 2012) vertėjai Pietro U. Dini ir Albert Lazaro-Tinaut neseniai pelnė Trieste tarptautinę „Gerald Parks“ vertimo premiją. 2006 m. buvo Poetinio Druskininkų rudens svečias.

Alberto Lázaro-Tinaut iniciatyva eilėraštis „Meilė“ (Juhano Liivo poezijos premija, 1997) yra išverstas į 80 pasaulio kalbų.

Meilė

– tai priesakas, nusprendė
 Kierkegaardas. Ar ne geriau,
 galvoju aš, mylėti
 nepaisant priesako?
 Kai siela
 atpažįsta sielą,
 o kraujas
 atliepia į kraują,
 kad ir aukštyn,
 kad ir žemyn
 skrendant
 į nežinią
 lemtingą.

Užpildymas

Įsitaisai man po smakru,
 susisuki ten gūžtą –
 šilčiau nebūna niekur, –
 ten tavas Paukščių takas.
 Tu dalijai save, davei
 naujas gyvybes, plyšdama šakojais.
 Ar pameni dar tuos mažus
 vos pastebimus takelius,
 nubėgusius toliau už tavo kelių?
 Pasilikai. Turiu minty ne tuos
 žaruojančius žiedus, kuriuos man dovanojai dosniai,

*niekad nedraudama, iš savo naktų, savo dienų sodo.
 Aišku, tu lieki atvira klaidoms – laisva, –
 nes palei mus paniekos vėjyį plazda sielos.
 Įgimtas auksas tavo gelmėse laisvėja,
 mano pasmakrę, tavą Paukščių taką, pildo.*

*

*Antrąją Kalėdų dieną Tartu
 vėl ėmė snigti.*

Sielai palengvėjo.

*Senoji ponia Roozi, ji vos per plauką
 išsigelbėjo nuo Auschwitzo ir myli
 taip be galo gyvenimo spalvas, tačiau
 apako, rašo iš Fort Washington
 gatvės, kad net ir tamsoje
 ji regi, kokia yra šviesa ir koks
 šššėlis. Ir dėkoja Dievui.*

*Visa žemė ir visa, kas virš jos,
 apsigaubia šviesa.*

*Sniegas ir siela.
 Siela ir sniegas.*

Iš estų kalbos vertė Danutė SIRIJOS GIRAITĖ

TRIIN SOOMETS

Triin Soomets g. 1969 Taline, studijavo estų filologiją Tartu universitete. Pirmąjį eilėraščių rinkinį išleido 1990, po to – dar aštuonis. Kūryba versta į 17 kalbų, įvertinta keliomis premijomis. Gyvena Taline.

*

*Tau dovanočiau širdį, bet aš nerandu
niekur net jos ugniagėlėm dvelkiančio kvapo,
pamečiau ją kažkur, kame buvus esu,
po medžiais auksiniais, vokais jUSDama tamsų liety.*

*Tau dovanočiau naktį, bet aš nerandu
žvaigždės, kur pakilusi skelbtų užgesus dieną,
ryte turėsi glaustis lūpom prie lūpų manų,
saulėtos dienos akyje mane turėti.*

*Tau dovanočiau save, bet aš nerandu
niekur net smėly nugrimzdusios pėdos,*

*turėsi vėjus gaudyt, paskui šešėlius sekiot
tylut tylutėliai.*

(Eilėraštis pelnė Juhano Liivo premiją (2000).

*

*jeigu kada mylėjai akmenį.
ieškojai šilumos įsaulintam jo šone,
iš laimės drebulio virpėjai naktį
juoduojančioj akmens pašonėj,
užšokęs jam ant sprando, šliaužiojai
švelniai jo įdubom, aštriom briaunom
ir, susiliedamas į vieną,
su juo šnekėjai. aš esu akmuo,
kartojo jis, manei, ir pats taip tarsiąs.
betgi savo rankas ir kojas, žvilgsnį
tu iš akmens išlupti spėjai.
atsiplėši nuo jo, už oro nusitvėręs,
o jis įkandin šaukia: aš tavęs ilgėsiuos.
ir atsigręžęs pamatai – ten tik akmuo,
ir jokio pėdsako jame neliko...*

(Iš rinkinio „Varjatud ained“ (Paslėptos medžiagos), 2009).

*

*mirtis neaplenkia mūsų; ji čia
nuolatos, jai nulemtą
laiką.
juo labiau esam patys savim,
juo labiau mes mirštam.
stebėdamas medžių lapus, matysi.
tuomet aišku, kad laikas
neina, jis apskritas, stovi vietoj.
Dieve!*

(2009 m. eilėraštis pelnė Juhano Liivo premiją.
Iš rinkinio „Varjatud ained“).

Iš estų kalbos vertė Danutė SIRIJOS GIRAITĖ

JAAN TÄTTE

Jaan Tätte (g. 1964) – estų dramaturgas, poetas, aktorius, režisierius. Tartu universitete studijavo biologiją, 1990 Talino valstybinėje konservatorijoje įgijo aktorinio meistriškumo specialybę. Nuo 1990 – Talino Miesto teatro aktorius bei režisierius. Jachta „Nordea“ su trim bendrakeleiviais 20 mėnesių keliavo aplink pasaulį. Nuo 2007 gyvena Vilsandi saloje ir eina salos tvarkytojo pareigas.

Sukūrė pjesių – „Sankirta su pagrindiniu keliu, arba pasaka apie auksinę žuvelę“, „2000 gyvenimo metų Estijoje“, „Pralaimėjėliai“, komediją „Daug laimės šiokiadieni!“ ir kt. Savo pjeses stato įvairiuose Estijos teatruose. Joms būdingas gyvas dialogas, gera dramos technika. Parašė kino filmų scenarijų. Pelnė ne vieną apdovanojimą už dramaturgiją bei dainų tekstus. Labai populiarios paties autoriaus atliekamos dainos, 2003 išleistos poezijos rinkinyje „Dainos“.

Visų jo dramos kūrinių išskirtinė savybė – aktyvus bendravimas su žiūrovais. J. Tätte kūriniai versti į anglų, rusų, vokiečių kalbas, statyti užsienyje.

Pjesė „Tiltas“ buitinės psichologijos fone atspindi mūsų laikų visuomenę, per veikėjų tarpusavio santykius atskleidžia meilės kaip esminio jausmo šiuolaikinę sampratą. Vyksmas grindžiamas meninėmis priemonėmis, gausiomis poetikos bei metaforų.

Vertėja

Tiltas

Dviejų veikslių pjesė

2000 metai

Veikiantieji asmenys:

Mergina vardu Lėlė

Vaikinas

Ebė

Humė

Mara

Armeras

Knautas

Larekas

Remis

I veiksmas

Priešais mus tiltas. Kiek išgaubtas senas medinis tiltas. Ant tilto senas, turintis savo istoriją suolas. Tai miesto pakraštyje esantis pėsčiųjų tiltas, ant kurio gera ir ramu sėdėti. Prieš porą valandų nulijo. Paeiliui ant tilto sueina šešetas: Humė, Mara, Knautas, Remis, Larekas, Armeras. Jie nesisneka. Žiūri į upę. Kai tiltą pasiekia šeštasis, visi tylėdami susėda ant suolo. Tuos žmones kažkas sieja. Jie po vieną kyla nuo suolo ir nueina. Paskutinis ant suolo lieka Knautas, kuris valandėlę kitą sėdi užsimerkęs, glostinėja suolą šalia savęs tartum jį čiuopdamas. Atsistojęs nuseka paskui kitus.

Ant tilto lyg vaikštinėtų ryte pasirodo graži mergina. Arba moteris. Veikiau moteris. Jauna moteris. Beveik perėjusi tiltą ji atsigręžia, grįžta ties jo viduriu ir įsižiūri į upę. Išvysta tenai vien savo atspindį. Mojuoja jam. Atsisėda ant suolo, nusiauna batus, užsikelia kojas ant suolo, sulenkusi kelius paremia smakrą. Mėgina švilpiniuoti kažkokią melodiją. Staiga nustoja švilpauti, pamato iš toli artėjantį vaikiną. Mergina apmiršta. Matome vaikiną. Vaikinas nešasi portfėlį. Ateina ant tilto. Sustoja. Stovi. Pajudėjęs nužengia nuo tilto. Sugrįžta. Stovi. Eina prie tilto turėklo, nugara į merginą.

MERGINA: Man regis, mano kojų pirštai gražūs. Nežinau, ar kas nors kada nors į juos žvelgdamas pamanė, va, tos merginos kojų pirštai labai gražūs. Tokie pat gražūs kaip rankų pirštai. Mano rankų pirštai irgi gražūs, bet kojų tai jau ypač. Vyrų kojų pirštai niekada nebūna tokie. Specialiai jų nepuoselėju. Tik nagus nusikarpau kaip visi. Džiaugiuosi savo kojų pirštais. Kažin, iš kur jie tokie. Iš ko nors paveldėti? Labai keista. Savo veido negaliu nusakyti. Esu su

juo apsipratusi. Taip! Nė nežinau, ar mano veidas gražus. Keista. Apie visa kitą juk išmanau. Yra tam tikras kūno modelis su visais reikalavimais, taikomais gražiam kūnui. Visi žino, koks turi būti gražus kūnas, kad visiems patiktų. Mano kūnas labai gražus. Kojos ir nugara, ir kaklas, ir klubai, ir tas klubų išlinkis ties nugara, ir dar šis bei tas ypatingo. Aš tikrai žinau, kad esu graži. Tokia kaip ir tos, pačios gražiausios. O mano oda tikrai gera. Žinau, kokia turi būti graži oda. Manoji tikrai gera. Pati jaučiu, ją liedsdama. Labai glotni ir švelni. Iš tikrųjų neskiriu daug dėmesio kūno priežiūrai. Tokia jau esu. Bet keista. Apie veidą nieko negaliu pasakyti. Visų tokie skirtingi veidai. Akys tai mano gražios. Skaisčios ir skvarbios. Bet koksai veidas, nesigaudau. Manau, kad jeigu visas kūnas gražus, ir veidas toks turi būti. Tačiau kokia nosis, nežinau. Mano nosį turi vertinti kas nors, ne aš. Ji galėtų būti jo skonio. Manau, kad mano nosis man tinka. Teikia veidui įdomumo. (Pauzė.) Viskas kuo puikiausia. Kuo puikiausia. (Pauzė.) Bet keistas dalykas, pati nejaučiu savo kvapo. Žinau, kaip kvepia vienas ar kitas žmogus. Aš irgi kvepiu, žinoma. Tikiu, kad gerai kvepiu. Kartą apsilvilkau draugės palaidinę. Jos kvapas buvo toksai... na, nežinau. O kai velkuosi savo palaidinę, ji tartum visai bekvapė. Norėčiau kada nors pamatyti save iš toli, iš nugaros. Tartum kitą žmogų. Aš visada jaučiu, kai koks vyras stebeilija man į nugarą. Suprantu, kai jam patinku. Iš pradžių jis nužvelgia mano kojas, po to visa kita, ir jeigu aš jam patinku, stengiasi pamatyti mano akis ir iš karto nusuka žvilgsnį, lyg būtų kažką svarbaus prisiminęs. Na, aš suprantu. Negali iš karto imti liesti visko, kas patinka. Jie nedrįsta nė nusišypsoti. Autobuse bemat pajuntu, kai mane kas stebi. Tad kartais atsigrėžiu, norėdama pamatyti, kas jis, tačiau kaip tik tuo metu už autobuso lango atsiranda kažkas labai įdomaus, ir vyriškis gatavas nors sprandą nususukti, kad geriau matytų vaizdą. O kartais tiesiog leidžiuosi nužiūrinėjama. Toji vieta, į kurią tuo metu įsmeigtos akys, ima kaisti ar panašiai. Sykį toks vyras man už nugaros tiek spoksojo į mano ausį, jog ji įsiplieskė. Mano gražios ausys. Dabar jų nematyti po plaukais. Tarpais aš kiek pasigrėžiu, kad ilgai stebėjęs mane iš nugaros pamatytų ir iš šono. Mano profilis ypač gražus. Kai lipu iš autobuso, būnu stebima labai drąsiai. Netgi su šypsena, girdi, gaila, kad mūsų susitikimo būta tokio trumpo. Bet viskas kuo puikiausia. Kaip jūs manote, kiek man metų? Galite spėti tris kartus. Gerai. Aš porą metų jaunesnė negu jūs manėte. Moteriai labai svarbu būti gražiai. Ta prasme man klojasi kuo puikiausia. Žinote, ką manau? Aš manau, kad moteris geriau už vyrą geba vertinti kitos moters grožį. Kai vyras ima stebėti moterį, jį iškart užvaldo kažkoks jausmas ir jisai neįsidėmi visko, o kita moteris mato labai tiksliai ir žino, kas kiek verta. Vyras, ko gero, taip nevertina kito vyro grožio. Vyras net nežino, kas jiems teikia grožio. Jie mano visai ne taip, kaip reikia. Na, nežinau. Tačiau moteriai bet kuria prasme geriau būti gražiai. Aš esu labai graži. Mano dantyse niekada nebuvo jokios skylutės ir labai retai, gal vos porą kartų, man ant veido buvo iškilęs koks spuogelis, ar dar kur. Tik širdis man kartais plaka labai smarkiai. Na, ne be priežasties. Aš galiu valgyti tiek, kiek lenda. Bet valgyti ne ypač noriu. Man patinka, kai pilvas nuolat pustuštis. Tada viską geriau įsidėmi. Ką žmonės daro ir ko nori. Mano pilvas labai gražus. Pilvo oda ypatingai glotni, o ant jos švelnūs... gyvaplaukiai. Mano rankos labai stiprios. Ir pirštai. Galiu tempti sunkiausią lagaminą ir rankų pirštai nenuilsta. Kartą aš bučiausiai. Taip. Juk nepykstate, kad apie tai kalbu? Tai buvo tik vieną kartą. Galėčiau bučiuotis be perstojo, bet taip nutiko tik kartą. Šventėm tokį gimtadienį. Gana smagu buvo. Valgėme ir žiūrėjome teliką, ir šnekėjome. Aš skaičiau kažkokią knygą ir juokiausi. Tada nuėjau virtuvėn atnešti gaisvos, o mano draugės vyras irgi staiga išdygo virtuvėje. Aš mačiau, kaip jis kambaryje vis dirščiojo į mane. Tas vyrukas man nepatiko, bet patiko tai, kad jam knietėjo mane bučiuoti. Jau kambaryje tai pajutau. Jo akys buvo lyg pasvaigusios. Aš neperpratau daugelio dalykų. Nežinojau, kad jo lūpos tokios karštos

ir kad jis šnopus į mane pro nosį, o jo smakras, nors nuskustas, vis dėlto buvo šiurkštokas, na, o vyną ir aš gėriau, taigi jis juto tą patį skonį. Manau, kad bučiavausi gerai. Tada suspaudžiau jį rankomis ir girdėjau, kaip jo viduje viskas trekstelėjo. Jis nepajudino rankų. Tik laikė suspaudęs man pečius. Vėliau nė dirstelėti į mane nebedrįso. Manau, kad nieko blogo neįvyko. Aš, berods, net pati to geidžiau ir eidama virtuvėn mečiau jam žvilgsnį. Bet viskas kuo puikiausia. Ir jis iškart nusekė iš paskos. Kodėl tai pasakojau? Aa – kad stipriai jį suspaudžiau, kad mano rankos tvirtos. Jis visas tik sutreškėjo. Nežinau, ką jis manė. Atrodo, kad jam tai patiko. Esu tikra, jog mano draugė viską perprato. Ji ėmė rodyti man ypatingą nuoširdumą bei dėmesį ir juokėsi kur kas daugiau nei pirma. Tikrai baisu. Naktį nė bluosto nesudėjau. Kartais vis dėlto nusnūstu. (*Pauzė.*) Niekas nieko nesako. O gal tik pokštauja. Aš ir pati pokštauju. Dažnas iš mano pasakymų nusijuokia. Ypač vaikinai. Ir vyrai. Aš užaugau tarp berniokų. Kaimyniniuose namuose gyveno vien berniukščiai. Ir mano brolis buvo berniukštis. Dabar jis vyras. Mudu miegojome viename kambaryje. Pamenu, kaip sumojau, kad turiu jo gėdytis. Pamenu, kaip jis mane stebeilijo, kai vilkdavausi naktinius. Kai ėmė draugauti su panomis, kiekviena juo toliau, juo labiau panėšėjo į mane. Jo žmona dabar visai kaip aš. Bet ji ne tokia įžvalgi kaip aš. Esu labai įžvalgi. Gretimame name yra tokia vietelė po laiptais. Kadaisė ten laisvai tilpdavome šešiese. O kai paaugome ir tenai tilpo vos dvejetas, berniokai vis norėdavo ten slėptis, kai žaisdavo poroje su manimi. Na, aš juk negalėjau bėgioti ir mes visada slapstėmės, kai žaisdavome slėpynes, ir tada jie ten po laiptais spausdavosi prie manęs (*juokiasi*), kad jų nepamatytų. Paskui jie tenai ėmė rūkyti, o dabar jie visi jau vyrai. Manau, jog žinau, ką mėgsta vyrai. Jie supranta mano juokelius. Moterys nuduoda nesuprantančios.

Ant tilto ateina vyresnė dama. Viena iš būrio, kurį jau čia buvome matę. Ji atsisėda tarp jaunuolių. Negaišdama prabyla.

MARA: Kodėl jūs nelesinate ančių?

VAIKINAS: (*vos pastebimai sudirgęs*) Čia nėra ančių.

MARA: Tada penėkite žuvis. Arba patys ko nors užkąskite. Ar turite ko valgomo? (*Vaikinui.*) Ar tavo krepšyje yra ko nors valgomo? Pažiūrėk. (*Pauzė.*) Pažiūrėk, ar yra.

VAIKINAS: Pats žinau, kas ten yra.

MARA: Parodyk.

VAIKINAS: Ką?

MARA: Aš noriu pamatyti, kas tavo krepšyje. (*Vaikinas sutrinka.*) Argi sunku parodyti?

VAIKINAS: Ko jūs norite?

MARA: Noriu pasiknaisioti krepšyje.

VAIKINAS: Mano krepšyje? (*Dama ima portfelį vaikiniui nuo kelių.*) Palaukite! (*Vaikinas atsiima portfelį, kyšteli į jį ranką, kažką ištraukia sugniaužęs saujoje ir įsikiša kišenėn. Dama vėl paima krepšį.*)

MARA: Ką ten turi?

VAIKINAS: Nosinę.

MARA: Nešvarią?

VAIKINAS: Nešvarią.

MARA: Parodyk! (*Vaikinas rodo. Dama knaisiojasi krepšyje.*) Kas čia tame maišelyje?

VAIKINAS: Sumuštinis. Galite pasiimti.

MARA: Aš nevalgau. Kodėl tu neišsiunti savo laiškų? Išsiųsk laiškus, jeigu kartą juos parašei.

Nykus krepšys. Mažai niekučių. (*Stojasi.*) Kaip aš atrodau?

VAIKINAS: Pusė bėdos.

MARA: Bėdos! Kokios bėdos! Kaip mano išvaizda?

VAIKINAS: Graži.

MARA: Taigi! (*Rengiasi eiti.*) Nėra... laiko. Laiko... nėra. (*Žengteli porą žingsnių atgal.*) Ar aš čia buvau? Matyt, buvau. (*Išeina.*)

MERGINA: Man dvidešimt šeši. (*Pauzė.*) Vienas, du, trys, keturi (*Pauzė.*), penki, šeši, septyni (*Pauzė.*), aštuoni, devyni, dešimt, vienuolika, dvylika (*Pauzė.*), trylika, keturiolika (*Pauzė.*), penkiolika, šešiolika, septyniolika, aštuoniolika, devyniolika (*Pauzė.*), dvidešimt (*Pauzė.*), dvidešimt vieni (*Ilga pauzė.*), dvidešimt du, dvidešimt trys, dvidešimt keturi, dvidešimt penki (*Pauzė.*), dvidešimt šeši. Iš tiesų esu daug vyresnė. Arba daug jaunesnė. Ne visai tokio amžiaus. Nes aš nemiegu. Mano kambarys labai tvarkingas. Ne todėl, kad pati esu tvarkinga. Aš nemiegu naktimis. Na, miegu, bet trumpai. Kai name priešais užgęsta šviesos, guliosi ir aš. Kai užgęsta. Užgesinu šviesą ir išsitiesiu lovoje, nors žinau, kad neužmigsiu. Guliu taip kelias valandas kramsnodama naktinių raištelį; klausausi, kaip po langu važinėja mašinos ir iš kažkur atsklinda jungiamų vagonų bildesys. Dieną jo negirdžiu, net nenutuokiu netoliese esant geležinkelio stotį. Nežinau, kas tai per garsas. Ir mano pačios širdis daužosi. Tada atsikėlusiu imu vaikštinėti po kambarį ir dėlioti daiktus į vietas. Tartum netyčia. Visur tokia tvarka, lyg čia niekas nebūtų gyvenęs. Mano kambaryje yra didelis senovinis dulšvas, juodų taškų nusėtas veidrodis. Naktį nežiūriu į jį. Gal tik probėgšmais. Atrodau kažkokia svetima. Nelyginant kita moteris, viską apie mane žinanti. Dieną užmetu akį, o, va, moteris iš priešinio namo eidama miego visą valandą šukuojasi, grožėdamasi veidrodyje. Ir daro kažkokių pratimus. Galbūt jų bute groja muzika ir ji šoka. Jie tai daro gerai apšviestame kambaryje. Po to ji vėl šukuojasi. Galų gale aš užmiegu, bet ryte nubundu jau šeštą. Tada vėl apžiūriu savo daiktus ir žvilgteliu pro langą. Kai mes visi dar buvome kartu, gyvenome pirmame aukšte. Dabar aš gyvenu antrame aukšte ir matau, ką vežioja mašinos. Anksčiau pravažiudavo tiesiog sunkvežimiai su dėže, o dabar kiekvienoje dėžėje kažkas būna. Nugaišęs arkllys. Tada imu dažytis. Keistas dalykas. Spalvinu savo veidą, kad būtų dailesnis. O dažydama blakstienas bei antakius galiu pasidaryti gudresnė ir liūdnesnė, ir godesnė, ir švelnesnė. Paskui išeinu į gatvę ir manau, kaip dabar atrodau. Kaip praeiviams patinka manasis rytinis atvaizdas. Žiūrėdama į kitas moteris iš karto suprantu, kaip jos tądien nori atrodyti ir kaip supranta tai, kas patinka vyrams. Aš noriu, kad man žiūrėtų į akis. Tada įžvelgiu kito žmogaus vidų. Man patinka būti arti kito sielos. Esu tai išmėginusi. Bet tas kitas nieko nepasakė. Tik pamanykit, kiek daug pasaulyje žmonių. Žiūrint iš toli, panašėjame į vabaliukus. Ir visi norime gerai atrodyti. Kad kas nors atėjęs pažvelgtų į mūsų sielą. Tačiau viskas klojasi kuo puikiau. Aš kartais užeinu į vieną kavinę. Joje dideli langai su tamsiais stiklais. Aš geriu ten kavą. Ten skaniai kvepia. Ir taip tylu. Lange atsispindi praeiviai. Kone visi, einantys pro šalį, nužvelgia save. Kas žiūri vogčia, kas dirsteli probėgšmais, o kitas drąsiai sustoja priešais. Bet kone visi save nužvelgia. Vyrų irgi. Labiausiai žiūrisi moterys nuo trisdešimties ligi keturiasdešimties metų. Tai pats įdomiausias amžius. Tada jos ima suvokti, kad jau subrendo. Iš esmės niekas nepasikeis į gerąją pusę, tačiau gyvenimas dar nespėjo pasiūlyti visko, apie ką svajota. Tokie žmonės pasirengę kovoti. Ligi tol paprasčiausiai lauki ir imi, ką gauni. Tiesiog lauki. Ir mąstai.

(*Nusijuokia.*) O aš kažkodėl likau įstrigusi. Užmiršta. Visi jie mano, bendradarbiai ir draugai, kad man viskas nuostabiai klojasi, jog kažkur gyvenu nuotykingą ir slaptą gyvenimą ir dėl

manęs varžosi ne vienas, o aš pernelyg renkuosi, ką prisileisti prie savęs; jog gyvenu kaip tik tokį gyvenimą, apie kurį jie retkarčiais svajoja. Tie, kurie vakarais užtraukę užuolaidas sėdasi su šeima vakarieniauti ir kurie ryte darbovietėje pasakoja, ką valgė jų vaikai ir ką jie patys valgė. Todėl, kad esu graži. Ir laisva. (*Kikena.*) Laisva. Neįmanoma, kad tokia... moteris kiaurą naktį klumpinėtų po tamsų kambarį. Aš ničnieko nežinau. Vyrai darbe nežino, kad vos mostelėję man pirštu su kaupu galėtų patenkinti visas savo fantazijas. Gal ne visai taip, bet tarpais mažiau panašiai. Aš nebijau vyrų ir nesigėdiju savęs. Žinau, kad galiu įveikti viską. Nes noriu visko.

Toks vaikinai, maždaug mano vienmetis, kartkartėmis ateidavo į mūsų darbą tikrinti saugos įtaisų. Tada bent prisijuokdavom. Aš dirbu vienoje nekilnojamojo turto firmoje, braižau namų planus. Jis kalbėjo kitaip nei mes buvom pratę šnekėtis tarp savęs. Nuolatos juokavo. Ir visus tapšnojo per petį. Kilnojo sunkius daiktus. Vasarą mūvėjo šortus. Pamaniau, kad turėčiau pasirūpinti naują butą ir pasikviesti jį padėti kraustyti. Bene žinau. Kai jis ateidavo į mūsų darbą, iškart pasijusdavom šventiška. Aš jo laukdavau. Visi laukdavo. Bent jau moterys. Kartą rudenį mudu susitikome gatvėje. Baisiausiai persigandau. Nuleidau akis, kad neįlipčiau į balą, ir staiga po mano skėčiu radosi dar vienas žmogus. Jis paklausė, ką veikiu. Aš labai skubėjau, bet atsakiau, kad šiaip leidžiu laiką. Jisai irgi leido laisvalaikį. Išvydau mudu taip stovinčius po bendru skėčiu vienos kavinės lango atšvaite. Tai buvo... (*Pauzė.*) Ir užsukome į tą kavinę. Į tą pačią, kurion dabar užėinu. Žvelgėme vienas kitam į akis. Tai netruko ilgai, bet visko buvo labai daug. Daug klausimų. O atsakymų nebuvo. Gal buvo ir atsakymai, bet jų nedrįsome sau pripažinti. Tada jis ėmė postringauti apie savo viršininkus ir filmus, ir remontą, o aš žvelgiau pro langą gatvėn ir regėjau, kaip mudu ten stovime po bendru skėčiu ir juokiamės. Prieš metus tokia mano bičiulė, tikriau bendradarbė, nusigėrė viename įstaigos vakarėlyje ir išklojo, kad aš sugriovusi jai gyvenimą, mat ji norėjusi tuoktis su anuo vaikinu, o jisai pamilęs visai... kitą moterį, ir dabar tas vaikinai gyvenęs Amerikoje. (*Pauzė.*) Tik pamanykite, Amerikoje gyvena vyriškis, kuris myli... kitą moterį. Amerikoje. O tąkart kavinėje jis nieko nesakė. Sakyti reikia. Kaip kitaip sužinoti. Bet viskas ateina pamažėle. Nė nemanau, kad viskas ateis sykiu. Viskas dar bus. Šis bei tas jau buvo nutikę. Kasmet nutinka kai kas naujo. Vaikystės metais kasmet nutinka labai daug naujo. Kas dieną rasdavosi dalykų, kurių anksčiau nebuvai matęs ar girdėjęs. Arba patyręs. Kasmet naujas apavas, nauji drabužiai. Iš senų išaugdavai. Dabar nebeutinka tiek daug naujo. Ima aiškėti, kokiame pasaulyje gyveni. Žinau pavadinimus visų daiktų, kuriuos regiu. Kvapus, spalvas, skonį. Apie šimtą penkiasdešimt žmonių pažįstu iš vardo. Kai ką žinau vien iš veido. Kiti jau spėjo pranykti iš atminties. Vieni sako, kad visai nenori pasenti. O aš labai noriu. Būdamu senučiukė norėčiau atsisėsti parke ant suolo ir stebėti jaunimą. Matyti, kaip jaunimas nesuvokia pačių paprasčiausių dalykų ir kaip jie nedrįsta daryti to, ką būtina iškart padaryti, ir kaip jie nedrįsta ištarti to, ką būtų turėję jau seniai tarti. Todėl, kad bijo likti įskaudinti. Nes mano, kad viskas dar prieš akis ir skubėti nebūtina. Ir vieną gražią dieną sumoja, jog prieš akis lieka vis mažiau, ir tai, kas liko nepadaryta arba neišsakyta, taip ir liks nepadaryta ir neišsakyta. Nesužinota.

Ant tilto pasirodo pagyvenęs ponas. Jį irgi jau kartą čia matėme. Jisai trupučiuok nesavas. Jam lyg ir neliko vietos ant suolo. Žingsniuoja ant tilto ten ir šen. Sustoja prie vaikinai.

LAREKAS: (*vaikinui*) Čia, beje, mano vieta.

VAIKINAS: Oi, aš nežinojau.

LAREKAS: Ir aš nežinojau. Pasistenkime susispausti. Pamėginkime čia visi kaip nors susitalpinti. Turėtume sutilpti. (*Vaikinas pasistūmėja prie merginos.*) Ar visiems užtenka vietos? Suolas seniai nedažytas, tokie juokeliai kaip „atsargiai, dažyta“ čia netinka. (*Sūpuojasi ant suolo.*) Štai ir mano vieta. (*Vaikinui.*) Buvai užėmęs gerą vietelę. Dabar viskas pakito. Šiek tiek persitvarkėme. (*Pauzė.*) Man regis, mes judam. Suolas kryptioja. Imkim ir sutvarkykim tą dalyką. Tėra dvi galimybės. Pastūmėti suolą taip, kad visos keturios kojos atsiremtų į tvirtą pagrindą, arba nustatyti, kuri koja kybo ore ir suradus ką nors po ją pakišti. Ką nors juk rasime. Imkimės darbo. Ką? Taigi. Stojamės. (*Visi atsistoja.*) Aš pastumdysiu suolą, o jūs apžiūrėkite, kuri koja juda.

VAIKINAS: Va toji, galinė.

LAREKAS: Viskas aišku. Dabar paieškokime, ką po ją pakišti.

Vaikinas trumpam nueina nuo tilto. Vyriškis šelmiškai mirkteli merginai. Vaikinas sugrįžta nešdamas kamštį nuo alaus butelio.

VAIKINAS: Pamėginkime šitą.

LAREKAS: Pažiūrėti per smulkus. Tačiau pamėginkime. (*Ima veikti.*) Dabar susėskime, kur kas sėdėjo. Pasimuistykite. (*Visa kartu sukruta ant suolo.*) Regis, kad jau geriau. (*Pauzė.*) Pala, klausyk! Ar tu tik nebūsi senojo Eduardo sūnus?

VAIKINAS: Ne.

LAREKAS: Gaila. Būčiau jums papasakojęs apie tavo tėtusį smagią istoriją. Pala! O gal tu būsi jo anūkas?

VAIKINAS: Eduardo? Ne.

LAREKAS: Gaila. (*Pauzė.*) Tie debesys – tai *Stratocumulus translucidus*. Žinote, kaip susitelkia debesys?

VAIKINAS: Taip.

LAREKAS: Viskas taip paprasta. *Cumulus congestus. Cumulonimbus arcus. Altacumulus inhomogenus. Cirrus vertebratus. Cirrus fibratus. Stratus fractus. Cirrostratus nebulosus.* (*Rikteli.*) Stot! (*Jaunuoliai automatiškai atsistoja.*) Sėst! (*Jaunuoliai atsisėda.*) Viskas veikia. Dabar turiu... išeiti. Nebūkime pakilūs. Pasistenkime kuo paprasčiau. Žinau, kad sunku skirtis, kai taip ilgai būni drauge ir kartu puikiai... leidi laiką. Sutarkime, kad aš paprasčiausiai atsistosiu ir nueisiu. Nieko nesakykite ir jūs nežiūrėkite man iš paskos. Antraip mano išėjimas liks atminty. Kaip aš iš čia išėjau. O aš noriu, kad prisimintume, kaip mes visi čia buvome drauge.

Atsistojęs nueina.

MERGINA: Kartais man būna baisu. Baisu, kad nesu ten, kur turiu būti. Vaikštinėju gatvėmis ir galvoju, o gal kažkas stovi už mano namų durų ir beldžiasi. Kad ir suklydęs. Tada skubu namo ir... na taip. Aš vaikštau po kambarį vilnonėmis kojiniųėmis. Vilnonės kojinės ir ilgi vyriški marškiniai. Paraitytomis rankovėmis. Viskas. O kai kiaurą dieną būnu namie, galvoju, kad turėčiau rasti visai kitur. Tada vėl vaikštinėju gatvėmis, nesuprasdama, kur turėčiau eiti ir kur sustoti. Kai buvau maža, tikėjau, kad gatvėje būtinai susidursiu su savo būsimoju vyru. Aš gatvėje susiduriu su žmonėmis. Ne visada, bet kartais nutinka. Nutikdavo. Mano vyras tikrai yra. Kažkur sau sėdi. A netikiu, kad gausiu dvidešimt šešiais metais jaunesnį vyrą. Netikiu, kad

liksiu be vyro. Tai nelogiška. Kai baigiau universitetą, dabar jau bus ketvertas metų, buvau tikra, kad ištekėsiu. Visur vaikštinėjau ir mintimis tartum rinkausi. Ir staiga gąstelėjau, jog iš tikrųjų nenoriu tokio vyro, kuriuos įsidėmėdavau gatvėje. Kurie iš karto krisdavo į akį. Taip jau būna, kad vieni iškart krinta į akį, kiti – ne. Vyrams turbūt irgi panašiai būna. Mačiau, į kokias moteris vyrai žiūri atsigręžę. Į mane irgi žiūri. Gana dažnai. Kai kurie spokso pro langą. O tada, baigusi mokslus, buvau tikra patrakėlė. Kai pagalvoju dabar, viską prisimindama. Tikra patrakėlė. Eidavau viena į šokius bei tam tikrus pobūvius. Ir tenai vis žvalgydavausi į tuos... kurie... na... tokie, kurie... žaidžia. Taigi. Žaidžia. Tokį drąsų žaidimą. Patrakėlė ir gana. Žaidimo būta maždaug tokio, kad nusižiūrėdavau ten kokį vyriškį, kuris krisdavo į akį, nors pati žinojau jį irgi žaidžiant, bet tai jau nebeturėdavo reikšmės. Jis nužvelgia tave ir tartum įsidėmi, paskui vėl šnekasi su kitais, bet aš žinau, kad esu jo užfiksuota. Jis gali tuo pat metu fiksuoti ne mane vieną, nors tai irgi neturi reikšmės. Ir čia jau pati noriu žaisti. Tai tartum koks... pavojingas žaidimas. Nežinau, kas tai. Tada turi jam parodyti, kad irgi jį užfiksavai. Jam tai patinka. Tiesiog kartkartėmis mesteli jam išsiblaškiusį žvilgsnį ir toliau siurbčioji kokteilį. Tokius žvilgsnius jie pagauna. Kad ir būdami tą akimirką su kita moterimi. Pati galvoji, kad iš tikro vien tu esi jo tikslas ar panašiai. Bet nebegalvoju, na, kas bus toliau ir šiaip. Tiesiog žaidžiu. O vyrai galvoja toliau. Man regis. Po to jis staiga pakilęs artėja prie tavęs. Čia man žaidimas baigiasi ir noriu sprukti. O jis pakviečia tave šokti. Tie vyrai – šokėjai. Kažkaip keista liesti visiškai svetimą žmogų nė žodžiu su juo nepersimetus. Tarpais iškart sumoji, kad jis prilaiko tave stipriau negu reikia ir liečia nugarą keliose skirtingose vietose. Lydėti namo aš niekam nesileidžiu. Negarantuojau dėl visų kitų moterų, bet netikiu, kad moteris taip lengvai nusileidžia, kaip mano vyrai. Na, nežinau. Moterys lyg ir turi daugiau ką saugoti. Aš daug ko nesuprantu. Tarpais galvoju, kad esu kur kas juslesnė nei būnu tikrovėje. Manau esanti viskam pasirengusi, bet iš tikro, ko gero, nesu. Bet vis dėlto žaidi su tais drąsiaisiais. Išvydusi baro kertėje tokį pat nuogąstautoją kaip ir aš, tematyčiau kaip jam išrasoja kakta ir kaip jis slapčia po stalų valosi panages. O su juo greičiausiai galėčiau išgyventi ką nors gražaus. Gal jis imtų šnekėti labai įdomiai ir... netikėtai, ir tartų ką nors gražaus. Aš tuo tikiu... Kalbėjimas – svarbus dalykas. Berods, vyrai to nesupranta, bet moteriai labai svarbu, kai ją kalbina. Žodžiai kaip žodžiai, jie irgi svarbūs, tačiau vien balsas kai ką pakeičia moters dvasioje. Ima tikseti lyg ir koks laikrodis. O kad moteris graži, sakyti galima visada. Tai malonu girdėti. Net jeigu tai ne tiesa. Vis tiek gera girdėti. Vis tiek patiki. Visos moterys nori būti gražios. (*Ilga pauzė.*) Aš esu graži. Ir noriu tai girdėti. (*Ilga pauzė.*) Aš noriu girdėti dar kai ką. Noriu girdėti, kaip skambės tie žodžiai, kai man juos sakys. Kai kas nors man juos sakys. (*Pauzė.*) Kad jis myli mane. Aš galiu viską apmąstyti ir įsivaizduoti, bet nežinau, kas tada man nutiks. Manyje. Kai jis pažvelgs man į akis ir tai išstas. Ir kai aš pajusiu, jog tai tiesa. Nežinau, ar bučiuojantis galima žvelgti į akis. (*Bučiuoja suolą.*) Matyt, galima, tik vaizdas bus miglotesnis. Aš taip darydavau, kai buvau maža. (*Bučiuoja sau rankos paviršių. Vaikinas stebi.*) Ir aš norėčiau jam atsakyti... taip pat... ir justai, kad sakau teisybę. Tada turbūt negalvoji sakyti, ar ne. Tai išeina savaime. Bet aš nežinau. Todėl ir kalbu. (*Juokiasi.*) Aš nesu kokia pasimaišiusi dėl vyrų. Nesu. Mane domina daug kas. Tačiau šis rytas buvo toksai ypatingas, ir... iškart pamaniau, kad toksai rytas turi kažką reikšti. Nežinau, ką. Neįmanoma, jog kada nors išauštų dar toksai rytas kaip šiandien. Toks tegali būti pirmas ir paskutinis. Keistas rytas. (*Pauzė.*) Aš būdavau įsimylėjusi ir visa kita. Ir mane būdavo įsimylėję. Supratau, kokį kėliu liūdesį tam, kuris buvo mane įsimylėjęs, kai pati įsimylėjau. Įsimylėjęs gali būti ir vienas. Ne. Įsimylėjęs tik ir gali būti vienas. Čia pritrūksti žodžių. Kai moteris sako vyrui arba vyras – moteriai, kad yra ją įsimylėjęs, tai nuskamba lyg klausimas. Ir kai antroji

pusė atsako irgi įsimylėjusi, abudu jaučia, jog tai meilė. Drauge. Dviese. Laikrodžiai sustoja. Bet nežinau. Taip nenutinka ligi tol, kol neištari balsu. Žodžių. Nežinau. Aš jų negirdėjau. Nežinau, kas nutinka po to, kai būni įsimylėjusi. Ir jisai įsimylėjęs, ir mudu tai ištariame. Nežinau, kas nutinka toliau. Bet viskas kuo puikčiausia. (*Mergina atsistoja ir lengvai užlipa ant tilto turėklo, vaikštinėja juo kaip lyno akrobatė. Vėl atsisėda ant suolo.*) Viską aš moku. Man viskas sekasi. Viskas, ką darau. Ne vien sekasi, o labai gerai sekasi. Aš čia sėdėdama vis panorėdavau ten pavaikštinėti. Dabar tai padariau. (*Pauzė.*) Jau žinau, kaip tai daroma. Aš netikiu, jog kada nors ryšiuosi tam dar kartą. Nebent kas nors labai prašytų. Bet kas gi ims prašyti, girdi, eik ir vaikštinėk tilto turėklu. Prašom. Tik aš ne klounas. O gal būčiau įkritusi į vandenį ir jūs būtumėt galėję mane išgelbėti. Jums irgi būtų buvusi puiki diena. Juk smagu kažką gelbėti. Bet jeigu būčiau nukritusi tilto pusėn, būtų buvę siaubinga! Nevėkšla. Man pavyko, kaip visada. Taip, aš buvau įsimylėjusi. Vieną mokytoją. Dėstytoją. Pernelyg protingą, kad būtų geras mokytojas. Išsigalvodavo visokių kvailysčių, norėdamas mums patikti ar būti įdomesnis. Aš jo gailėjau. Kai kas nors trukdydavo paskaitas, jis nukreipdavo į nesusipratėlį vandens pistoletą. Vienai merginai uždėjo ranką ant peties, kai priėjęs prie stalo jai kažką aiškino. Mane iš vidaus perliejo karščio banga. Tada greičiausiai viskas ir prasidėjo. Visai stengiausi pajusti jo ranką ant savo peties. Mokiausi ir gerai, ir blogai, leidausi sukertama per jo egzaminą. Sėdėjau paskaitose ir įsimylėjusi stebilijau pro langą. Primarginau konspektus gėlių ir širdučių. Mačiau jį kartą mieste vaikštinėjant su žmona ir vaikais. Lenkdama praėjau pro juos labai arti. Nieko nesakiau. Tik žiūrėjau, kad jis suprastų: aš viską žinau, daugiau jis manęs nebemaustys. Kitą dieną eidama į paskaitą jaučiau, kaip daužosi širdis laukiant, kaip jis dabar pažvelgs man į akis. Po viso to. Buvau net nusivylusi, kai išvydau jo mašiną stovėjimo aikštelėje, mat vis dėlto išdrįso pasirodyti. Po viso to. Bet jisai elgėsi labai normaliai. Lyg niekur nieko. Pamaniau: padarysiu taip, jog mane išmestų iš universiteto, va tada bus jam, ir staiga man toptelėjo, kad jis nieko nežino apie mudviejų būseną, tikriau, apie mano būseną. Tiesiog neįtikėtina, kad jis nejuto to, ką jutau aš. Ir nematė, kas vyksta manyje. Vėliau labai gerai tai suvokiau, pati gavau tai patirti. (*Merginos veidu šmėsteli skausmo grimasa. Ji stengiasi ramiai kvėpuoti. Slepia skausmą. Staiga atsistojusi žengteli porą žingsnių. Vėl atsisėda. Nusišypso.*) Blogai atsisėdau. O dar, taigi buvo toks vaikinukas. Itin mandagus ir padorus. Studijavo kažką kitą. Kartą atnešė man gėlių. Aš labai nudžiugau. Tada jis vėl atnešė gėlių, ir vėl, ir mudu tartum pradėjome draugauti. Nuėjome į kiną ir į teatrą. Pamaniau, šaunus vaikis, draugausiu toliau. Aš nuolat eidavau į kiną, o jisai tik dūsavo ir laikė savo ranką ant kėdės turėklo, pirštu lengvai liesdamas mano striukės rankovę. Nesiliovė klausinėjęs, ar aš gerai matau, gal persėstume į priekį arba į galą, ir šiaip vis klausinėjo, ko man reikia, kokie mano norai, ir ar man nešalta, ar pilvas netuščias, ar viskas gerai, o gal jis galėtų man pasitarnauti, ir ar mano nuotaika nesubjuro, ar manęs nepykina, ir kur aš norėčiau eiti, ir ką norėčiau veikti, ir norėjo vietoje žadintuvo man skambinti kas rytą. Man! (*Pauzė.*) Kelis kartus paskambinęs pasakė, kad manęs už durų laukia nedidelė staigmena. Kartą radau 30 virtų kiaušinių, ant kiekvieno buvo išvedžiota raidė. Daviausi ir daviausi, bet jokio sakinio nesudėjau. Raidės „M“ ten, šiaip ar taip, nebuvo. Kitą kartą radau jo nuotrauką, kurioje raudonu flomasteriu buvo apvedžiotas jam iš burnos nutįsęs sakiny: „Laba rytą, mano mažoji miegaliuke“. Miegaliukė. Po to jau nekeldavau telefono ragelio, vogčia sėlindavau į paskaitas ir iš paskaitų namo. Aš puikiai suvokiau, kad jis norėjo būti kuo geresnis, bet man jis visiškai nunyko. Jam daugiau nebeliko jokios nuosavos minties ar noro, ir jo būdas nunyko. Jo daugiau nebeliko. Teliko baimė, kad jis vėl iš kažkur išdygs su savo staigmenomis. Žinau, kad jis buvo įsimylėjęs ir galėjo bet ką padaryti dėl manęs, buvau

jam viskas, tačiau... Aš visada maniau, kad nėra nieko geresnio už tai, jog tu kažkam labai rūpi, bet tai gali tapti neįtikėtina... Matyt, dar nebuvau tam pasirengusi. Mudu nebuvome lygūs. Jis buvo įsimylėjęs. Pats vienas. Ir aš nežinojau, kaip į tai atsakyti. Visi kiti pasirodė įdomesni ir geresni už tą gerąjį. Tada pamanai, pati nesitikėdama, kad galėtum būti vyras, kuris tartų – va, taip, dabar eisime ten ir ten, dabar darysime tą ir tą. Kurio tu truputį bijotum ir norėtum jam įtikti, ir vakare pajustum, koks jis stiprus, o tu – mažytė. Kadais, seniai, net pagalvodavau apie tuos pačius sunkiausius ir pačius blogiausius, kaip galėčiau juos pakeisti ir pasaulis tada pamatytų, kokie jie geri ir švelnūs, ir tuos jų bruožus būčiau radusi aš. Bet kai dabar matau, jog visi nori atrodyti kuo piktesni ir šaltesni ir slepiasi po tamsiais akiniais, man tas sumanymas jau neberūpi. (*Pauzė.*) Mano poelgis šįryt buvo tikrų tikriausia beprotėybė. Toks jau rytas. Išskirtinis. Vakare atsiguliuoju, namas priešais dar skendėjo šviesose... ir bemat užmigau. Ir nenusidūmęs miegojau maždaug ligi dešimtos. Ryto. Nubudau, stovėjo visiška tyla. Nei mašinų, nei kaimynų radijo, nei laikrodžio tikėjimo. Kambarys buvo sujauktas. Saulė krito ant mano kojų pirštų. Apžiūrėjau savo kojų pirštus. Antklodė gulėjo skersa. Perskaičiau knygų pavadinimus lentynoje, nužvelgiau nuotraukas ant sienos. Nužvelgiau savo drabužius kabykloje, daiktus ant naktinės spintelės. Lūpdažiai, pieštukai, kasetės, pusė butelio vandens, žirkklės, telefonas. Mačiau visa tai lyg pirmą kartą. (*Juokiasi.*) Arba lyg paskutinį. Nuėjau virtuvėn, o tenai... birzgeno šaldytuvus. Atvožiau kavos stiklainį ir tartum pirmą kartą užuodžiau kavos kvapą. Atsukau čiaupą ir pajutau, kaip tekantis vanduo liečia man ranką. Kava garavo. Saulės spinduliuose. Po valandėlės dangus apniuko ir ėmė lyti. Atvėrusi langą, įsiklausiau. Užuodžiau lietaus kvapą. Tada truputį paverčiau. Nes buvo taip gera. Čia suskambo telefonas. Pamaniau, kas gi man skambina sekmadienį, o paaiškėjo, kad jau trečiadienis ir bendradarbiams parūpo mano sveikata, kodėl aš ne darbe. (*Juokiasi.*) Nuolat baisiai rūpinasi mano sveikata. Aš buvau tikra, kad šiandien sekmadienis, ir jie pasakė, jog likčiau namie, jokių ypatingų darbų nebuvo. (*Juokiasi.*) Aš iš karto sutikau, ir tada man šovė toji pašėlusiai mintis. Apsižiūrėjau savo dulsvame veidrodyje ir iškviečiau taksi.

Girdėti, kaip kažkas artėja, mušdamas kamuolį. Ant tilto pasirodo pusamžis vyriškis, mušantis kamuolį. Atėjęs prie jaunuolių dar kiek pamuša. Jis irgi buvo ant tilto drauge su kitais.

REMIS: Norite išvysti stebuklą? (*Paleidžia kamuolį riedėti išilgai tilto.*) Nuriedėjo. Berniukas nebeatgaus savo kamuolio. Pažadėjau, kad tikrai gražinsiu. Kvailys ėmė žliumbti. Jam taip pagailo savo kamuolio. Buvo čia ko verkti. Bet jūs kalbėkitės toliau. Nekreipkite į mane dėmesio. Kalbėkit kalbėkit. Aš tik klausysiu, įsidėmėsiu ir paskui persakysiu kitiems. Aš guvus seneliokas. Turėjau tris žmonas, nė vienai nebuvau ištikimas, toliau mąstykite patys. Patirties bagažas begalinis. Gerai žinau, ko nemėgsta moterys. Mano būdas labai nekoks, ir tai iškart krenta į akį. Manimi niekada neverta pasikliauti. Savo pažadų aš taip lengvai nepildau. Pašlemėkas aš. Tikrų tikriausias pašlemėkas. Jūs netikit? Tuoju parodysiu. (*Vaikinui.*) Pasakyk man ką nors. Kas ant seilės užėjo. Kad ir apie orą.

VAIKINAS: Gražus oras.

REMIS: Nė velnio jis negražus! Matot! O jūs nepatikėjote. Jeigu turėčiau smeigtukų, prikaišiočiau jums po dugnine. Toks jau mano būdas. Oi, mano trys žmonos ir dar tos kitos, sunkus buvo jų gyvenimėlis. Aš joms sugrioviau gyvenimą. Toksai aš blogietis. Nors taip joms ir reikia. Kai žmonės ima kalbėti su manimi, juos supykina. Vienas apsisėmė. Toks jau aš žmogus. Buvau baisus nevidonas savo vaikams. Jie manęs nekentė, ir buvo už ką. Jų vaikystė

– tikrų tikriausias košmaras. Dabar jie šiaip taip atsistojo ant kojų, bet gyvena apnikti baisių kompleksų. Tokie ne visai normalūs. Jie turi ką prisiminti.

Pasėdėčiau dar čia valandėlę kitą, bet negaliu. Tu man nepatinki, o toliau mąstykite patys. Nemanyk, kad tai asmeniška, nes man nepatinka niekas. Bet tai turi ir gerąją pusę, nes pats sau be galo patinku. Ligi pat panagių. (*Atsistoja.*)

VAIKINAS: Sudie!

REMIS: Ką?

VAIKINAS: Sudie!

REMIS: Va va. (*Sėdasi.*) Aš neisiu. Prisiminiau vieną ilgą ilgą nešvankią istoriją. (*Atsistoja.*) Einu, jau einu. (*Išėina, paskui sugrįžta, ištraukia vaikinui iš švarko kišenės pieštuką ir jį perlaužia.*) Gavai, ko norėjai! (*Išėina.*)

MERGINA: Ak taip, tas rytas buvo tikrai nuostabus. Ir nusprendžiau, kad imsiu ir padarysiu tai. Šiandien. Iškviečiau taksi. Paprašiau taksisto, kad paskubėtų. Į Centrinę ligoninę. Lėkėme per raudoną šviesą ir... vairuotojas buvo tikras pamišėlis. Atsistojusi prie registratūros langelio sukau galvą, kaip tai padaryti. Juk nežinojau nei kuo jūs vardu, nei nieko kito. Bet tai, kad jūs gydytojas, tai aš žinojau ir dar, pro kokias duris jūs įeinatė ir išeinatė. Aš lankausi pas gydytoją tame pačiame koridoriuje, iš kito galo, šalia laimės medžio. Ant vieno blanko parašiau jums žinutę ir įkišau ją po jūsų durimis. Jūs irgi nežinote mano vardo, tad jo nerašiau. Laiko neužrašiau, nežinojau kelintą valandą turite būti darbe. Nusprendžiau ateiti čia ir laukti ligi sutemų. Bet vis dėlto jūs supratote, kad raštelis skirtas jums? Ar nujautėt, kas jį parašė? Ar svarstėt, ateiti ar ne? Gavęs tą keistą laišką?

Ilgą pauzė.

VAIKINAS: Aš nebuvau šiandien darbe. Aš dvi dienas nebuvau darbe. Negavau jokios jūsų žinutės.

Ilgą pauzė.

MERGINA: Bet...

VAIKINAS: Aš nežinau...

MERGINA: Bet...

VAIKINAS: Ne.

MERGINA: Tai kaip?

VAIKINAS: Nežinau.

MERGINA: (*perklausdama*) Ir jūs nežinojote, kad aš čia būnu?

VAIKINAS: Ne.

MERGINA: Taip...

VAIKINAS: Ne.

MERGINA: Bet...

VAIKINAS: Ne.

MERGINA: Tada keista.

VAIKINAS: Taip.

MERGINA: Labai keista.

VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Jūs ateiņate ant šio tilto?
VAIKINAS: Ne.
MERGINA: Tada keista.
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Ir šīandien...
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Kur... ar jūs anksčiau mane buvote matęs?
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Žiūrėjote į mane?
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Koridoriuje, kas kartą?
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Prie kalendoriaus?
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Matėte mane?
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Matėte, kaip žiūriu į jus?
VAIKINAS: Aš nežinau.
MERGINA: Aš juk žiūrėjau į jus!
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Kas kartą.
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Vadinasi, jūs žinote.
VAIKINAS: Galbūt. Taip.
MERGINA: Kokia prasme?
VAIKINAS: Aš nežinojau, ar jūs mane matėte.
MERGINA: Kaip?
VAIKINAS: Galbūt jūs apžiūrinėjote kalendorių.
MERGINA: Juk mes žiūrėjome vienas kitam į akis.
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: O gal jūs nežiūrėjote?
VAIKINAS: Žiūrėjau.
MERGINA: Aš žinau.
VAIKINAS: Aš žinau.
MERGINA: Atėjote tiesiog taip?
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: Nepamanėte, kad toji iš ten gali čia būti?
VAIKINAS: (*paузė*) Ne.
MERGINA: O laiřkas po durimis...
VAIKINAS: Ne.
MERGINA: Keista.
VAIKINAS: Taip.
MERGINA: O gal ne taip jau ir keista?
VAIKINAS: Nekeista.

MERGINA: Taip. (*Pauzė.*) Tai kas tada?

VAIKINAS: Aš nežinau.

MERGINA: O iš tikrųjų žinote?

VAIKINAS: Taip.

MERGINA: Ar aš irgi žinau?

VAIKINAS: Taip.

MERGINA: Tai įvyko?

VAIKINAS: Įvyko.

MERGINA: Dabar?

VAIKINAS: Dabar.

MERGINA: O gal įvyko jau seniai?

VAIKINAS: Įvyko seniai.

MERGINA: Aš žinau. Gal tada, kai apvirto kėdė?

VAIKINAS: Apvirto kėdė? Apvirto kėdė?

MERGINA: Na, kai sanitarė nustatinėjo laikrodį ir...

VAIKINAS: Taip taip taip. Kėdė apvirto, tikrai. (*Pauzė.*) Tikrai taip.

MERGINA: Kas tada įvyko? Tada seniai?

VAIKINAS: Tada... aš pamačiau jus.

MERGINA: Ką jūs matėte?

VAIKINAS: Mačiau, kaip viena mergina prajuko, kai žmogus nukrito nuo kėdės.

MERGINA: Vadinasi, jūs matėte mane. Matėte, kaip aš susijuokiau. Ir tuojau pat išėjau.

VAIKINAS: Kitą kartą jūs irgi tuoj išėjote.

MERGINA: Taip. (*Pauzė.*) Bet aš nėjau tol, kol jūs nepasirodėte ant savo durų slenksčio. Laukiau gana ilgai. Nes nenorėjau išeiti anksčiau.

VAIKINAS: O paskui išėjote?

MERGINA: Paskui išėjau. Aš manau, kad jūs žiūrėjote į mane pro langą man išėjus. Aš nežvilgtelėjau aukštyn.

VAIKINAS: Žiūrėjau.

MERGINA: Ką aš padariau?

VAIKINAS: Peršokote per krūmą.

MERGINA: Padariau tai dėl jūsų. Taigi žiūrėjote.

VAIKINAS: Žiūrėjau. (*Pauzė.*) Dabar visada žiūriu į tą krūmą. Ryte ir vakare. O tarpais ir pro langą. Nuolatos.

MERGINA: Vadinasi, gerai padariau.

VAIKINAS: Labai gerai.

MERGINA: Vertėjo šokti?

VAIKINAS: Vertėjo.

MERGINA: Dabar jūs turite savo krūmą.

VAIKINAS: Taip, dabar turiu savo krūmą. Žiemą jis baltavo.

MERGINA: Vėliau buvau atėjusi dar kelis kartus.

VAIKINAS: Taip.

MERGINA: Žvelgėme vienas kitam į akis?

VAIKINAS: Taip.

MERGINA: Ir mudu nesišnekėjome?

VAIKINAS: Taip.

MERGINA: Dabar šnekamės.
 VAIKINAS: Taip.
 MERGINA: Apie ką mudu šnekėsime? Ar aš jums patinku?
 VAIKINAS: Taip.
 MERGINA: Ir aš nebjauri?
 VAIKINAS: Ne.
 MERGINA: Tai aš graži?
 VAIKINAS: Taip.
 MERGINA: Jūs labai gražus.
 VAIKINAS: Ne. Tai jūs labai graži (*Pauzė.*) Jūs esate labai graži.
 MERGINA: Ir aš nebjauri?
 VAIKINAS: Jūs esate labai graži.
 MERGINA: Ar jūs galvojote apie mane?
 VAIKINAS: Taip.
 MERGINA: Aš irgi galvojau apie jus. Aš tai labai daug galvojau.
 VAIKINAS: Aš irgi daug galvojau.
 MERGINA: Apie ką jūs daug galvojote?
 VAIKINAS: Aš daug galvojau apie jus.
 MERGINA: Mhm. Dabar sėdime čia.
 VAIKINAS: Taip.
 MERGINA: Daug galvojome ir dabar sėdime čia.
 VAIKINAS: Taip. (*Pauzė.*)
 MERGINA: Atsitiktinai.
 VAIKINAS: Nežinau.
 MERGINA: Taip.

Staiga abu pažvelgia vienas kitam į akis. Žiūri.

MERGINA: Sveikas.
 VAIKINAS: Sveika. Viskas puiku.
 MERGINA: Viskas puiku. Viskas labai labai puiku.
 VAIKINAS: Tai gerai. Ar aš...
 MERGINA: Taip.
 VAIKINAS: Kas?
 MERGINA: Vis tiek, kas. Taip. Taip.
 VAIKINAS: Jūs esate labai šauni.
 MERGINA: Taip. Aš galiu pasakyti savo vardą. Vardas irgi šaunus.
 VAIKINAS: Aš žinau, koks jūsų vardas.
 MERGINA: Žinote? Mano vardą? Ar tie laiškai man?
 VAIKINAS: Jums.
 MERGINA: Kodėl jūs jų neišsiunčiate?
 VAIKINAS: Aš išsiųsiu.
 MERGINA: Išsiųskite būtinai. (*Pauzė.*) Kaip sužinojote mano vardą? Juk jūs dirbate visai kitame skyriuje.
 VAIKINAS: Atsitiktinai perskaičiau jūsų ligos istoriją... kažkur perskaičiau.

MERGINA: Koks jūsų vardas?

VAIKINAS: Mano vardas neįdomus. Paprastas. Stenas.

MERGINA: Stenas. Šaunu. Labai šaunu. (*Pauzė.*) Ką jie ten parašė?

VAIKINAS: Kur?

MERGINA: Ten.

VAIKINAS: Kaip visada.

MERGINA: Kaip visada. Ką reiškia „kaip visada“?

VAIKINAS: Visa ką.

MERGINA: Ar mudu skubam?

VAIKINAS: (*žiūri į laikrodį, pakelia jį prie ausies. Laikrodis sugedęs. Juokiasi.*) Neskubam.

MERGINA: (*paduoda vaikinui ranką, vaikinas ima jos ranką, priglaudžia sau prie skruosto. Mergina lūpomis liečia vaikino ranką.*) Ar mes skubam? (*Žiūri vienas kitam į akis.*)

VAIKINAS: (*šypsosi*) Ne. (*Pauzė.*) Aš nežinau. (*Pauzė.*) Taip. (*Pauzė.*) Bet...

MERGINA: (*uždengia delnu vaikinui burną. Šypsosi.*) Viskas kuo puikiausia. Ar eisim?

VAIKINAS: Kur?

MERGINA: Aš noriu pamatyti... mudu veidrodyje. Savo senajame veidrodyje. Kaip mudu atrodome. Abudu. Ar mes turime laiko?

VAIKINAS: Mes turime laiko.

MERGINA: Tai greičiau eikim.

VAIKINAS: Palaukit.

MERGINA: Taip, aš žinau.

VAIKINAS: Aš myliu jus.

MERGINA: Jus? Mus?

VAIKINAS: Tave.

MERGINA: Mhm.

VAIKINAS: Aš myliu tave.

MERGINA: Dar!

VAIKINAS: Aš myliu tave.

MERGINA: Dar!

VAIKINAS: Aš myliu tave.

MERGINA: Dar!

Tamsa, muzika.

MERGINA: Dar dar dar dar dar dar.

Pirmojo veiksmo pabaiga
Iš estų kalbos vertė Danutė SIRIJOS GIRAITĖ

ALMANTAS ŠLIVINSKAS

FOTOGRAFAS, DAILININKAS, DIPLOMATAS KOSTAS CERPINSKIS IR JO ATVIRUKŲ KATALOGAS

Kai 1869 m. Austrijos-Vengrijos imperijoje buvo priimtas įstatymas apie galimybę pašto (korespondencinę) kortelę siųsti be voko, atvirukas per keletą metų buvo įteisintas ir kitose pasaulio šalyse, o 1874 m. susikūrusi Pasaulinė pašto sąjunga po metų jau suderino jo persiuntimą tarp 22 sąjungos valstybių. Atvirukas JAV ir Europoje labai išpopuliarėjo ir iki telefono paplitimo buvo plačiausiai prieinama komunikavimo priemonė. Jų leidybos mastai nuo 1900 m. iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos buvę tokie dideli, kad tas laikmetis vadinamas atvirukų „aukso amžiumi“. Tuo tarpu Lietuvos atvirukų leidyba negali pasigirti tokia sena ir turtinga istorija... Net Mažosios Lietuvos gerokai mažesni miestai turi kur kas ankstyvesniu pašto antspaudu paženklintus atvirukus, nei mūsų Vilnius ar Kaunas. Pvz., Juodkrantės (buvusio Vokietijos imperijos pakraščio) atvirukas turi net 1890 m., Nidos, Klaipėdos – 1892 m. ankstyviausius pašto antspaudus¹. XIX a. antroje pusėje Lietuvos teritorijoje vyravusi kolonijinė carinės Rusijos politika bei konservatyvi, švietimo neskatinusi katalikų religija lėmė žymų mūsų tautos ne tik kultūrinį, bet ir socialinį, ekonominį atsilikimą. Vien faktai, jog baudžiava protestantiškoje Prūsijoje panaikinta 1807 m. (Rusijoje – 1861 m.), o privalomas pradinis mokslas (visuotinis 6–14 metų vaikų mokymas) įvestas dar 1736 m. (kai Lietuvoje pabaigtas tik 1933 m.), rodo tos valstybės

¹Šlivinskas A. Prūsų Lietuvos ir carinės Lietuvos pasienio atvirukų genezė // Kruopis S. Nida art: collection of painting. Nidos tapybos kolekcija.- V., 2013, p. 34-35.

vykdytų socialinių ekonominių reformų pasekmę – visuomenės modernumą². Ir nors Lietuvos didmiestis Vilnius pirmuosius atvirukus išleidžia 1897 m.³, Kaunas – 1898 m., Panevėžys – 1900 m., Šiauliai – 1901 m.⁴, atvirukų leidyba Lietuvoje žengė tik pirmuosius žingsnius. Net po lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo, atsiradus pirmiesiems lietuviškos savimonės sąjūdžio ženklams ir Vilniuje ~1905 m. atsiradus pirmiesiems lietuviškiems Petro Vileišio, Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės, „Lietuvos“, B. Stadzevičiaus knygynams, ėmusiems lietuviškų atvirukų leidybos, jų asortimento kiekiai ir tiražai toli gražu neprilygo Vakarų Europos leidybos mastams, tenkantiems tūkstančiams gyventojų. Lietuviškų atvirukų, ypač fotoatvirukų⁵ leidyba kiek suaktyvėjo tik po Pirmojo pasaulinio karo, kai jauna Lietuvos valstybė žymiai suaktyvino švietimo politiką, (palaipsniui įvedė privalomą pradinį mokslą), nes raštingesnė tauta jau puoselėjo didesnio asortimento prekių vartojimo ir komunikavimo poreikius, o tai sąlygojo tiek gamybos, tiek atvirukų paklausos augimą. Tokiu būdu tarp skirtingų miestų gyventojų komunikuojant, akiračiui praplėsti labai paplito įvairių vietovių fotovaizdinių atvirukų paklausa. Logiška, kad tokiais iniciatoriais pirmiausia buvo stambūs didmiesčių leidėjai, supratę, kad daugumai žmonių periferijoje rūpi žinoti, kaip gi tie didieji miestai atrodo. Bet komunikavimas niekada neapsiribojo viena vietoje, taip ir atvirukų leidyba ėmė atspindėti įvairius šalies regionus, o ypač tuos, kurie labai pakito po karo audrų. Vienu iš žymiausių to meto miestų fotovaizdinių, o po kurio laiko ir meno reprodukcinių atvirukų leidėju tapo plataus akiračio visuomenės veikėjas – Kostas Cerpinskis. Ir nors tai buvęs žymus tarpukario kooperatininkas, leidėjas, vertėjas, bet publikacijų ir kitos medžiagos apie jį rasti buvo labai sunku, artimųjų Lietuvoje neužtikome⁶, tad ir skelbiamas šis jo veiklos tyrinėjimas nors nėra pirmasis⁷, bet vis tik dar nebus labai išsamus.

Tarpukario dailininkas, fotografas Kostas Cerpinskis, (kitaip vadintas Konstantinas (Kostas) Cierpinskis, K. Čerpinskis) gimė 1887 m. Rokvėnuose, prie Skaistgirio (Joniškio

²Jovaišas A. Prūsijos valdžios tautinė švietimo politika XIX a. | Mokslo Lietuva// <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/2006.../4079.html>; Lietuvos švietimas nuo švietimo užuomazgų iki Nepriklausomybės paskelbimo 1990 – ais metais // http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/viesojo_administravimo_katedra/paskaitu_konspektai/Svi_b_ltsvietimo_istorine_raida.pdf (žiūrėta 2012 04 12)

³Vilniaus vaizdų atvirukai. 1897–1915 / Parengė D. Keršytė. - Vilnius, 2005, p. 10-11.

⁴Teigiama remiantis matytais pašto antspaudais. Plačiau apie tai: Šlivinskas A. Pirmieji Lietuvos miestų atvirukai // Tarp knygu, 2012 Nr.10 (645), p. 22-27.

⁵Taip vadinami ne spausdinti atvirukai, o padaryti fototechnologiniu būdu ant fotopopieriaus.

⁶Autoriams žinomi tik Šiaulių universiteto prof. Vytenio Rimkaus menki prisiminimai, jo tetos giminystė su K. Cerpinskio tėvu, jo saugomos įvairios giminės tarpukario laikmečio nuotraukos.

⁷Parodos „Kosto Cerpinskio (Konstantino Cierpinskio) išleisti atvirukai iš Petro Kaminsko kolekcijos“ katalogas, 2001 04 06–2001 05 06: [Lankstinys]. – Šiaulių „Aušros“ muziejaus 1-kla, 2001; Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944: Katalogas/ Sud. A. Šlivinskas, P. Kaminskas, R. Baristaitė. Šiauliai, 2006, p. 285–304; Urbonavičiūtė R. Poeto Jovaro name – vakaras, skirtas K. Cerpinskiui // Šiaulių naujienos, 2012 11 15 d.; Paminėtos leidėjo Kosto Cerpinskio 125-os metinės // Šiaulių kraštas, 2012 11 19 d., p. 10. .

Marija Čerpinskienė-Chrociskaitė su sūnumi Kostu.

raj.), gausioje 12 vaikų šeimoje, iš kurių tik 7 užaugo. Praktiškai mama Marija valdė didelį 65 ha ūkį, nes tėvas Mironas Cerpinskis turėjo valdišką tarnybą Mintaujoje (dab. Jelgava). Vyriausiasis brolis Romanas studijavo teisę Peterburge, o tarpukario Lietuvoje tapo Panevėžio apygardos teismo pirmininku. Brolis Jonas tarnavo caro kariuomenėje. Sesuo Viktorija Staškevičienė (1890–1992) su šeima gyveno Pakruojyje, o po vyro mirties 1928 m. atsikėlė į Šiaulius. 1933–1940 m. buvo Šiaulių centrinio knygyno (dab. Viešosios bibliotekos) vedėja. Apie kitus šeimos narius daugiau nežinoma.

Kostas Cerpinskis, kaip rašė jo sūnėnas Vladas Staškus (1917–2007, gyv. Redforde, JAV), prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, kartu su broliu Jonu buvo pašaukti į caro kariuomenę karininkais. Brolis 1915 m. žuvo, o Kostas, patekęs į vokiečių nelaisvę, pagal to meto Vokietijos–Danijos savitarpio pagalbos sutartį kartu su kitais belaisviais karininkais buvo internuotas Danijoje. Ten jis dirbo žemės ūkyje, išmoko danų, švedų, norvegų kalbas, susipažino su plėtojamos kooperacijos pranašumais. 1919 m., grįžęs į tėviškę, pradėjo fotografuoti Joniškį, Šiaulius, Pakruojį, Skaistgirį ir kitus aplinkinius miestelius, kuravo dar 1914 m. Radviliškyje įsteigtą parapijos knygyną-biblioteką, o 1921–1922 m. Žagarėje, Tauragės g. 5, įsteigė kitą knygyną. Apie 1923–1924 m. iš tėviškės atsikėlė į Šiaulius. Čia kartu su kooperacijos šalininkais J. Fledžinsku, S. Plateriu-Zyberku, A. Povyliumi, agronomu V. Zubovu ir kitais ėmėsi organizuoti žemės ūkio kooperatyvų sąjungos „Gamintojas“ veiklą, buvo jos valdybos narys, aktyviai bendradarbiavo su Danijos ir kitų Europos šalių kooperatininkais. Jo komandiruočių ataskaitos, saugomos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, liudija apie dažnas jo ir kolegų išvykas į Daniją kooperacijos vysty-

mo reikalu. Taip pat K. Cerpinskis buvo vienas iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus talkininkų, Kraštotyros draugijos sekretorius ir, anot P. Bugailiško, „sutempė už visus daugiausia eksponatų, nenorėdamas už tai nė dėkui“. XX a. 3 deš. pabaigoje jis išvažiavo dirbti Lietuvos pasiuntiniu Estijoje, Taline ir, kaip liudija ŠAM dokumentai, paglobodavo Šiaulių muziejininkus gan dažnose to meto kelionėse į Estiją, Suomiją ir kitur. Tyrinėjimuose painiavą sukelia ta pačia pavarde minimas ir 1925 m. Šiaulių vokiečių progimnazijos direktoriumi dirbęs asmuo, kuris, kaip laiškuose teigė jo sūnėnas V. Staškus, tebuvo nacistinėmis pažiūromis garsėjęs jo pusbrolis. Po to jis ten dirbo mokytoju, o dar vėliau jis, matyt, persikėlė į Klaipėdą, nes 1935 m. registre toks minimas kaip Kanto g. Nr. 28 gyventojas, ūkininkas (?), tarp kitų 8 to namo vokiečių kilmės gyventojų.

K. Cerpinskis aktyviai fotografavo ir tapė Lietuvos vietovių vaizdus, ypač jų istorinę kaitą po praėjusio karo. Jis mokėjo apie dešimt užsienio kalbų (lenkų, latvių, rusų, vokiečių, anglų, prancūzų, danų, švedų, norvegų, esperanto), ir tai jam pravertė: karinio vertėjo darbas Antrojo pasaulinio karo metais išgelbėjo nuo pokario tremties. Po karo kurį laiką dirbo antikvarinio knygyno vedėju Vilniuje, Dominikonų g. 15, o apie 1960-uosius jau dirbo vertėju ir net sulaukęs 80 metų, dar vertėjavo užsieniečiams Vilniaus viešbučių trešte. Jis gyveno su žmona Vilniuje, Žvėryno rajone, dviejų aukštų namuke, o kiekvieną savaitgalį eidavo į tuometinius Profsąjungų rūmus susitikti su kitais miesto kolekcininkais. Buvo aktyvus Lietuvos Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos narys, dalyvaudavo jos skelbiamuose konkursuose ir apžiūrose. Juozas Petrulis (1904–1975) savo atsiminimuose liudija, jog su K. Cerpinskiu susipažino 4 deš. pabaigoje Žagarėje, po to kartu darbavosi Šiaulių Kraštotyros draugijos veikloje. (J. Petrulis 1939–1944 m. dirbo su šia d-ja siejamame Šiaulių „Aušros“ muziejuje). Jis buvusį bendradarbį apibūdino kaip aktyvų visuomeninį muziejaus talkininką, kurio savomis lėšomis išleisti atvirukai apie Lietuvos istorinius ir kultūros paminklus žymiai pagyvino ne tik kraštotyros darbą Šiauliuose, bet taip pat turėjo ir auklėjamąją reikšmę jaunimui, o „jo atsidavimas kooperacijos idėjai ir beveik viso anuometinio Šiaulių apskrities valstiečių subūrimas į žemės ūkio kooperaciją 1922–1940 m. laikotarpiu buvo žymia dalimi K. Cerpinskio nuopelnas kovoje prieš privačius vertelgas“. Tuo atsiliepimu jis 1967 m. pasiūlė (ir tai padėjo) jam paskirti personalinę pensiją. Žymus leidėjas mirė Vilniuje, 1972 m. liepos 25 d.

Apart tapybos ir fotografijos, didžiausia K. Cerpinskio aistra, išsaugota iki gyvenimo pabaigos, buvo knygų, ekslibrisų, pašto ženklų, senų fotografijų ir atvirukų kolekcionavimas. Kaip teigė jį pažinoję kolekcininkai Antanas Krištopaitis (1921–2011) ir Henrikas Grinevičius (1924–1998), K. Cerpinskiui nepavyko išsaugoti visų savo išleistų atvirukų, bet juos visus vėliau surinkti jis labai siekė. Sukauptas knygų ir atvirukų kolekcijas 1962–1965 m. jis padovanojo buvusiai Mokslų akademijos (dabar Vrublevskių) bibliotekai, buvusiam Revoliucijos istorijos muziejui bei tuometiniams Knygų rūmams⁶. (Vrublevskių bibliotekoje šie atvirukai pažymėti specialiu antspaudu „K. Cerpinskio dovana 1962“, tačiau dovanojimo dokumentas, deja, nerandamas). Galbūt tai buvo didelės privačios kolekcijos savininkui sovietinių spec. tarnybų išprovokuotas pasiūlymas – („dovana“)?

TAURAGĖ, 1 leidimas

JONIŠKIS, 1 leidimas

Manytina, kad pomėgis filokartijai paskatino K. Cerpinskį pačiam imtis atvirukų leidybos. Žinoma, kad per 1920–1927 m. jis išleido ne mažiau kaip 112 numeruotų atvirukų su Lietuvos, daugiausia Šiaulių miesto ir apskrities vietovių vaizdais, tik atvirukas su leidinio Nr. 65 iki šiol nerastas. (Vis tik manytina, kad jų buvo išleista daugiau: to meto atvirukų rinkoje matome daug labai panašiu vaizdo ir pavadinimo šrifto stiliumi išleistų Lietuvos vietovių fotovaizdinių atvirukų, tik kiti neįvardinti (be leidimo duomenų). Beveik visiems atvirukams panaudotos paties leidėjo sukurtos fotografijos, tik Nr. 71 – Jokūbo Fišerio, Nr. 75 – Chaimo Zakso. Atvirukai spausdinti vienoje (manytina – Emilio Pinkau) spaustuvėje Leipcige, o juose pateikiama spaustuvės užsakymo numeracijos seka mums palengvina jų suskirstymą į laidas. Dauguma jų nespaltoto fotovaizdo, šeši spalvoti su šiauliečio Gerardo Bagdonavičiaus piešiniais: penki kalėdiniai (Nr. 57–61) ir Nr. 66 „Vivus Esperanto!“. Nors visi jo išleisti 112 atvirukų turi leidėjo suteiktą numeraciją nuo 1 iki 76, tačiau kai kurie atvirukai su skirtingais vaizdais arba tapačiais vaizdais, tik skirtingais šriftais turi tą patį leidinio numerį (pvz., Nr. 1, 12, 14, 15, 38, 39 ir kiti). Dar kitų atvirukų su vienodais leidinio ir spaustuvės užsakymo numeriais yra išleisti trys skirtingi atspalviai: rusvai, žalsvai ir melsvai pilki (Nr. 42, 43, 45, 46, 49), dar kitų – du, bet įvairūs atspalviai (Nr. 68–71). Iš to dažno leidybinio fakto, kad tapačių vaizdų atvirukai skiriasi pavadinimų šriftu ir spaustuvės užsakymo numeriu pašto ženklų rėmelyje, darytina išvada, kad jie buvo leisti trimis skirtingais periodais – atskiromis laidomis, o juose – dar keliais (skirtingų atspalvių ar šriftų) leidimais. Įdomi jo pavardės rašybos kaita: pirmaisiais pokario metais tebesant gyvoms „lenkiško poniškumo“ idėjoms, jo pirmųjų (Nr. 1–18) atvirukų reversuose leidėjas pateikiamas vienaip: „Kostas Cierpinski, Žagarė, Lietuva“, o vėlesnių (nuo Nr. 19 iki paskutinio Nr. 76) – pavardė jau be dvibalsio ie „K. Cerpinski, Šiauliai“, o dar vėliau – P. Bugailiško prisiminimuose jis jau minimas labiau įprastai sulietuvintai – K. Čerpinski.

Remiantis K. Cerpinskio suteikta leidinio ir spaustuvės numeracijos seka bei skirtinga atvirukų stilistika pagal leidimo metus, šiame kataloge jie suskirstyti į tris laidas, o jose, pagal skirtingus šriftus ar atspalvius, dar į kelis atskirus leidimus. Aiškumo dėlei, dėl atvirukų skirtumų gausos kataloge nurodome ir spaustuvės užsakymo numerius. Kartais atskiri labai smulkūs atvirukų leidimai tik paminimi, nors pateikiami visi skirtingi vaizdai su tam tikru kiekvienam leidimui būdingu šriftu ar atspalviu.

Pirmoji K. Cerpinskio atvirukų laida, išleista Žagarėje 1919–1920 m. (Įdomus leidėjo sumanymas tos laidos 3 Šiaulių atvirukus perleisti vėliau, apie 1925 m. jam gyvenant Šiauliuose: tuo pačiu vaizdo stiliumi ir leidinio numeriu, tik skirtingu pavadinimo šriftu, su jau kita spaustuvės numeracija). Šioje laidoje 19 atvirukų, jiems būdingas platus rėmelis averse ir dailus rankraštinis pavadinimo stilius apačioje, po vaizdu. Joje 3 atvirukų serija (su spaustuvės numeracija nuo 293573 iki 293575), skirta sugriautiems Šiauliams, jos 1919 m. vaizdams. Kita – 4 atvirukų serija skirta Pakruojui, po 3 atvirukus Kaunui ir Tauragei, po 2 Jurbarkui ir Joniškui, 1 – Kaišiadorims.

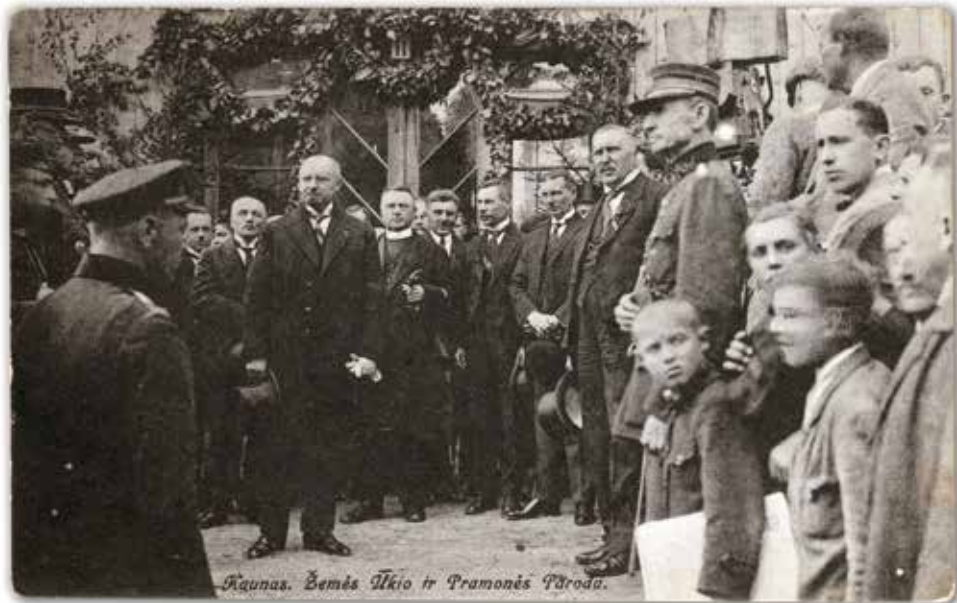
Šios laidos atvirukų popierius gelsvai pilkos spalvos, vaizdai nespaltoti. Visos pirmos laidos atvirukų reverse duomenų apie leidėją užrašas žalios spalvos: No... Kostas Cierpinski, Žagarė, Lietuva.

Šiauliai 1920 metais. 2 leidimas

Skaistgirys, Šv. Jurgio bažnyčia. 3 leidimas

Kaunas, Žemės ūkio ir pramonės paroda, 3 leidimas

Antroji laida apima tik 13 reverse numeruotų atvirukų su 11 skirtingų Šiaulių miesto vaizdų. (Atvirukas Nr. 27 išleistas tonuotas trim skirtingais atspalviais: žalsvos, pilkšvai rausvos ir pilkšvai violetinės spalvos leidimais). Laida išleista jau Šiauliuose, maždaug 1923–1924 m., nors jos daugumoje atvirukų rašoma „1920 m.“ ir vaizduojami karo griuvėsiai bei miesto atstatymas. Tačiau šioje laidoje išsiskiria pirmieji K. Cerpinskio išleisti spalvoti atvirukai: Nr. 26 ir 28, ir jų pavadinimai byloja apie 1922 ir 1924 m. vaizdus, bet tiek leidinio, tiek spaustuvės numeracijos vientisumas visoje laidoje pagrindžia mintį, jog jie visi išleisti vienu metu.

Trečioji atvirukų laida yra pati didžiausia ir painiausia. Joje vien 46 numeruoti 22 skirtingų vaizdų Šiaulių atvirukai, 9 skirti Radviliškiui su 6 skirtingais vaizdais, 2 (tapataus vaizdo) – Joniškiui ir 1 Skaisgiriui, 2 portretiniai. Be to, joje įdomi 8 atvirukų serija, skirta 1926 m. Žemės ūkio ir pramonės parodai Kaune (Leid. Nr. 30–36). Dar 6 su šiauliečio Gerardo Bagdonavičiaus piešiniais: penki kalėdiniai (Nr. 57–61) ir Nr. 66 „Vivus Esperanto!“ (sukurtas Šiaulių esperanto draugijai ir parodantis leidėjo potraukį tai kalbai). Gausybė skirtumų šios laidos atvirukų averse ir reverse rodo, jog kai kurių išleisti net 4 leidimai: pvz., Nr. 42, 43, 45, 46, 49 yra trijų skirtingų atspalvių, bet turi tą patį atviruko ir spaustuvės numerį, o ketvirto leidimo atvirukai turi jau kitokią šriftą ir spaustuvės užsakymo numerį. Šios laidos atvirukų reversai taip pat yra įvairūs, nors visų pašto ženklų rėmelyje yra spaustuvės užsakymo numeris, išskyrus Nr. 54, 57–61, 66. Dviejų Nr. 39 atvirukų su vienodu spaustuvės numeriu (369686) skiriasi pavadinimo šriftas averse. Visų

Sveiki sulaukė šventų Kalėdų! (Dail. G.Bagdonavičius, 1925 m.)

Himnas, 3 leidimas

Broliai Biržiškos, 3 leidimas

atvirukų reverse (išskyrus Nr. 39 vieną leidimą) apatiniame kairiajame kampe pateiktas leidėjo logotipas, sudarytas iš jo inicialų ir užrašo apačioje „Lietuva“, visų užrašai žalios spalvos, išskyrus Nr.54 (mėlynos spalvos), tačiau nevienodai išspausdintas leidėjas ir atviruko numeris. Dažniausiai leidėjo duomenys pateikti vertikaliai per vidurį (dalyje jų nėra, tik logotipas), o kairėje pusėje užrašas: Perspausdinti draudžiama, tik įvairuoja šio užrašo buvimas ir leidinio numerio pateikimo vieta: daugumoje greta logotipo, kituose – greta leidėjo pavardės.

Atvirukų pavadinimai dažniausi averse, ant vaizdo, bet išspausdinti skirtingose vietose, tik atvirukų Nr. 50, 52, 53, 75 pavadinimai yra reverse. Pastarasis Nr. 75 „Šiauliai. / Šv. Petro ir Povilo bažnyčios didysis altorius“, užfiksuotas žymaus Šiaulių fotografo Chaimo Zakso (1867–1935), įdomus faktas, jog apart daugelio I pasaulinio karo leidėjų šį gražų didžiausios Šiaulių bažnyčios altorių tarpukariu išleido tik K. Cerpinskis. Nors laidoje 2 atvirukai (Nr. 53, 54) skirti Valstybinės (buvusios Berniukų) gimnazijos 75 metų jubiliejui, minėtam 1926 m., bet labai retas ir įdomus atviruko Nr. 53 „Šiauliai / Vyrų Gimnazijos 75 m, jubiliejus 1851–1926. / Sargas J. Mikulskis tarnauja 1886–1926“ pavyzdys. Jo išleidimo istorija, užfiksuota reverse, šapirografu daugintame atviruko laiške byloja, jog tais leidiniais gimnazijos jubiliejaus komitetas norėjo surinkti aukas ne tik jubiliejaus minėjimui, bet ir paprastam, sąžiningai tarnavusiam mokyklos sargui, jam „trobelei pasistatyti“.

Įdomūs (net kelių leidimų) tapataus piešinio keli atvirukai su pasikartojančiu Nr. 1 ir

Muravjovas-Korikas 1863 m.

Nr. 67. Juose Šiaulių universiteto prof. Vytenio Rimkaus senelio Mykolo Rimkevičiaus (1867–1938) dar iki 1912 m. sukurta politinė karikatūra 1863 m. sukilimo malšintojui Vilniaus generalgubernatoriui Michailui Muravjovui, liaudyje pramintam „Koriku“.

Karo baisumams ir miesto sugriovimams priminti leidėjas maždaug po 7 metų dar kartą perleido 3 Šiaulių atvirukus iš pirmos laidos, su tuo pačiu leidinio numeriu, tik skirtingu šriftu, kitu reversu, kitais spaustuvės užsakymo numeriais (369554–369556).

Savo išleistų Šiaulių miesto atvirukų kiekiu K. Cerpinskis laikomas didžiausiu, bet ir Lietuvos mastu jo nuopelnai dideli: net ir neskaičiuojant tų, kuriuose leidėjas neįvardintas, bet labai panašus leidybos stilius, jis patektų į didžiausių tarpukario atvirukų leidėjų penketuką. Jo išleisti Šiaulių ir kitų miestų vaizdai – neįkainojama ikonografinė vertybė, ypač žinant, jog kai kurie Lietuvos miestai buvo labai sugriauti per II pasaulinį karą. Atvirukuose labiausiai atsispindi to meto istorija: jų išlikimas buvo didesnis nei pavienių fotografijų, o jų vyraujantis tiražas – 3-7 tūkst. egz. Nors kol kas šio leidėjo pavardė retokai užtinkama virtualioje erdvėje, bet jo išleistų atvirukų vis daugiau atsiranda interneto duomenų bazėse, jų ypač sparčiai daugėja integralioje muziejų informacinėje sistemoje (www.limis.lt), iš kurios jie palaipsniui pateks ir į visos Europos skaitmeninę biblioteką (europeana.eu). Tuomet K. Cerpinskio išleisti atvirukai dar labiau pasklis po platųjį pasaulį, pateikdami unikalius XX a. 3 deš. Lietuvos vaizdus.

Almantas ŠLIVINSKAS

„VARPAMS“ UŽPROGRAMUOTA JAUNYSTĖ

Petras ŠIAULYS

Kvietime į balandžio 24 d. Rašytojų klube įvyksiantį „Varpų“ vakarą nebuvo pažymėta, kad tai neeilinės literatūros almanacho sutiktuvės. Nusikelti į tolimus 1943-uosius paragino „Varpų“ vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius, padėkojęs susitikimą pradėjusiems pianistei Virginijai Daugirdienei ir solistui Juozui Malikoniiui. Gausiai susirinkusių dėmesiui buvo pasiūlyta trumpa ištrauka iš Kazio Jankausko knygos „Ne pirmas kartas“. L. Peleckis-Kaktavičius parinko eilutes apie nuotaiką, lydėjusią pirmojo „Varpų“ numerio pasirodymą prieš septyniasdešimt metų.

Tuo ekskursas į praeitį ir baigėsi. Prieš pakviesdamas žodį tarti kolegas, kurie jau turėjo galimybę susipažinti su jubiliejiniu „Varpų“ numeriu, redaktorius paprašė tylos minute pagerbti tris autorius – Liūnę Sutemą, Mykolą Sluckį, Stasį Stacevičių, kurie nesulaukė naujausio almanacho pasirodymo. Taip sutapo, kad „Varpai“ išspausdino paskutinius jų kūrinius.

Šiuos „Varpus“ aptarė rašytojai Donaldas Kajokas, Viktoras Rudžianskas, Renata Šerelytė, dailininkas Aloyzas Stasiulevičius.

Vytautas Martinkus pažymėjo: „Nors „Varpai“ jau septyniasdešimtmečiai, džiaugiuosi, kad jie neįskilę, kad skamba. Visi tekstai įdomūs. Teksto žavesys šįkart buvo mano skaitymo kriterijus“. Rašytojas atkreipė dėmesį į pasikalbėjimą su Jonu Juškaičiu, kuriame tiek daug subtilios medžiagos ir apie bendrą gyvenimą su Danute Žilaityte, ir apie literatūrą, kad norisi vis prie to teksto grįžti. Išskirdamas dar keletą publikacijų – S. Stacevičiaus esė, Vlado Braziūno eiles, debutantų kūrybą, V. Martinkus reziumavo, kad kiekvienas tekstas yra savitas ir įdomus: „Čia jaunystė kaip ir užprogramuota“.

Naująjį „Varpų“ numerį aptaria akademikai Vytautas Martinkus ir Viktorija Daujotytė.

Vakaro moderatorius Viktorijos Daujotytės paprašė nors trumpai aptarti naujausią M. Sluckio romaną „Sandėris“, išspausdintą almanache. Profesorė pažymėjo, kad tai gražus, įdomus romanas, artimas „Adomo obuoliui“. Ir „Varpams“ šikart skyrė daug pagiriamųjų žodžių: „Varpai“, taip nuosekliai eidami, atrpatino mane ko nors pageidauti. Neturiu nei kokių priekaištų, nei didelių norų, tiesiog ramiai galiu pasidžiaugti tuo, kas yra. Visada atrandu tekstų, kurie įdomūs ir naudingi. Laikau svarbiu dalyku, kad „Varpai“ yra atsigręžę į Šiaulius, į savo krašto istoriją“.

Petras Bražėnas prisipažino almanachą visada pradedąs skaityti nuo pokalbių, nes tai – „Varpų“ mėgstamas žanras, be to, redaktorius atrenka tokius pašnekovus, kurie verti, kad mes juos išgirstume. „Ir antras dalykas: Leoną laikau vienu iš energingiausių ir nuosekliausių tų pokalbių organizatorių, rimčiausiai besiruošiantį, neeilinį šnekintoją. Sunkiai atsiminčiau kokį nors pokalbį kitame spaudos leidinyje, kur būtų tiek istorinio, kultūrinio konteksto, žmonių tarpusavio ryšių, galų gale, pačios asmenybės“. Raimondas Kašauskas „Varpus“ apibūdino, kaip visa apimantį, įvairų leidinį, kuris atveria literatūrinio gyvenimo skerspjūvį. Prisiminė pažintį su K. Jankausku, pirmuoju almanacho redaktorium.

2013 m. literatūrinės „Varpų“ premijos laureatu tituluotas prozininkas Vladas Kalvaitis už almanache išspausdintas naujas noveles. Jam įteiktas diplomatas, spalvotas televizorius, UAB „Sabalin“ batai ir UAB „Rūta“ saldumynų rinkinys. Laureatas prisiminė 1943-uosius, kai pirmąjį „Varpų“ numerį į jo gimtus namus Radviliškyje iš Šiaulių atvežė būsimas teatro režisierius Aleksas Puzanauskas. „Varpų“ prizininkais paskelbti R. Kašauskas, Šiaulių „Aušros“ muziejaus direktoriaus pavaduotoja Virginija Šiukščienė ir debiutantas Saulius Vasiliauskas.

METAI, 2013, nr. 5-6

KAUNIEČIŲ DESANTAS ŠIAULIUOSE

Viktorija KAUNAITĖ

2013-ieji – literatūros almanacho „Varpai“ 70-mečio metai. Ta proga rugsėjo 19-ąją Šiaulius ir šiauliečius pagerbė neeilinis desantas iš Kauno – Donaldas Kajokas, Aldona Ruseckaitė, Viktoras Rudžianskas. Tai rašytojai, įvairiais metais pelnę literatūrinės „Varpų“ premijos laureatų ir prizininkų vardus.

Saulės mieste, mininčiame 777 įkūrimo metines, vyko trys susitikimai – UAB „Rūta“, J. Janonio gimnazijoje ir Apygardos teisme.

Seniausiame Lietuvoje konditerijos fabrike rašytojai susitiko su darbuotojais, apsilankė populiariajame Šokolado muziejuje. Pokalbyje prie apvalaus stalo svečiai dalijosi mintimis apie kūrybą ir gyvenimą, atsakė į klausimus, pabrėžė, jog „Rūta“, remianti „Varpų“ leidybą, gali didžiuotis – tai labai toliaregiškas sprendimas. Bendrovės direktorius Algirdas Gluodas prisiminė vieną iš daugelio „Varpų“ dėka fabrike įvykusių susitikimų – Bernardo Brazdžionio viešnagė, kurios metu poetas papasakojo apie savo sunkią pradžią netekus tėvynės viename iš fabriku. Viešnagės pabaigoje svečiai galėjo patys pasigaminti saldainių – tai suteikė ypatingų įspūdžių. Kaip ir pasiūlytas actekų gėrimas, paruoštas pagal pasaulio didžiųjų pripažintą

receptą ir imperatorių gertas keturis kartus per dieną. Imperatoriškasis gėrimas ypač patiko Donaldui, prisipažinusiam, kad ir jis neatsisakytų tokio kasdienio įpročio.

Ateiti į susitikimą J. Janonio gimnazijoje, garsėjančioje literatūrine praeitimi, galėjo ir miestiečiai. Žinoma, didžiąją aktų salės dalį užpildė gimnazistai, tačiau tai, kad nebuvo nė vienos laisvos vietos ir kad čia, anot direktoriaus Rimo Budraičio, niekas prievarta į tokius renginius nevaro – daug pasako. D. Kajokas skaitė ištraukas iš naujausios knygos „Lapės gaudymas“, pasakojo apie jos gimimą, atsakė į klausimus. Atsakymų, kaip ir klausimų, buvo ir tradicinių, ir gana netikėtų. „Iš kur kyla idėjos?“ – klausė viena gimnazistė. „Idėja meno kūrinyje turi būti, tik vargas tam kūriniumi, kuris rašomas dėl idėjos, - sakė rašytojas. – Tuose kūrinuose, kuriems nulemtas ilgas amžius, yra daug kitokių dalykų“. O V. Rudžianskas, atsakydamas į klausimą, ar literatūra sensta, netikėtai tapo „solistu“ ir sulaukė ovacijų. Tokia įdomia forma pateikęs keletą K. Donelaičio eilučių, paklausė: „Kas draudžia repuoti Donelaitį, Baranauską? Tai yra pateikimo problema“. A. Ruseckaitei, kaip ir „Rūtoje“, daugiausia teko kalbėti apie savo romaną, skirtą Maironiui.

Svečiai nepamiršo ir „Varpų“. Aldona prisipažino skaitanti visus metus, iki pasirodo naujas numeris, ir vis surandanti ką nors įdomaus, reikalingo. Prisiminė Nidą, rašytojų namus, kuriuose kasmet susitinka almanacho redaktorių Leoną Peleckį-Kaktavičių ir kur akivaizdžiai galima pamatyti, kaip gimsta būsiami pokalbiai su kolegomis. Donaldas pasidžiaugė, kad Šiauliuose yra žmonių, dirbančių tokį sunkų, sifiziską darbą. Prisipažino, jog savo bibliotekoje turi visus „Varpų“ numerius: „Tai nemažas turtas, kurio gali prireikti kiekvieną akimirką“.

Šokolado muziejuje.

Prie memorialinės lentos, skirtos Kaziui Jankauskui ir „Varpams“; desantas iš Kauno su teisėjais ir „Varpų“ redaktoriais.

Viktoras, pagyręs almanacho varomąją jėgą – Leoną ir Silviją, – ištarė keletą netikėtų žodžių: „Šiaulių miestas turi branginti tokį leidinį. Būtų labai gražu, jei trys septyniukės paskatintų skirti „Varpams“ paramą“. Sujaudino susitikimo pabaigoje vieno šiauliečio atsinešta D. Kajoko pirmoji gerokai suskaityta knygelė. Tas autografas atrodė visiems svarbus.

Apygardos teisme laukė pirmininko pavaduotojo Vytauto Kursevičiaus įspūdingas įžanginis žodis, skirtas svečių kūrybai, net su netikėtais komentarais iš interneto. Pabrėžęs pastato, kuriame jie darbuojasi, literatūrinį palikimą, jo kūrybinę-literatūrinę istoriją (čia gimė pirmasis „Varpų“ redaktorius Kazys Jankauskas, o karo metais buvo įkurta „Varpų“ redakcija), prisipažino, kad jo širdis visada buvo linkusi į meną, literatūrą, grožį. Čia laukė nuoširdus pokalbis apie kūrybą, naujausias svečių knygas, planus, apie tai, kaip ir kodėl rašytojai, kultūros žmonės buvo vertinami anksčiau ir dabar, kas svarbiausia kūrėjui. Teisėjai šiltai pasveikino neseniai jubiliejų šventusį D. Kajoką.

NEMUNAS, 2013 m. spalio 3-9 d.

BAIGĖSI ŠIAULIŲ MIESTO GIMTADIENIS

Rūta JANKUVIENĖ

Šiaulių arenoje įvyko miesto 777-ojo gimtadienio baigiamasis renginys. Gimtajį miestą pagerbė šiauliečiai muzikantai, dainininkai ir iš Šiaulių kilę žymūs atlikėjai. Ovacijomis sutiktas legendinis tenoras Virgilijus Noreika pasakė trumpiausią palinkėjimą: „Tegyvuoja Šiauliai!“

Po darbo į areną skubėjo tiek šiauliečių, kad jų automobiliai strigo eismo kamščiuose. Į renginį mero kvietimai išdalyti kone 6000 miestiečių – nebuvo laisvos vietos nei parteryje, skirtame svečiams, nei tribūnose. Šiauliečių sveikinti atvyko Seimo pirmininkė Loreta Grauzinienė.

Keturias su puse valandos truko šventinis vakaras. Meras Justinas Sartauskas jį pradėjo sveikinimu miestui ir padėkomis meno, kultūros ir sporto žmonėms.

Šių metų miesto kultūros ir meno premijos įteiktos aktorei Faustina Laurinaitytei-Šaltienei, rašytojui Leonui Peleckiui-Kaktavičiui, dailininkui Vidmantui Zarėkai. (...)

ŠIAULIŲ KRAŠTAS, 2013 m. gruodžio 5 d.

Laureatų diplomus įteikus (iš kairės) – meras Justinas Sartauskas, aktorė Faustina Laurinaitytė-Šaltienė, rašytojas Leonas Peleckis-Kaktavičius, dailininkas Vidmantas Zarėka.

Varpai-2014 (30): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
 Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
 2014. – 152 p.: 53 iliustr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

Nuotraukos ir reprodukcijos:

Zenono BALTRUŠIO (147),

Vlado BRAZIŪNO (112),

Andriaus DOVIDAUSKO (150),

Nerijaus JANKAUSKO (61),

Aldonos KUPRELYTĖS (67),

A. URBONO (70),

Sauliaus VASILIAUSKO (101),

Algimanto ŽIŽIŪNO (52, 73),

iš Marytės KONTRIMAITĖS asmeninio archyvo (30, 35, 37-46, 48, 50, 51),

iš „Aušros“ muziejaus fondų (138, 140, 142-145),

iš Maironio lietuvių literatūros muziejaus fondų (70),

iš Vytenio RIMKAUS asmeninio archyvo (146),

iš Ievos RUDŽIANSKAITĖS asmeninio archyvo (103),

iš Juozo ŠIKŠNELIO asmeninio archyvo (88).

Maketavo Rasa ŠEIKUVIENĖ.

Pirmajame viršelyje – Aloyzas STASIULEVIČIUS. Skliautai. Drobė, akrilas. 80x100. 2012.

Ketvirtajame viršelyje – Ona STASIULEVIČIŪTĖ. Obels žiedai. Drobė, akrilas. 80x60. 2011.

F. 70x100 1/16. 9,5 sp.l. *Išleido* Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija. Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: **Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai. Tel. 8-41 45 41 71**. El. p.: varpai@splus.lt Internetinis psl.: www.mpeleckis.eu/varpai Autorių nuomonė nebūtinai sutampa su redakcijos nuomone. Už savo teiginius atsako autorius. *Spausdino* UAB „Neoprintas“, Šarūno g. 12, Šiauliai. Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2014 (30). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943. Editor-in-chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.